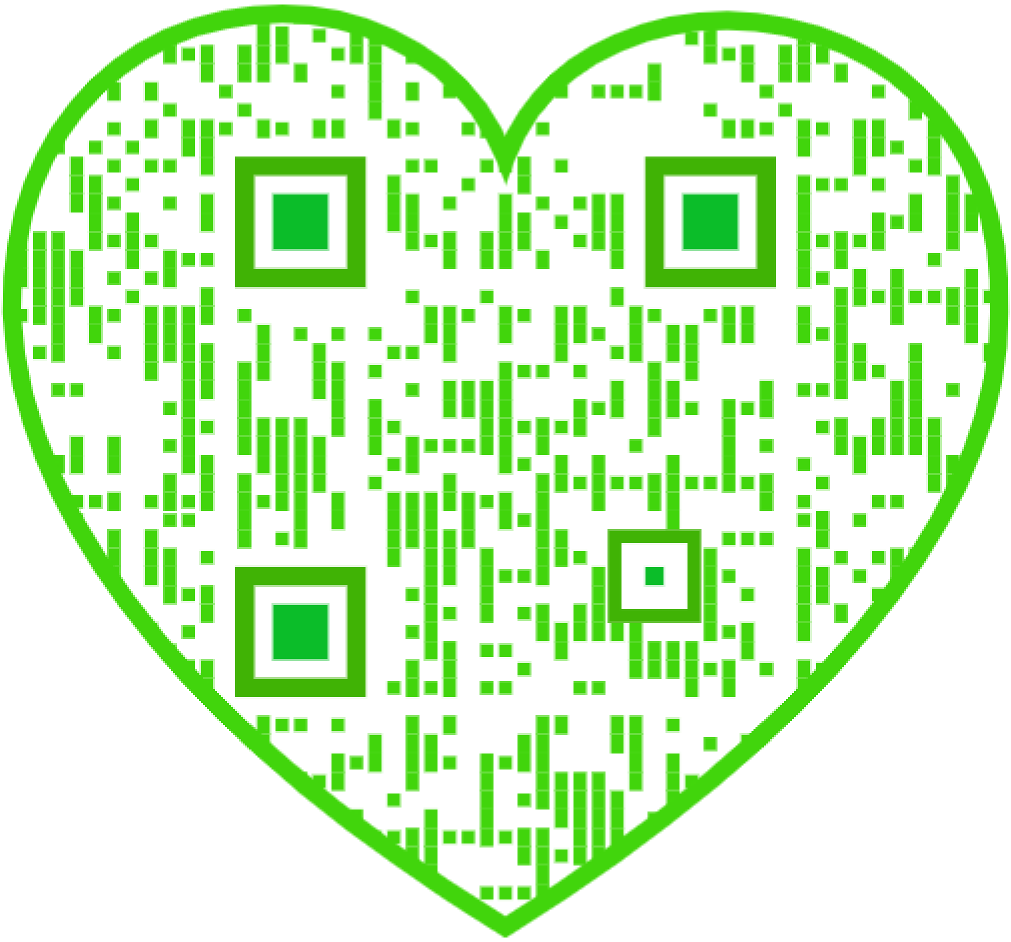

~~200~~
~~G31~~

OK2
Lijd

Naar oude kinderboekjes
Haarl. dr

DE
LYDENS-GESCHIEDENIS
VAN DEN
ZALIGMAKER
EN ZYNER EERSTE
NAVOLGEREN:
Met koperen Plaaten versierd.

VERKLARING

DER

TYTELPLAAT.

Dees P[illegible] [illegible] aan het oog, welk van de wreedheên gruwt,
Het martlen o[illegible] [illegible]Cloove, op velerhande wyzen.
De Christen, d[illegible] [illegible]ard, noch Vuur, noch [illegible] schuwt,
Weet, in het [illegible], zyn [illegible], te pryzen.
[illegible] gestorte [illegible] der Kerk;
[illegible] Lyk een Steunp[illegible] [illegible] Muuren.
De waare *Godsvruch*[illegible] [illegible], sterk,
En, op den *Rotssteen* [illegible] [illegible]wig, duuren.
Dit tuigen d'*Engle*[illegible] [illegible] den voorg[illegible] [illegible]:
D'een, door des Levens-Toorts, bezadigd, [illegible];
En d'ander, door 't Gelaat, waar uit de Bl[illegible] [illegible]ak,
In voorsmaak van 't Geluk, hem toegezegd, hier bo[illegible]a.

DE

LYDENS-GESCHIEDENIS VAN DEN ZALIGMAKER EN ZYNER EERSTE NAVOLGEREN;

NEVENS EEN BEKNOPT

VERHAAL DER VERVOLGINGEN,

Den *Protestantschen* Belyderen van den *Christen Godsdienst*, van deszelfs eerste Instelling af, alomme, en vooral in de NEDERLANDEN, in de XVIde en XVIIde *Eeuwen*, aangedaan.

3 1470

Ingericht, inzonderheid, tot onderwys van de VADERLANDSCHE JEUGD, en door LII. PRENTVERBEELDINGEN opgehelderd.

BIBLIOTHEEK HAARLEM

TE HAARLEM BY FRANÇOIS BOHN, MDCCXCI.

VOORREDE
DES
UITGEVERS.

't Werkje, welk u, myne jongere Landsgenooten, hier, ter lezing, leering, en uitbreiding van nutte kundigheden, wordt aangeboden, is, uit verscheide goede Schryveren, met moeite wel, doch ook met lust, byeen gesameld, nieuw in zyne soort, en moet, door de gewigtigste stoffe, en om de vele zaken en gevallen zoo wel, als door de manier van behandeling, zich genoegzaam van zelve aan ulieden aanpryzen, zoo dat ik, tot dat einde, geene woorden behoeve, noch ook gebruiken zal.

Wegens de schikking alleen heb ik iets te zeggen. Vreemd mag het, in den eersten opslag, schynen, dat het met Vragen en Antwoorden beginne, en met een doorloopend Verhaal, in het tweede gedeelte, zonder zulke Vragen en Antwoorden, voortgezet worde. Doch deze vreemdheid zal verdwynen en gee-

ne verwondering altoos verwekken, als men gelieft te bedenken, dat het geheele Werkje, [uit zyn aart geschikt tot een Schoolboek voor Kinderen van meer en minder Ouderdom, als ook om tot Prysjes voor de Jeugd, in Diakonie en andere Schoolen, zoo wel als in de byzondere Gemeenten van allerlei Protestantsche Christenen, en om door Particulieren aan hunne Kinderen, in hope van nut en vrucht te doen, te worden uitgedeeld;] voornaamlyk van zelve zich in twee deelen scheidt en schift; waar van het eerste het Godlyk en Gezegend HOOFD der Kerke alleen en derzelver Twaalf Pylaren, de H. Apostelen, en hunne Opvolgeren, de Apostolische Mannen der twee eerste eeuwen, betreft, omtrent welken een net en naaukeurig Bericht, den Kinderen van zeven tot twaalf of meer jaren, vooral verdiende ingeplant en als eigen gemaakt te worden, op dat ze, onderscheidendlyk, mogten leeren weten, wat JESUS CHRISTUS, onze dierbare Heer en Zaligmaker, met en neffens zyne getrouwe Leerlingen en eerste Navolgers, ter staving van de waare Kerke en der Za-

Zaligmakende Euangelie-Leer, hier op aarde gedaan en geleden, en hoe zy die Leer, door hunnen Marteldood, bekrachtigd en verzegeld hebben. — Op dat dit nu, met te meer ernst en aandacht, den jongen gemoederen ingedrukt mogt worden, heeft men hun dit gedeelte, in Vragen en Antwoorden, geleverd.

Maar, dewyl nu het overig gedeelte van dit Werkje meest al zulken Lieden, en zoodanigen Voorbeelden betreft, omtrent welken diergelyke Berichten weinig voor handen zyn, en wier gevallen, boven dat, ook te menigvuldig zyn, om op die zelfde wyze te konnen verhandeld worden; en dat daarenboven al het gene, welk hun betreft, zich best, by wyze van een doorgaand Verhaal, laat te boek zetten, en dit alles ook meest geschikt is, om van Kinderen van twaalf tot agttien en meer jaren, met smaak, gelezen en, met goed gevolg voor hunne harten en verstanden, gebruikt te worden; zoo zal men deze manier van behandeling, ook in dit opzicht, ongetwyffeld, goedkeuren, gelyk ze ons, als zoodanig, is voorgekomen; en dat nog te meer ons

om dat men aldus, aan de beide Sexen onder onze Landgenooten, van onderscheiden Ouderdom, met één en 't zelfde Boekje, dienst doen en te ſtade of te paſſe komen, en aan allen aanleiding geven kan, om iets te lezen, te hooren of te leeren, welk men, tot nog toe, nergens aan hun, in onze tale, zoo veel wy weten, op eenigerhande wyze, zoo beknopt en zakelyk teſſens, in handen gegeven heeft.

Indien deze myne poging, om dit en het opkomende geſlachte myner Landgenooten van nut te zyn, en hun, vooral van jongs af, menschlievende, inſchiklyke en verdraagzame Gevoelens in 't Godsdienſtige, omtrent alle hunne Natuurgenooten, zoo wel als eenen verderen Onderzoeklust in de hier verhandelde Stoffen in te boezemen, wel gelukken mag, zoo zal ik myn voornaamſte oogwit, om hun waar en wezenlyk voordeel, zoo wel als myn eigen, voor dezen en den toekomenden tyd, te helpen bevorderen, gewisſelyk bereiken.

D E

DE LYDENS-GESCHIEDENIS VAN DEN ZALIGMAKER EN ZYNER EERSTE NAVOLGEREN.

BESPIEGELING OVER HET KRUISLYDEN VAN ONZEN GEZEGENDEN HEER EN HEILAND JESUS CHRISTUS.

Vraag. Wanneer viert de Christen kerk, in 't gemeen, den dag van 's HEILANDS bitter lyden en dood?

Antwoord. Dezelve wordt gemeenlyk gevierd op den *Vrydag* voor het *Pascha der Christenen*, die hierom de *heilige of goede Vrydag* geheeten wordt, met opzigt tot de heilryke gevolgen van dat lyden en dien dood, en uit hoofde der onuitspreeklyke en heerlyke genadegaven en goederen, daar door verworven en beloofd; want hier door heeft de menschlievende JESUS, de Godlyke Middelaar, als borge voor allen, de zonden der geheele waereld verzoend,

 en,

en, *door de uitstorting van zyn eigen bloed, eene eeuwige Verlossing voor ons ten wege gebragt.* HEBR. IX: 12.

V. Waarom moet de gedachtenis aan die Lyden van CHRISTUS, of als een dag van vasten, of van vernedering, gevierd worden?

A. Om dat wy, als dan, eigenlyk aan dat Lyden gedenken, of 'er aan behooren te denken, met opzigt tot deszelfs oorzaak, welke bestaat in de zonden en 't algemeen bederf van 't Menschdom voor 's HEEREN komste, en ten zynen tyde, zynde dit de reden, waarom hy zoo vele schanden leedt, zoo vele smerten verduurde, en zoo bitter eenen kruiskelk dronk. Want het bezef van de schuld der zonden van de geheele waereld, die JESUS toen, als het volmaaktste Zoenoffer, op zich nam, en aan het hout droeg, en met welks bloed, hy, als de onbevlekte Hoogepriester, in 't Hemelsch Heiligdom is ingegaan, moet ons, aan de eene zyde doen treuren, om den zwaren last, dien de onschuld hier voor ons droeg; en, aan den anderen kant, door bedagtzame waakzaamheid, en een heilig vasten ons wapenen tegen de aanvallen en bekooringen der waereld, des Satans, en van ons eigen vleesch; terwyl wy ons Godsdienstelyk tevens verblyden mogen in den Geest, over 't bedwingen van de magt des Duivels en der heerschappy van de zonde, die als toen ook, door onzen HEERE verbroken en beteugeld is.

V. Waarom hieldt men, in de eerste Kerke, deze

ze gantsche week voor *Paaschen*, als *groot* en *heilig*?

A. Dit deedt men, niet zonder gepaste reden; want, hoe *groot* het zaligmakend werk des HEILANDS toen was, die de magt des doods ter nedervelde, het geweld en de heerschappy des Duivels vernietigde, en den middelmuur des afscheidzels tusschen *Jood* en *Heiden* wegnam, behoeft geen bewys. En *heilig* mogt die week wel heeten, om de opoffering van het *heilige*, *onnozele* en *onbevlekte* LAM, *welk de zonden der waereld heeft weggenomen*; zoo wel als om de heilige eerbiedenis, en godsdienstige vereeringen en aanbiddingen, door de regtgeloovigen en godvruchtigen in de eerste tyden en vervolgens, als dan voornaamlyk aan den Zaligmaker, en door hem, als hunnen eenigen Voorbidder, aan zynen en hunnen Vader opgedragen, gelyk de billykheid en betamelykheid ook eischtte, dat men als nog, door eene oprechte vernedering van zich zelven, en met eerbewys aan de hoogste liefde en goedheid Gods, deze dagen, en vooral den *Vrydag*, afzonderde en heiligde, als een dag van onthouding van alle noodeloos werk, en dien schikte, om denzelven in ootmoed, onder 't verrichten van den openbaren en huisselyken Godsdienst, dien HEERE alleen toe te wyden, die ons op denzelven van zoo grooten dood bevryd, en met zulk eene heilryke verlossing begenadigd heeft.

V. Hoe wierdt deze week, by de *eerste Christenen*, gevierd?

A. Dit geschiedde by hen met eenen grooten yver, en stipte strengheid van eerbiedig vasten en diepe zelfsvernedering. Sommigen hunner onthielden zich zes dagen, anderen vier, anderen drie, en sommigen ten minsten twee dagen lange van allerlei spyze en voedzel; en hielden zich in 't openbaar, of in hunne huizen, bezig met bidden, en met het lezen en hooren van Gods woord, zich veroomoedigende om de zonden, die des HEILANDS Kruis veroorzaakt hadden: zich voorts bezig houdende met elkander te vermanen, te vertroosten en op te beuren door stichtlyke redenen en overdenkingen, welken op die gebeurtenis pasten.

V. Worden deze dagen nu, behalven by de *Roomschgezinden*, niet ook by eenige andere *Christenen*, nog onderhouden en gevierd?

A. Ja, zekerlyk; in *Duitschland* gaan de *Lutherschen* ons daar in, met eenen voorbeeldigen yver, voor; en de *Engelsche Episkopale* Kerk noodigt, roept en dringt hare Leden, om t' elken dage van deze week, toch vooral aan 's Heilands Lyden te gedenken, waar toe dagelyks ook, als dan in de Kerken gelezen, gebeden en gepredikt wordt, ten einde elk te beweegen, om, met boetvaardige harten, de voorgaande zonden te betreuren, vaste voornemens ter levensbetering en waare heiligmaking te vormen, en daar toe den genadigen bystand van den troostryken Heiligen Geest af te bidden; en zich, bedachtzaamlyk intusschen, te speenen van alle geoorloofde vermaken, onschuldige verlustigingen, en, zoo veel doenlyk is, ook van de zorgen en bekommeringen dezes levens, zoo wel als van bezwarende spyze en drank, ten einde zich te meer bekwaam te maken tot het onverhinderd oeffenen van eenen ernstigen en Gode behagenden eerdienst, en zich dus bekwaam te maken, tot het behoorlyk verkondigen van 's HEILANDS Dood, en het medeoeffenen en deelen in de gemeenschap der Heiligen, en de onderlinge broederlyke liefde, en liefde jegens allen, waar toe deze plegtigheid hare deelnemeren verpligt.

V. Is 'er niet nog iets anders, welk ons voor al op de heiliging van den *goeden Vrydag* behoorde te doen denken?

A. Ja; en dit is de voortreflykheid van den Godlyken Persoon zelve, die toen, om onzent wille, en in onze plaatse, gestorven is; en die geen minder was, dan de eeuwige, eeniggeboren, eeuwiglevende en boven allen geliefde ZOON VAN GOD, *de Heer* en *Vorst* des levens zelve, door wien 't leven en de onverderflykheid in 't licht gebragt is; de beloofde MESSIAS, de HEER der *Heerlykheid*, het afschynzel van Gods Heerlykheid en 't uitgedrukte beeld zyner Zelfstandigheid, die van voor alle eeuwen by GOD geweest, en GOD zelve is; en die, door zyn *eigen bloed*, zyne Kerke heeft vry gekocht, en de zynen verlost heeft van alle zonden. 1 KOR. II: 8. HAND. XX: 8. enz.

V. Wat heeft onze *Zaligmaker* CHRISTUS al voor ons geleden?

A. Dees Godlyke Verlosser, dees *Engel des Verbonds*, die Wetgever en Herder Israels teffens, is, na dat hy de gestalte van een Dienstknecht aangenomen, en zich aan ons in alles, uitgenomen de zonde, gelyk gemaakt hadt, aan alle de zwakheid en broosheid onzer elendige natuur onderworpen, en aan een leven vol zorge, droefenis, armoede en smerte onderhevig geweest, van zyne kribbe af aan, tot aan zyn graf toe; doch in 't byzonder, heeft hy, in zyne laatste levensjaaren, meenigerleien hoon, vervolging en smaad, en ten laatsten, de vinnigste lasteringen, de bitterste verachting, de snoodste mishandeling en den wreedsten dood, van zyne eigene landsgenooten, wier behoudenis in tyd en eeuwigheid hy zocht, moeten bezuuren.

V. Wat heeft de Heiland JESUS toen byzonderlyk, in zyn Lichaam, geleden?

A. Hy moest dulden dat hy, door ruuwe Soldaten en onbescheidene Gerechtsdienaars, geweldiglyk aangetast, gebonden, en gesleurd en gesleept werdt, eerst voor den Joodschen Raad, vervolgens voor de Rechterstoelen van PILATUS en HERODES, alwaar hy valschelyk beschuldigd, geslagen, verguisd, en ten onrechte veroordeeld, veracht, beschimpt en gehoond, en ten laatsten, met zyn eigen kruis beladen, ter strafplaatse buiten de Stad heengevoerd, en daar aan

aan het kruishout genageld en opgehangen werdt, lydende dus eenige uuren lang de bitterste en wreedste pynen van eenen schandelyken en langzamen dood, den smadelykften, dien men ooit den snoodsten Misdadiger konde aandoen.

Christus gekruisigd

V. Van welk eene natuur was deze Kruisdood dan?

A. Dezelve was eene straffe, by de *Romeinen* in gebruik, en zeer geducht om de ysselyke pynigingen en folteringen, zoo wel als om de schandlykheid van dezelve, en daarom alleenlyk voor de grootste Booswichten geschikt, welker naakt lichaam aan eene paal, aan welke men by 't hoofdeind eene dwarspaal vasthechte, gebonden, en yder arm of hand, met

met yzeren nagelen daaraan vast geklonken werdt, terwyl de voeten van onderen op gelyke wyze doornageld en aan het hout van onderen gehecht werden, zonder dat aan 't lichaam eenige andere kwetsing werdt toegebragt, waar uit de smerte en langwyligheid van zulk een dood, wel is op te maken.

V. Wat heeft JESUS in zyne Ziele geleden?

A. Zyne Menschlievendheid omtrent alle zyne natuurgenooten, en zyne teerhartigheid omtrent zyne byzondere vrienden, en leerlingen, zoo wel als zyn medelyden en ontfermende goedheid omtrent zyne verstokte vyanden, en valschhartigen verrader, deeden hem den bittersten zielsangst in *Gethsemané* bezuuren, daar hem, het vooruitzigt op de elende der onbekeerlyke zondaren; op het treurig einde van JUDAS zelven; op den droevigen val van zynen waarden PETRUS; op het geheel en al verlaaten en den bekommerlyken toestand zyner overige Discipelen, en meer andere treurstoffen, het bang en bloedig zweet ten lichame uitperstten; terwyl hy, om dien Wynpersbak alleen te treden, door eenen Engel zelven tot dat gewigtig werk moest bygestaan worden. Niet minder doodlyk was de benaauwdheid, welke hem overviel aan 't kruis, by 't naderen van den dood, die hem, doch niet uit wanhope, ja zelfs niet uit verflaauwing in 't werk der verlossing, maar enkel uit een min levendig gevoel van GODS liefde en genadigen bystand, deedt uitroepen: MYN GOD, *waarom hebt gy my verlaten*; dat is, waarom hebt gy my in

in zulk eenen nood gebragt; gelyk hy dan ook, ten eersten weder als verlevendigd, met allen moed, konde uitroepen en zeggen, *het is volbragt*, en te gelyk, met vertrouwen, *Vader! in uwe handen bevele ik mynen geest.*

V. Om wat reden onderging de ZALIGMAKER dezen schandlyken en pynlyken Kruisdood?

A. Dit geschiedde om ons te ontheffen van den *toekomenden toorn* en te maken dat wy dien ontvlieden mogten, I THESS. I: 10. om *eene eeuwige verlossing voor ons ten wege te brengen*, HEBR. IX: 12. en om ons een volmaakt voorbeeld van een heilig leven, van onbezweken geduld en lydzaamheid, en van stille onderwerping aan GODS wille te geven, I PETR. II: 21. Als ook om het handschrift der zonde, welk tegen ons getuigde, te scheuren en te vernietigen, en door de uitstorting van zyn eigen bloed, den prys onzer vrykooping, aan GOD, voor ons te voldoen, waartoe hy zich als *een offer* voor ons aanboodt, om onze *zonden zelven*, als 't ware, *in zyn eigen lichaam, op het hout te dragen*, I PETR. II: 24. en dus, door zyn eigen lyden, alle de schuld onzer misdaden uit te wisschen. Dus stierf hy ten onzen nutte en voordeele niet slegts, maar ook in onze plaatse; naardien wy, was hy niet gestorven, eeuwiglyk zouden verlooren geweest zyn. Daar nu, in tegendeel GOD in zyn voor ons vrywillig en onschuldig uitgestortte bloed, een nieuw *Genade-Verbond* met het menschdom heeft opgerecht, waarin en door

door hy de zondvergiffenis aanbiedt aan allen, die zich oprechtelyk bekeeren, en hem in den geloove aanneemen, en zich aan zyne regeering en wetten onderwerpen, op welker getrouwe waarneming, zy de genadebelofte van 't eeuwige leven, in en door den eenigen *Heiland*, met vertrouwen, mogen hopen. Zie HEBR. X: 29. XIII: 20. MATTH. XX: 28. XXVI: 28. ROM. V: 6. I COR. V: 3. I PETR. I: 18. I JOH. II: 2. III: 16. en OPENB. V: 9. gelyk ook de Propheet JESAIA in *Kap.* LIII: dit Lyden des Heilands duidelyk voorzegd heeft; zie ook ZACH. XI: 12. en XII: 10. en PS. XX: 16.

V. Hoe was dit *Kruis-offer* des HEILANDS onder het oude Verbond en de bedeeling van MOSES wet, voorschaduwd?

A. MOSES heeft, by de instelling van het *Pascha*, daar het Paaschlam moest geslacht worden, gedoeld op het *Lam* GODS, *welk de zonden der waereld wegneemt*, *en reeds geslacht is*, *voor de grondlegging der waereld.* En toen de *koperen slang* in de Woestyne werdt opgerecht, gaf dit te kennen, dat de ZOON van GOD aan het Kruis opgeheven zoude worden, ter genezing van de vergiftige wonden, die, door de oude slange, aan 't Menschdom waren toegebragt. Doch allernadruklykst is dit afgebeeld in de verrichtingen van den *Hoogenpriester* der *Jooden* op den grooten Verzoendag, waaruit duidelyk bleek, dat 'er, zonder bloedstorting, geene vergeving geschiedde; en welk de Apostel in HEBR. II: 17. IX: 14. 26. op den grooten en waaren Hoogenpriester CHRISTUS, die zich zelven tot eene offerande voor ons heeft overgegeven, en, na het dragen van onze zonden in zyn eigen Lichaam, met zyn eigen bloed, in 't Hemelsch en eeuwig Heiligdom is ingegaan, om dus voor ons eenen verschen en levendigen weg te openen tot den throon der genade, op dat wy dus, pleitende op dat bloed, in en door hem, en om zynes lydens en zyner gehoorzaamheids wille, by GOD genade mogten vinden en geholpen worden ter bekwamer tyd.

V. Wat moet ons de gedachtenis van CHRISTUS Lyden leeren?

A. Deze herdenking moet ons een' diepen indruk geven van de zwaarte der schuld en van de snoodheid der zonde, zoo wel als van de eindelooze en onbegryplyke liefde des Verlossers tot ons, die van den Hemel is nedergekomen, om ons van de magt der zonde, en van de heerschappy des *Satans*, die dezelve in de Waereld heeft ingevoerd, te verlossen; en ons den weg der zaligheid, in en door hem zelven, aan te wyzen. Voorts moetze ons leeren dat de goede dingen dezes levens niet te hoog, noch de kwaden te laag en te klein gewaardeerd moeten worden, daar wy de beste menschen aan zoo vreesselyke rampen blootgesteld en van alle de gemakken, vertroostingen, en verkwiklykheden dezer waereld versteken zien; en dat derhalven GODS gunst niet afgemeten kan worden naar iemands uitwendigen voorspoed hier op aarde, noch

noch 's HEEREN ongunst en ongenade, uit het lyden en de elenden dezes wisselvalligen levens; als welken dikwyls nergens anders toe dienen, dan om het beste en eeuwige belang der waare godsvrucht te sterker te bevestigen.

V. Waartoe behoort ons dit dan op te wekken en aan te spooren?

A. Dit moet ons aanzetten, om de kracht van CHRISTUS dood, in ons zelven te getuigen, en te doen blyken door het kruisigen en t'onderbrengen van den ouden mensche der zonde, op dat wy dus eens met recht in het kruis van CHRISTUS roemen mogten, als waardoor wy der wereld gekruisigd zyn. Voorts om alle de tydelyke onheilen en tegenspoeden, geduldig en gelaten te gedragen, in dat vooruitzigt, dat hy, die onschuldig meer leedt, dan ooit al 't menschdom te samen lyden kon, ons, als wy maar op hem blyven staroogen, en hem, door oprechte liefde en gehoorzaamheid, aankleven, ook éêns met hem, aan zyne heerlykheid zal doen deelen. Eindelyk, om ons in hartelyke broederlyke liefde, en liefde ook tot alle menschen, door het voorbeeld van den liefderyken Heiland der wereld, meer en meer werkzaam en yverig te maken, ten einde wy dus onzen goeden wandel aan elk mogen vertoonen, en het geloof in ons levendig en de hope bestendig en welgegrond blyven mag tot in en na den dood zelfs toe.

Wy besluiten deze onze Beschouwing, met het volgende fraaije Vers, van een' der beste *Nederlandsche Dichteren* dezer Eeuwe.

Wilt

Wilt ge eens ô *Christenschaar*, een' wondren uitvaart houden,
Zoo koom by 't heilzaam kruis, daar 's waerelds heil aan sneeft.
Hier gaan twee zonnen schuil, die 't zaaiden pas beschouden:
Hier sterft het leven zelf, welk ons het leven geeft.
Dat leven, welk de doôn straks roept uit hunne graven,
Hier nu den fellen dood, voorbeeldig lydzaam, lydt,
Zich wel getroost der straff', geschikt voor vuige slaven,
En voor zyn' haaters bidt, en om hun zielsheil strydt.
De donkre nacht wierdt dag, toen JESUS werdt geboren.
De lichte dag wordt nacht, nu 't licht der zielen scheidt.
Nu kan men op het felst de schorre donders hooren,
De scherpe bliksems zien van 's Hemels grimmigheid.
De aardbevingen zyn reê met kraken, ploffen, scheuren,
Waar door de harde rots in scherven springt en splyt.
Dan, 't harder hart des *Joods*, vreest geen gedreigde elenden,
En schoon de Voorhang scheurt, hy blyft verwoed met nyd,
De *Romer Hoofdman* mag, GODS *Naam* ter eer, belyden:
't Was waarelyk GODS *Zoon*, *Gods lievling*, die hier leedt,
De *Jood* roept hoonend uit: *laat hy zich zelf bevryden!*
Laat dit *Elias* doen, om wien hy fmeekt: dus, wreed
Spot hy met zyne Kroon en blinkende Gewaden
En Rietenstaf. Doch! zie, d'ALMAGTIGE zal hem
Met starreglans bekleên, met zonnegoud beladen,
En toonen dat 's Helds doôm den Hemelstaf beklemm'.
Maar, ach! welk zinkend lot! des Heilands ziel gaat glippen.
Hy neigt het dierbaar hoofd naar de afgepynde borst:
Hy blaast den jongsten adem uit zyn gewyde lippen:
Het droogë moede hart versmelt van pyn en dorst.
Met duizend zugten, elk bekwaam een borst te matten,
Al was ze van metaal, heeft hy gestreên te nacht,
Eer hem de onmenschlyke schaar der moorderen kwam vatten,
En hechten aan dit hout, daar 't lyden is volbragt.

Weên

Ween Hemel, Aarde ween. Weent mans, weent vrouwen, kinders!
Ween, al wat weenen kan, om 't uitgestortte bloed
Der zelvre onnozelheid: — wat nadert u al hinders,
Nu ge uwen trooster, nu g' uw' JESUS missen moet.
Hy was de schoonste ver van de allerschoonste menschen;
Toonde ons des levens weg met leven aan, en leer,
En was de liefde en lust van hun, die naar hem wenschen.
Men trof zyn wezen met geen Cherubynen - veêr.
Dodenwekker, Duiv'len zweep, Wynschenker, Ziektverdryver,
Oor - oopner, Oogen-licht, Tong-slaker, Kreuplen - schoor,
Brood-deeler, Visschers-luk, Zee-treder, Wind-bekyver,
Waar vliedt gy, Zielen-heil, elks nut, al 't Aardryk door?
De Herder is gegaan. Wee ons! wat barger vreezen!
Ik zie 't bloodgierig heir der Wolven op de been.
De Aartsherder is gegaan. Gy, Raadsheer, mag het wezen
Bestel hem toch een graf: och arm, hy heeft 'er geen!
Breng wat graf linnen aan; (dat u GODS gunst bedouwe!)
Van 't hagelwitste toch, dat eenig landschap geeft.
ô Wel-Godvruchtig Heer, het lyk is 't waard, in trouwe:
Daar heeft geen vuile vlek zyn leven aangekleefd.
's Mans armenoetje wordt, van beulen en soldaten,
Geplonderd, gevryboit. De Taarling deelt zyn kleed.
Hem wordt geen dekzel voor het naakte lyf gelaten,
Die onze naaktheid eens zal dekken, buiten leed.
Dus vaart de ryke Voogd van Hemel, Aarde en Stroomen,
Die 't al en niets bezit, naar 't holle graf-gesteent:
Dat zien, met deernis, de bergen, velden, boomen,
En de overdroeve schaar, die haren Heer beweent.
De Heilzon gaat op 't hagst. 't Is winter voor de zielen,
Men gruwt voor hagel, sneeuw, en buijen, slag op slag.
Och! kümtze eens weêr om hoog met hare gouden wielen,
Zoo brengtze ons zekerlyk den blydsten lente dag!

Weeh, JUDAS, gy vertreedt uw' Meester en uw' Hoeder!
Wien helt ge, u zelve of Hem, het meeste leed berokt?
Koom elleftal, wees bly met uwen GOD en Broeder,
Het schreijen heeft zyn deel, 't is lang genoeg gerokt.
Juich, al wat juichen kan, zing vrolyk op en helder:
De Hel is overmand en Zielen dwinglandy.
De Nachtvorst ligt geboeid in zynen donkren kelder.
De dood ontbeert haar pyl. Zing vrolyk op en bly,
De Held gaat heen, maar neemt zyn haters op de tanden:
Hy vecht en sneeft; doch blyft verwinnaar in het veld.
Hoe bleek ziet d'Afgrond, met zyn zwarte flookebranden,
Nu Koning JESUS hen beperkt en palen stelt!
Juich, al wat juichen kan: de HEILAND zal verryzen.
Spyt wachters om het graf, en zerken, die 't bestaan.
Men zal, in 't koet, hem met trionfgezangen pryzen.
De dagtoorts zinkt in zee, om klarer op te gaan.
Maal nu EMMANUEL met roode en witte verven:
Het schandelyke kruis doet hem GODS rykstroon erven.

DE STEENIGING VAN DEN H. STEPHANUS BESCHOUWD.

Stephanus gesteenigd.

V. Naardien de H. STEPHANUS ons in 't gewyde blad voorkomt, als de eerste Martelaar voor 't geloove in CHRISTUS, zoo is de vraag, of gy ook weet van welk een Land en Maagschap deze man is geweest?

A. Hier omtrent geeft ons de H. S. geen bericht altoos. Dat hy een *Jood* ware, is ontwyfelbaar, doch men weet niet zeker of hy te *Jerusalem* of elders in 't *Joodsche* land geboren, dan of hy, uit een der verstrooide *Joodsche* familiën, elders gesproten zy. Men houdt hem in 't gemeen voor een' der LXX Discipelen,

len, en zyne kennis in de leere van CHRISTUS, en zyne bekwaamheid in het bewyzen van JESUS Messiasschap, geven genoeg te kennen dat hy in 't school van CHRISTUS zelve onderwezen, en eenen aanmerlyken tyd lang, met des ZALIGMAKERS gemeenzaame verkeering verwaardigd geworden zy.

V. Welk eene kenschets geeft het H. Blad aan dezen STEPHANUS?

A. Hy wordt daar beschreven als een *Man, vol des Geloofs en des H. Geestes*; waar door zyn yver en godsvrucht, en tevens mede aangeduid wordt zyne buitengewoone begiftiging met den H. Geest; waar door hy tot het verrichten van eenen aanzienlyken post in de eerste kerke in staat gesteld was: zie HAND. VI: 5.

V. Welk eene bediening bekleedde hy aldaar?

A. Hy nam het ampt waar van Diaken, en was één van dat zevental, welk op nieuws benoemd werdt door de gemeente en aangesteld door de *Apostelen*, na dat 'er eenig ongenoegen onder de *Grieksche* bekeerde *Jooden*, wegens de bedeeling hunner weduwen, was ontstaan: gelyk, door deze inrichting, de Apostelen zelven de handen wat ruimer kreegen, om zich voor al, op de prediking, en de onmidlyke zorge voor de zielen der nieuw bekeerden toe te leggen.

V. Hieldt de bediening van het Diakenschap niets anders in, dan het zorgdragen voor en het bedeelen van de Armen onder hen?

A. Gewisselyk hieldt ze nog iets meer in: want de bediening der Tafelen eischte van hun ook, om

by

by het *Avondmaal*, en by de liefde-maaltyden, de aanzittenden van het noodige te voorzien. Ook was het hun geoorloofd te prediken en te doopen, gelyk blykt uit het gedrag van PHILIPPUS, den *Diaken*, HAND. VIII: 12.

V. Hoe werden de *Diakens* tot hun Ampt ingewyd?

A. Wy zien, in HAND. VI. dat een zevental van onberispelyke Mannen, die vol van den H. Geest en van wysheid waren, door de Broederen of de gemeene Leeken aan de *Apostelen* voorgedragen, en door dezelven, na voorafgegaane zegenbede over dit Godsdienstig werk, met hand-oplegging tot dezen post, ingezegend werden; gelyk men aldus gewoon was, iemand tot zeker buitengewoon werk in te wyden.

V. Welken waren de tegenkanters van STEPHANUS?

A. Dezen bestonden uit verscheide leden van een vyftal leerschoolen, of *Synagogen*, welken 'er toen in meenigte te *Jerusalem* waren; en den naam droegen naar die vreemde *Jooden*, die dezelven tot het onderwys hunner kinderen aangelegd hadden; zoo wel als tot onderrichting van volwassene Persoonen, onder hen. Onder dezen waren zeer bedrevene en geleerde spitszinnige luiden, doch wier verstand en ervarenis geenszins konden toereiken, om de *Wysheid* en den *Geest* van STEPHANUS te wederstaan.

V. Wat was het gevolg van deze hunne twistzucht jegens hem?

A. Toen zy zagen, dat ze met redenen of geschreeuw

schreeuw niet tegen hem bestaan konden, zochten en vonden zy luiden, die, om geld, valsche getuigenis tegen hem inbragten, ten einde hem dus, als een slagtoffer, in de handen van 't gerecht te doen vallen, en zynen dood te bewerken.

V. Wat bragten deze valsche Getuigen tegen hem in?

A. Zy gaven voor dat zy hem Godslasterlyk jegens GOD en MOSES hadden hooren spreken; dat hy zelfs den ondergang des Tempels en de vernietiging der wettische plegtigheden voorspeld, en godloostlyk verzekerd hadt, dat JESUS van *Nazareth* dien Godsdienst den bodem zoude inslaan, dien GOD zelve, en MOSES, op zynen last, onder hen hadt ingesteld.

V. Hoe verdedigde STEPHANUS zich daar tegen?

A. Hy toonde aan, dat hunne Stamvader ABRAHAM, schoon onder afgodische volken levende, GODE eenen wel aangenamen dienst konde toebrengen, zonder eenigen van die plegtigheden, waarin zy nu zoo veel belangs stelden; en dat GOD, by de oprechting van 't Verbond met hem, alleenlyk de *Besnydenis* eischte, welke de eenige plegtigheid was, die onder de *Patriarchen*, tot op den tyd van MOSES toe, plaats hadt; welke Wetgever toen eerst last kreeg tot den bouw des Tabernakels, (die naderhand van den Tempel is opgevolgd) om dat het volk tot afgodery begon over te hellen; hoewel geen van beiden volstrekt noodzaaklyk was, uit hoofde van de natuur des oneindigen wezens, welk zy al-

aldaar aanbaden en dienden; gelyk dezelven ook maar geschikt waren, om eenen zekeren tyd lange te duuren; naardien zy, als weerbarstige lieden, even gelyk hunne Voorvaders, gewoon waren den *H. Geest* GODS te wederstaan, en zyne Propheten, die de komste van den MESSIAS voorspelden, te dooden, gelyk zy dezen JESUS zelfs, toen hy onder hen gekomen was, om de Wet te vervullen, en aan allen goed te doen en te leeren goeddoen, mede verraden, verworpen, en vermoord hadden.

V. Wat was het gevolg van deze strafpreek?

A. Dit vrymoedig belyden der waarheid bragt de razerny en woede zyner vyanden ten hoogsten toppe, want hun schuldig geweten wilde zulk eene taal niet verdragen. Hy nogthans geen acht op hunne wraakzucht gevende, hieldt zyne oogen naar den Hemel gevestigd, en werdt verwaerdigd met een gezicht van GODS en JESUS heerlykheid, gelyk hy ook dit voor hun betuigde en hierom te meer voor een Godslasteraar gehouden, en naar buiten gesleept, werdt.

V. Welk een Marteldood onderging hy daarop?

A. Hy werdt *gesteenigd*; 't gene eene straffe was, by de *Jooden* tegen *Godslasteraars*, *Afgodendienaars* enz. gepleegd; en waar by de Getuigen, de eerste aanvallers moesten zyn, gelyk dezen ook hier, na dat zy hunne kleederen uitgetrokken, en dezelven, aan de voeten van SAULUS, nedergelegd hadden, dit werk begonden, terwyl de H. Man, op zyne kniën biddende, zyne ziele aan GODE beval, en teffens badt dat deze

deze hunne zonde hun niet mogt toegerekend worden; gevende ons dus een navolgenswaardig voorbeeld van een geloovig vertrouwen op den bystand van GOD in allen nood en dood, van eene verzekerde hope op de genadelyke erve des eeuwigen Levens, en van eene voorbeeldige liefde tot zyne vyanden zelven, toonende dat hy zegenen konde, die hem vervloekten, en bidden voor de genen, die hem geweld aandeeden en vervolgden.

V. Wat maakt vooral dezen laatsten pligt zeer moeilyk voor ons?

A. Dit komt daar van daan, dat wy te lange op de verongelykingen denken, en naar alle kwade indrukzelen van anderen deswegens het oor leenen, en liever 't misdryf hooren verzwaren dan verzachten; zoo dat wy onze beleedigers voor moedwillige ondeugenden aanzien, met welken wy geene gemeenschap altoos kunnen hebben: want, als 'er zulk eene verbittering van ter zyde geene plaats hadt, dan zouden wy gemaklyker het ongelyk vergeten en vergeven kunnen.

V. Wat verpligt ons tot deze Geestgesteldtenis?

A. Het uitdruklyke gebod onzes ZALIGMAKERS; die ons ook om onze eigen schuld- en zond-vergiffenis heeft geleerd te bidden, op die voorwaarde, indien, en zoo als wy zelven aan onze schuldenaren of natuurgenooten, de verongelykingen vergeven moeten; behalven dat zyn hoogst volmaakt voorbeeld ons daar toe teffens verpligt, zoo wy immers eens aan zyne eeuwigduurende genade willen deelen.

V. Waar in bestaat de redelykheid van dezen pligt?

A. Daar in, dat dezelve den troost en 't geluk van ons leven helpt uitmaken: want lydzaamheid, langmoedigheid en vergeeflykheid leveren ons een duurzaam en vast huislyk en uitwendig, zoo wel als innerlyk genoegen: want deze gemoedsgesteltheden houden ons te rug van allerlei onredelyke drift; en voorkomen vele ongemakken en verdrietlykheden, welken uit eenen opstuivenden en driftigen geest, of uit verregaande gramschap en onstuimigheid en wraakzucht ontstaan. En onze goedheid wordt dan eerst volmaakt, wanneer men niet slegts vriendlykheid bewyst, daar verdienste en verpligting ons 'er toe noopen, maar zelfs dan, als 'er eene verzoeking ten tegendeele plaats heeft: gelyk het ook een bewys is van een grooten geest, dus de zege over zyne wrevelige hartstogten te kunnen behalen.

V. Maar wordt het *berouw* of de *boetvaerdigheid* der genen, die ons beleedigd hebben, niet vereischt, als eene voorwaarde, waar op onze vergiffenis zal en moet volgen?

A. De *vergeeflykheid* wordt in 't gemeen en hoofdzaaklyk genomen voor de onthouding van wraaklust, en in zoo verre moeten wy onzen vyanden vergeven, zelfs terwyl ze ons nog vyandig blyven, en geen berouw altoos betoonen. Daar benevens moeten wy, als dan nog, voor hun bidden, en jegens hen alle de pligten van gemeene burgerlyke beleefdheid, vriendlykheid en liefde bewyzen. — Maar, wanneer de ver-

vergeeflykheid eene volslage wederverzoening met onze beleedigers insluit, zoo dat zy weder op onze vriendschap recht verkrygen, dan behoort 'er gewisselyk van hunnen kant, eene behoorlyke boete en berouw voor af te gaan; welk dan de grond wordt, op welke onze vergiffenis rust, zie LUC. XVII: 3. 4.

V. Hoe moeten wy eenen berouw-hebbenden vyand behandelen?

A. Wy zyn verpligt hem met blyken van achting en vertrouwen te bejegenen, vooral, indien hy oprecht is in zyne betuigingen, en getrouw ten onzen aanziene. Maar, indien de beleediging enkel personeel en de zaak niet zoo gewigtig is, dat wy ons geheel en al van hem ontrekken zouden, zoo eischt de Christelyke liefde, dat wy de ontvangen beleediging vergeten en uitwisschen, en hem zoo behandelen, als of hy ons nimmer iets misdaan hadt; in navolging van 't voorbeeld des ZALIGMAKERS; EPH. IV: 32.

V. Hoe kunnen en moeten wy van de boetvaardigheid onzer vyanden oordeelen?

A. Daar van behoorden wy geen al te sterke en stipte proeven of blyken te eisschen; maar hunne aanbiedingen, als ze maar opregt zyn, in de beste vouw slaan; en hunne schaamte en schuldbelydenis in dezen voor een bewys van oprechtheid opvatten; want dit geeft ons, zoo het hunne eerste beleediging jegens ons is, een sterk en gunstig vermoeden ten hunnen opzigte, dat ze, in 't vervolg, voorzichtiger en behoedzamer zullen zyn.

BESCHOUWING VAN HET LYDEN DER APOSTELEN; EN WEL EERST VAN 'T MARTELAARSCHAP VAN JACOBUS, DEN GROOTEN.

Jacobus onthoofd.

V. Waarom is de Apostel JACOBUS, die in HAND. XII: voorkomt, de *Groote* geheeten?

A. Dezen naam droeg hy, of om zynen ouderdom, overtreffende hy den anderen Apostel JACOBUS in jaren, of om dat hy, door den ZALIGMAKER, met eenige byzondere eere begunstigd is geworden; want hy is één van dat geliefde drietal geweest, welk door onzen HEERE tot zynen meer gemeenzaamen omgang is verwaerdigd geworden, dan de overigen.

V.

V. Welk een beroep hadt hy, eer hy tot het Apostel-ampt werdt uitverkoren?

A. Hy was een van PETRUS deelgenooten in den vischvangst, en een zoon van ZEBEDÆUS, die een welgesteld Visscher in dien tyd was en vele knechten, in dien handel, bezig hieldt.

V. In hoe verre was hy met den ZALIGMAKER bevriend?

A. Zyne moeder MARIA, bygenaamd SALOME, was de zuster of liever de eige nicht van MARIA, des HEEREN moeder, die eene eenige dochter bedenklyk van JOJAKIM en ANNA geweest is: want de *Jooden* waren gewoon, der broederen en zusteren kinderen, te gelyk *broeders* en *zusters* van elkander, te noemen.

V. Hoe werdt hy een *Apostel*?

A. Onze HEILAND zag hem by de *Galileesche* zee, met zynen broeder in een schip, en riep hen beide tot zyne navolgeren, MATTH. IV: 21. waar toe zy zich, zonder eenige verschooning te maken wegens den ouderdom van hunnen vader, terstond gereed betoonden.

V. Welk eenen naam verkreeg hy vervolgens?

A. De Heer JESUS noemde hem, en zyn broeder, BOANERGES, dat is, *zoonen des donders*, doelende hier mede of op het vuur en den ernst hunner prediking van 't *Euangelie*, of op het vermogen hunner leere zelve, of mogelyk ook op de uitsteekendheid hunnes yvers voor zynen naam en eere, die voornl

 uit-

uitblonk in hun verzoek om een straf-oordeel over de onherbergzame *Samaritanen*, die aan JESUS het verblyf in eene hunner steden weigerden. LUC. IX: 54.

V. Werdt deze hunne verregaande yver door hunnen Meester goedgekeurd?

A. In geenen deele: onze zagtmoedige Leidsman bestrafte de geweldigheid van hunnen aart en hunne wraakzucht, toonende hoe zeer dit streedt met de natuur zyner instelling, en met het oogmerk van zyne komste in de waereld, 't gene bestondt in de behoudenis van 's menschen leven, en in de bevordering van hunne tydelyke, zoo wel, als eeuwige, belangen.

V. Hoe bedwong onze HEER hunne eergierigheid en heerszucht, toen zy, door hunne moeder, de eerste eereplaatsen in zyn koningryk lieten vragen?

A. JESUS deedt hun zien de overyling en onbedachtzaamheid van zulk een ongerymd verzoek, en toonde dat de hoogste plaatsen in het Hemelsch Koningryk niet, dan door de diepste vernederingen en het zwaarste lyden, te verkrygen waren; en dat geene anderen eenige waerdigheid in den Hemel verwerven zouden, *dan de genen, voor wien dit heerlyk geluk door zynen Vader bereid was*; MATTH. XX: 22, 23.

V. Wat is 'er na 's HEILANDS Hemelvaart van dezen Apostel geworden?

A. De *Spaansche* schryvers beweeren, dat hy, na het *Evangelie* in *Judea* en *Samaria* te hebben verkondigd, het Christendom ook in *Spanje* zoude vastge-

gesteld, (*a*) en dat men zyn lichaam, na de marteling te *Jerusalem*, tot *Compostelle in Galicie* overgebragt zoude hebben, daar men het nog uit overgeloove eerbiedigt, schoon 'er voor deze beide voorgevens geen grond altoos in de kerkgeschiedenissen te vinden is.

V. Hoe en waar onderging hy den marteldood?

A. Hy is te *Jerusalem*, onder de regeering van HERODES, HAND. XII: 2. die het volk zocht te believen, in den Kerker gesneten, en vervolgens onthalsd: zynde hy dus de eerste Apostel geweest, die het getuigenis wegens JESUS met zynen dood bekrachtigd heeft.

V. Wat is 'er gebeurd, toen hy, naar de plaatse zynes martel-doods, heengevoerd werdt?

A.

(*a*) De Aartsbisschop XIMENES heeft deze reize van den Apostel JACOBUS, in 't derde Concilie van *Lateranen*, openlyk tegen den Bisschop van *Compostelle* ontkend; en BARONIUS de Roomsche Jaarboekschryver, heeft, het gene hy deswegens geschreven hadt, naderhand weder ingetrokken, toen hy beter onderricht was geworden; schoon hy deswegens van de *Spaanschen* veel heeft moeten lyden. — Sommige schryvers willen dat PHILETUS en HERMOGENES, twee Toovenaars, door dezen Apostel bekeerd en gedoopt zouden zyn. — De *Armeniers* bezitten te *Jerusalem* nog eene kerke naar den naam van dezen JACOBUS genoemd; en naast welke men de woonplaats van den Apostel THOMAS aanwyst, waar van men beweert, dat 'er geen *Jood* noch *Turk* kan ingaan, zonder gevaar van zyn leven te loopen; waarom men ook de deuren van dat huis gesloten houdt.

A. Volgens EUSEBIUS zoude zyn aanklager, op het zien van zyne volstandigheid en heldenmoed, berouw over zyn bedryf getoond, en, nederknielende, hem ootmoedig om vergiffenis gebeden hebben; waarop JACOBUS, hem omhelzende, den *kus* des *vredes* gaf; waarna hy ook openlyk op zyne belydenis, en te gelyk met hem, onthalsd zoude zyn: doch hier van zwygt het gewydde blad.

V. Wat kunnen wy uit deze gebeurtenis leeren?

A. Onder anderen dit, dat GODS zegen de zulken inwacht of vergezelt, die, in en onder het getrouwlyk waarnemen van de pligten hunnes beroeps, op de Godlyke Voorzienigheid blyven steunen en hopen: dat wy allerlei waereldsche gemakken en voordeelen, ja ouders, en bloedverwanten moeten opofferen en vaarwel zeggen, liever dan dat wy zouden willen schipbreuk lyden aan 't geloove en een goed geweten: dat geen verschil van godsdienst, noch voorwendzel van yver voor GODS eere ooit eenen wraakzuchtigen en vervolgzieken geest kan billyken: dat wy, in tegendeel, allen, die van ons in Godsdienstige begrippen verschillen, vriendlyk, bescheiden, en met gematigdheid en liefde, behooren te bejegenen; wel bedenkende, dat het des Christens eere zy, allerwegen goed te doen, en daar in zelfs geene moeiten noch gevaren te ontzien; voorts dat des Christens hoogste voortreflykheid daar in besta, dat hy waerdig geacht worde, om voor JESUS naam te lyden, en alle vervolging, smaad, ja den dood te ondergaan; als

als welk den weg opent tot het ingaan in die heerlykheid, die JESUS zelve, door zynen dood, voor zulken zyner navolgeren, bereid heeft.

V. Wie der *Apostelen* heeft, omtrent den zelfden tyd, eene vervolging moeten ondergaan?

A. Dit was, al vroeg, en kort na de eerste Prediking en wonderdaad, het lot der Apostelen PETRUS en JOHANNES, van welken ons nu te spreken staat.

Petrus door een' Engel gered.

V. Welk een bericht geeft ons de H. Schrift nopens den H. Apostel PETRUS?

A. Wy lezen daar, dat hy geboren zy te *Bethsaïda*, aan den oever der *Galileesche Zee*, en by zyne besnydenis den naam van SIMON hadt verkregen, by wel-

welken onze HEER dien van *Cephas*, eene rotze, en juist het zelfde als *Petrus* of *Petra* beteekenende, gevoegd heeft; om daar door de vastheid van zyn geloove, en zynen yver in 't voortplanten van 't Christendom, aan te toonen.

V. Wat was zyn bedryf, eer hy een *Apostel* werdt?

A. Hy was ook een Visscher, en door dit lastig en moeilyk beroep te meer gehartigd en bekwaam, om vervolgens, door de kracht van CHRISTUS Geest, een Visscher van menschen te worden.

V. Was hy ouder dan zyn broeder ANDREAS?

A. Dit staat in geschil by de Kerkvaders. EPIPHANIUS en de meeste schryvers der *Roomsche* Kerke geven den grootsten ouderdom aan ANDREAS; maar CHRYSOSTOMUS, HIERONYMUS en anderen, houden PETRUS voor den oudsten, en om die reden maken zy hem ook tot een voorzitter van het *Apostolische* genootschap.

V. By welke gelegenheid werdt hy een navolger van CHRISTUS?

A. Zyn broeder ANDREAS, eerst een leerling van JOHANNES den Dooper; (gelyk hy misschien zelve ook is geweest) op de aanwyzing van zynen Meester, den MESSIAS erkend hebbende, bragt dit heuglyk nieuws aan zynen broeder; wiens oogen, door den wonderen vischvangst, LUC. V: 9—11. verder geopend zynde, met blydschap den ZALIGMAKER aanschouwden, waar na hy zich als zyn bestendigen leerling en navolger heeft gedragen.

V.

V. Is hy niet, met anderen, een byzonder lieveling van CHRISTUS geweest?

A. Ja; hy en de evengemelde JACOBUS en deszelfs broeder JOHANNES, de twee zoonen van ZEBEDÆUS, zyn tot JESUS nauwste gemeenzaamheid toegelaten geweest, gelyk onder anderen blykt, by de opwekking van 't kind van JAÏRUS, en by 's HEILANDS verheerlyking op den Berg, welk by te woonen, alleen aan dit drietal was vergund; zie MARC. V: 37. en MATTH. XVII: 1. 2.

V. Hoe gedroeg PETRUS zich, toen verscheide andere *Discipelen* den ZALIGMAKER verlieten?

A. Dees Apostel, zyns Meesters Leere nu beter begrypende, JOH. VI: 68. bleef hem, met de overigen van het twaalftal, voorts standvastiglyk aankleven, betuigende voor hun, dat ze buiten hem, die de *Woorden des Levens hadt*, geenen weg wisten. Om deze en meer andere blyken van 't voorbarig verklaren zyns geloofs wordt hy de *Mond der Apostelen*, dat is derzelver *Spreker*, geheeten, en door zynen Meester zelfs *zalig* verklaard; MATTH. XVI: 17.

V. Heeft PETRUS een byzonder voorrecht, als *algemeen Opperherder* der Kerke (*b*), van den ZALIGMAKER verkregen?

A.

(*b*) *De Roomschen* maken PETRUS doorgaands tot den eersten *Bisschop* of *Paus van Rome*. Maar hier op vraagt de Hr. A. BOWER te recht, wie hem in dien stoel of zetel geplaatst hebbe? Heeft het de ZALIGMAKER gedaan, of is het door de Apostelen geschied; of heeft het volk hem verkoren, of heeft hy het

A. Dit blykt nergens; schoon hy, als de oudste en één der eerst geroepene, ook meermalen het eerste genoemd is; gelyk zyne drift en yver hem ook veel al het eerst deedt spreken, en aan anderen voorgaan, waarom hy ook van zyne Mede-Apostelen, als een der voornaamsten onder hen, is geëerbiedigd geworden; schoon dit niet wegnam, dat PAULUS zelve, hem, toen hy zich eenigermaten geveinsd scheen te gedragen, in 't aanzicht bestraffen durfde. 't Is waar, hy wordt de rots of grondsteen der kerke geheeten, MATTH. XVI: 18. maar ook deze eernaam wordt den ove-

het zich zelven aangematigd? Op deze vragen zyn nooit andere dan belagchlyke oplossingen gegeven, niet waardig om 'er van te melden, of naar te luisteren. — Volgens getuigenis van IRENÆUS, zou hy daar of alleen, of met PAULUS te gelyk, andere Bisschoppen aangesteld hebben: is dit zoo, dan valt de vraag, of hy toen zyne waardigheid behicldt, of 'er van afgestaan zy. Zoo 't eerste, dan zyn 'er te gelyk twee of meer Bisschoppen aldaar op een zelfden tyd geweest. zoo 't laatste, dan vervalt de grond, waar op de Pausen hunne oppermagt over de kerke vestigen. — *Zoo hy ooit te Rome geweest is*, (welk by velen twyfelagtig gelaten wordt) is hy 'er als Bisschop of Opziener geweest, voor al omtrent de Kerke of Gemeente der bekeerden *uit de Joden*, dewyl hy de Apostel der Besnydenis was; en 'er uit kracht van zyn Apostelschap, ook allerlei bedieningen van eenen Bisschop of Opziender, daar en alomme, waarnemen mogt, zonder dat hy zich aan de bestiering van dat of eenig ander byzonder Bisdom verbondt; welk met de waardigheid en bediening van eenen Apostel onbestaanbaar was.

overigen *Apostelen*, in gelyken zin, toegelegd, OPENB. XXI: 14. en de magt der sleutelen is aan dezen zoo wel, als aan hem, vergund; JOH. XX: 23.

V. Hoe gedroeg PETRUS zich, by de gevangenneming van zynen Meester?

A. Dees Apostel, te zeer steunende op zyn eigen kracht, en te veel vertrouwende op zynen yver tot den dienst van hem, die de goedheid zelve was, en dien hy oordeelde niet te mogen noch te kunnen, straffeloos, mishandeld worden; deedt hem, ondanks zyn's Meesters voorzegging ten tegendeele, verklaren, dat hy, *al werden ze allen aan hem geërgerd, hem nooit verlaten of verloochenen zoude*; MARC. XIV: 29. Dit noopte hem ook, om het zwaard te gebruiken tot verdediging zynes Meesters; en toen hy deswegens bestraft werdt, en zyn' toeleg zag mislukken, verviel hy tot de laagheid van hem lafhartiglyk, tot drie malen toe, te verloochenen, gelyk hem ook te vooren was voorspeld.

V. Hoe herstelde hy zich weder van dezen droeven val?

A. Zyns Meesters genaderyk en vriendlyk gelaat, welk toen op hem geslagen, en van hem bemerkt werdt, doorgriefde zyne ziel; en deedt hem, met heete tranen van berouw, deze zyne schuld beweenen, en dezelve, door bewyzen van teederheid en liefde jegens zynen Meester, vervolgens geheel uitwisschen.

V. Waar uit bleek de oprechtheid zyner bekeering?

A. Deze gaf hy te kennen, door, op eene drievoudige vraag des HEILANDS, die hem, kort na zyne verryſenis, verſcheen, zyne hartelyke liefde tot zynen Meester te betuigen, in wiens dienst hy voortaan zyn geheele leven beſteden, en voorwien hy alles doen wilde, wat hy hem bevelen mogt.

V. Hoe gedroeg hy zich, na 's HEILANDS Hemelvaart?

A. Als toen, door den Godlyken Geest geſterkt, bekeerde hy door en op eene enkele, doch zeer overtuigende, Leerrede, drie duizend zielen, HAND. II: 41. en toonde voorts, dat hy, om het dragen van het getuigenis voor zynen Heere, en wegens deszelfs opſtanding, getroost was, liever alles te lyden, dan, in eenig opzigt, af te wyken, van deze aan hem geopenbaarde waarheid, welke hy teſſens door menſchlievende en geduchte wonderen bevestigde.

V. Waar in beſtonden deze Wonderen?

A. In het herſtellen van eenen kreupelen by den Tempel; in het genezen van vele zieken, door de ſchaduw zelf van zyn Lichaam en Gewaad: en in het ontzaglyk ſtraffen van de heiligſchending en huichelary van ANANIAS en SAPPHIRA; ten einde het bedrog en de geveinsdheid altoos mogten aangemerkt worden, als onvergeeflyke vlekken in de kenſchets van zoogenaamde Christenen.

V. Wat moest hy deswegens ondergaan?

A. Eerst werdt hy door den *Joodſchen* Raad, met en neſſens zynen hulpgenoot JOHANNES, in den ker-

ker geworpen, en voorts gegeesſeld. Naderhand deedt HERODES hem ook in eene afzichtlyke gevangenis werpen en wel bewaren; met oogmerk om hem ſtraks den dood te doen bezuuren, even als aan JACOBUS was geſchied. Doch GOD verloste hem, op eene wonderbare wyze, door eenen ENGEL, uit deze ongelegenheid, en gaf hem, op de gebeden der zynen, aan hun wederom: terwyl HERODES, verbitterd om deze te leurſtelling, zyne wraakzucht boette aan de onſchuldige wachters, welken hy, naar men zegt, in 's Apostels plaatſe, deedt ombrengen.

V. Waar heeft PETRUS 't *Euangelie* nog meer, dan in *Judea*, verkondigd?

A. Hy begaf zich 't eerst naar *Samaria*, toen de Inwooners aldaar door PHILIPPUS tot het geloove bekeerd waren, om dezelven verder te verſterken, en door de kracht des H. *Geestes* op te beuren; gelyk hy aldaar ook SIMON den Toovenaar beſtraft en te keer gegaan heeft. Voorts heeft hy, onder de Godsdienſtige Heidenen, CORNELIUS den Hoofdman, en ENEAS tot het geloove in CHRISTUS overgebragt, de overledene TABITHA uit den dooden opgewekt, en zich wyders begeven naar *Antiochie*, *Pontus*, *Galatie*, *Kappadocie* en *Aſie*, daar hy den verſtrooide *Jooden* het *Euangelie* heeft verkondigd.

V. Waar heeft hy zynen loop voleindigd?

A. Men wil, dat hy, in 't laatſte van zyn leven, en wel, omtrent het tweede Jaar van Keizer CLAUDIUS, te *Rome* gekomen zoude zyn, daar hy zich voor-

vooral, onder de *bekeerde Jooden* ophieldt; en dat hy, in 't Jaar 69 of 70 van onze Jaartelling, onder NERO, aldaar den Kruisdood zoude geleden, doch by 't ondergaan van denzelven, begeerd zoude hebben, dat men hem met zyn hoofd naar om laag kruisfigde, als zich onwaardig keurende, om, op gelyke wyze, dien dood te lyden, als zyn Meester; hoewel op dit alles weinig staat te maken is (*c*).

V. Wat weet men, met meer zekerheid, van hem?

A. Dat hy een getrouwd man is geweest, als van wiens wyfs moeder de H. S. duidelyk spreekt MATTH. VIII: 14. zoo dat de ongehuwde staat der Geestelyken onder de *Roomschen*, uit zyn voorbeeld, niet te bewyzen is. Als mede dat hy twee troostlyke Brieven heeft nagelaaten, gericht aan de verstrooide *Jooden*, in *Pontus*, *Kappadocie*, *Bithynie*, en *Asie*; waarin hy hen versterkt en opbeurt onder de vele zware be-

(*c*) Van gelyken allooije is; dat hy 24 Jaren lang te *Rome* het Kerkbestier zou waargenomen hebben: dat zyn Lichaam, na 't Lyden van den Kruisdood, door den Ouderling *Marcellinus*, op de Joodsche wyze, gebalsemd; en te *Rome*, by den *Triumphalen Weg* begraven zoude zyn, daar men, sedert, de vermaarde St. *Pieters Kerk* ter zyner eere gesticht zoude hebben. Men vindt, in de *Bibliotheek der Kerkvaderen*, ook eene *Liturgie*, op den naam van dezen Apostel, uit welke d'eene en andere byzondere geschriften, van sommigen, aangehaald zyn; doch op dezelve is geen vasten staat te maken. — De Geleerde Engelsche Bisschop PEARSON heeft tegen den beroemden SALMASIUS beweerd, dat PETRUS wel degelyk te *Rome* geweest zy.

beproevingen en verzoekingen, waar voor zy waren blootgesteld; en hen onderricht, hoe zy zich in hunne onderscheiden betrekkingen te gedragen hadden; vermaanende hen tot standvastigheid in 't geloove, en waarschuwende hen tegen de bedorven grondbeginzelen der *Geestelyken*, en tegen de genen, die met de belofte van 's HEEREN toekomste spotteden.

V. Wat kan en moet het voorbeeld dezes Apostels ons leeren?

A. Dit behoort ons onze zwakheden, overylingen, en misdaden, met een opregt leedwezen, te doen belyden en betreuren voor GOD: de inbreuken, op onzen pligt, door eene betere waakzaamheid en getrouwer yver in 's HEEREN dienst, uittewisschen; de bestraffingen met zagtmoedigheid en nedrigheid te verdragen, en alle gelegenheden ten kwade zorgvuldiglyk te vermyden; vooral om nooit te zeer op eigen kracht, wysheid, en vooruitzigt te steunen, ten einde GOD ons zyne genade niet onttrekke; want het grootste gevaar van in de verzoekingen te bezwyken, dreigt ons, wanneer wy al te zeer op ons eigen harte en verstand vertrouwen.

V. Wanneer vertrouwt men te veel op zyne eigene vermogens?

A. Dit geschiedt, als men niet behoorlyk let op de middelen der Genade, die ons in onzen pligt getrouw moeten maken: als men zich te driftiglyk aan verzoekingen bloot geeft, steunende op zyne bekwaamheid, om dezelven wel te kunnen tegenstaan, of overwin-

winnen, en als men in de beproevingen, welken ons overkomen, meer op zyn eigen beleid en kracht en moed, dan op den Godlyken bystand, acht geeft en betrouwt; en dus de bedachtzaamheid en het gebed, die nodige voorbehoedzels in dezen, uit het ooge verliest; zoo dat men, niet lettende op de zwakheid en 't verderf, welke ons altoos omringen, als dan maar al te gereed is, om, onder iederen aanval, te bezwyken, en dus schipbreuk te lyden aan 't goed geweten, en uit de Genade van GOD te vervallen.

V. Hoe voorkomt, of geneest men deze vermetelheid best?

A. Dit geschiedt veiligst door een geduurig letten op onze broosheid en onvermogen, zoo wel als onbekwaamheid ten goede, ten zy GOD ons altyd helpe en bysta; zorgdragende echter dat men niet te veel aan deze onmagt ten goede toeschryve, noch ook, te vergeefsch, blyve wachten op een' bovennatuurlyken bystand van GODS Geest; maar in afhanglykheid van 't Opperwezen, en erkentenis van eigen zwak, gebruik make van de vele aan ons verleende Genademiddelen en Natuurvermogens; voorts door wel te letten, op die genen, die aldus schipbreuk aan 't geloove geleden hebben: door al biddende te waken tegen alle verzoekingen en bekooringen ten kwade, en eindelyk door bestendiglyk te hopen op den Godlyken bystand, aan ons beloofd, en door te vertrouwen, dat GOD, zoo het ons maar regt ernst is, en wy maar blyven le-

leven in een volstendig opzien tot hem, het goede werk, in ons begonnen, niet onvoltooid zal laten.

Kinderkens bewaart u van d'Afgoden. I Joh. V. 21.

V. Wat wyst de bovenstaande Prentverbeelding aan?

A. Deze toont ons den H. JOHANNES, die, in tyden van verzoeking zoo wel, als by 't afscheidnemen van de Gemeente, en in zyne Leerredenen, aan jong en oud, niet alleen de zuiverheid van leven, maar ook van Leere, en het zich hoeden van de Afgoden, als mede de onderlinge liefde, en het bewaren van Gods geboden ten nadruklykste predikte, om hen te bemoedigen tegen de verdrukkingen en te doen hopen op het heerlyk Genadeloon hier namaals.

 V.

V. Wat is 'er wegens dezen Apostel in 't byzonder aan te merken?

A. Hy was de Broeder van JACOBUS den Grooten, de zoon van ZEBEDÆUS en SALOME, mede een Visscher, en de jongste, naar men meent, van alle de Apostelen, naardien hy nog 70 Jaren lang na 's Heilands dood geleefd, en den ouderdom van bykans honderd Jaren bereikt heeft; zynde overleden in 't derde Regeerings-Jaar van Keizer TRAJANUS.

V. Was hy het niet, die voornaamlyk de geliefde *Discipel* des HEILANDS is geheeten?

A. Ja; want hy was het, dien JESUS *lief hadt*, JOH. XIII: 23. en tot zyne byzonder gemeenschap, en de grootste gebeurtenissen zyns levens toegelaten werdt; die by 't laatste Avondmaal zyns Meesters in deszelfs schoot lag; hem ook, ten einde zyns levens toe, zoo in de zaal des Hoogepriesters, als by het Kruis, volgde; hem zag sterven, en van JESUS toen zelve met de zorge over zyne Moeder, die dit uiteinde hares Lievelings ook aanschouwde, belast werdt.

V. Wat is hier uit voor ons te leeren?

A. Onze ZALIGMAKER heeft dus, door zyn voorbeeld en gezag, de byzondere betrekking en naauwe onderhouding der byzondere vriendschaps-oefening geheiligd, en aangetoond dat 'er zeer wel eene zonderlinge en uitstekende geneigdheid tusschen byzondere Persoonen, zonder schending van den algemeenen liefdepligt, kan plaatse hebben: en de H. JOHANNES heeft

heeft in 't vervolg van zyn leven ook aan deze zyne byzondere verpligting wel beantwoord.

V. Met wien der Apostelen onderhieldt hy de grootste gemeenzaamheid?

A. Met PETRUS; dien hy, straks na de tyding van 's HEILANDS verryssenis, Gravewaarts verzelde; gelyk hy dezen zynen Mede-Apostel ook kennis gaf van 's HEEREN verschyning, als een vreemdeling, aan de Zee van *Tiberias*; terwyl PETRUS zich ook zeer bezorgd over hem toonde, JOH. XX: 3. XXI: 7. 21. en zy beiden met elkanderen, in den aanvang hunner Apostolische bedieningen, lot-gemeen waren, en als Afgezanten door de overigen naar *Samaria* gezonden werden, ter versterking en bevestiging der nieuw bekeerden aldaar.

V. Waar heeft deze Apostel voornaamlyk gepredikt?

A. Hy verkondigde in 't byzonder 't *Euangelie* in *Asia*. Doch bedenklyk is hy, tot na den dood van MARIA, in *Judea* gebleven, en deze wordt gesteld in 't vyftiende Jaar na 's HEEREN Hemelvaart. Hy heeft den grond gelegd tot de gemeenten te *Smyrna*, *Pergamus*, *Thyatire*, *Sardis*, *Philadelphia*, en *Laodicea*; maar vooral zyn verblyf te *Efeze* gehouden; alwaar PAULUS vele Jaren te vooren eene Kerke gesticht hadt. Men wil dat hy zelve onder de PARTHERS gepredikt zoude hebben, om dat zyn eerste Brief oudtyds getyteld was, aan de PARTHERS.

V. Wat is hem, onder de Regeering van den Godloozen Keizer DOMITIAAN, overgekomen?

 A.

A. Onder dezen Vervolger der Christenen, wordt hy gezegd, te zyn veroordeeld tot, en geworpen in den Ketel van kookenden Olie, die hem niet beschadigd zoude hebben; waar na hy in ballingschap is verzonden op het eiland *Pathmos* in den *Archipël*; daar hy verscheiden Jaren gebleven, en zyne *Openbaring* geschreven zoude hebben; sedert is hy door Keizer NERVA van daar weder te rug geroepen, en te *Efeze* in hoogen ouderdom gestorven.

V. Wat heeft hy meer geschreven, buiten de gemelde *Openbaring?*

A. Hy heeft ons zyn *Euangelie* en *drie Brieven* nagelaten; in welk eerstgenoemde werk, 't gene hy, ten verzoeke van zyne vrienden, in zynen ouderdom te *Efeze* zoude geschreven hebben, hy de Godlykheid van CHRISTUS tegen CERINTHUS betoogt, en tessens dat gene aanvult, welk door de andere *Euangelie-Schryvers* was overgeslagen; voornaamlyk met opzigt tot het gene gebeurd is, van de aanvaarding van 's HEILANDS Predikampt tot aan den dood van JOHANNES den Dooper. In zyne Brieven geeft hy herhaalde vermaningen tot onderlinge liefde, en vermaant de *Jerusalemmer* Kerke en den Onderling GAJUS tot volstandigheid in het geloove en in allen goeden woorde en werke.

V. Wat leert ons zyn H. Voorbeeld?

A. Van hem moeten wy leeren, uit oprechte liefde tot CHRISTUS, dezen onzen HEILAND zoo wel op *Calvarie* als op *Thabor* na te volgen, om dus zoo wel

wel in zyn lyden, als aan zyne verheerlyking, te willen deel hebben, en de pligten van vriendschap in tegenspoed, zoo wel als in voorspoed, bestendiglyk te oeffenen. Voorts moeten we, gelyk hy, trachten onze zielen te vervullen met zulke gesteldtenissen, welken ons kunnen doen hopen, om eenmaal deel te erlangen aan de liefde van onzen Verlosser; waar toe vooral dient de zuivere en vuurige liefde tot hem, en tot alle onze Mede-Christenen en Natuurgenooten.

Paulus in 't Beestenpark te Ephese. *I Kor.* XV: 32.

V. Welk een Naam draagt de H. PAULUS in 't gewydde Blad?

A. Hier wordt hy, behalven met den gemelden Latynschen Naam, dien hy droeg, met opzigt tot den

den Romeinschen Burgerstaat, onder welken hy geboren was; ook SAUL of SAULUS geheeten, welke naam van Joodschen oorsprong is, en dien hy hadt ontvangen, om dat hy uit de Stam van BENJAMIN was, daar die naam, sints de verkiezing van SAUL tot Koning over *Israel*, zeer beroemd was geworden. Zelve noemt hy zich, uit ootmoed, den *allerminsten*, of den *minderen dan*, *de minsten der Apostelen*, (Eng. Vert) EPH. III: 8.

V. Waar was PAULUS geboren?

A. Te *Tarsus*, de Hoofdstad van *Cilicie*, beroemd wegens haren Rykdom en Geleerdheid, en 't bevorderen van Konsten en Wetenschappen; weshalven de Inwooners of Inboorlingen ook alle de Vryheden en Voorrechten genooten, als de Burgers van *Rome* zelven. Hier hadden zyne Ouders hem, naar de gewoonte der *Jooden*, het Handwerk van *Tentemaken* doen leeren: hier heeft hy ook de eerste beginzelen der Geleerdheid gelegd, welken hy te *Jerusalem*, onder 't opzigt van den grooten GAMALIEL verder optrok en voltooide.

V. Hoe gedroeg hy zich voor zyne bekeering?

A. In de gronden der *Phariseen* opgekweekt, en van eenen zeer voortvarenden, driftigen en geweldigen aart zynde, kantte hy zich tegen allen, die voor vyanden van de *Mosaische* bedeeling gehouden werden, en vervolgde de eerste Christenen met eene felle woede, op een byzonder bevelschrift, deswegens van den Joodschen Raad te *Jerusalem* ontvangen: gelyk

lyk hy ook, met genoegen, de steeniging van STEPHANUS bygewoond en aanschouwd heeft.

V. Hoe werd hy in deze vervolgzucht gestuit, en uit een Vervolger een Voorstander van JESUS Leere?

A. Dit geschiedde op eene wonderbare wyze, door een Hemelsch Licht, welk hem op den weg naar *Damascus* gebeurde, en waarby hy, door de stem des HEILANDS zelven, in 't diepst der ziele getroffen, en terstond bewogen werdt, om de inspraak en vermaning van die roepstem te volgen; ten einde van zyne lichaamlyke, zoo wel als geestelyke, blindheid genezen te worden.

V. Hoe is die laatste gezeg te verstaan?

A. SAULUS werdt namelyk, door den glans van 't Hemelsch Licht, welk hem omschenen hadt, geheel blind, en derwyze verbaasd en ontroerd dat hy drie dagen lang vastede, en zich voor GOD vernederde; waar na hem ANANIAS, (naar men wil, een der LXX.) te *Damascus* kwam vertroosten, hem door hand-oplegging den H. Geest mededeelde, en hem, door den Doop, tot een Lid van CHRISTUS Kerke aannam.

V. Hoe toonde PAULUS de oprechtheid zyner Bekeering?

A. Door het prediken van dien JESUS, dien hy, korts te vooren, uit ongeloove en onkunde, vervolgd hadt; door het beweeren van deszelfs waar *Messiasschap* tegen de *Jooden* te *Damascus*; en door, alleryverigst, die Kerke te helpen opbouwen, welke hy eerst driftig-

tiglyk hadt tegengestaan, zoo dat hy, van nu voortaan zich geene moeilykheden noch gevaren te groot en te zwaar oordeelde om de geloovige Christenen allerwegen niet alleen te troosten en te verkwikken, maar ook om het *Evangelie*, met alle kracht, door langmoedigheid, onder alle de *Heidenen* voort te planten en vast te stellen.

V. Waar heeft deze Apostel zyn werk voornaamlyk verricht?

A. Hy heeft zich niet by *Judæa* en *Syrie* bepaald, maar van *Jerusalem* af, door *Arabie*, *Asie*, *Griekenland*, tot *Illyrie* en *Rome* toe, ja zelfs in *Spanje* en bedenkelyk ook in andere Westelyke Deelen der Waereld, het *Evangelie* gepredikt; van alle welke Reizen men, ten deele, een beknopt verslag vindt in de *Handelingen der Apostelen*.

V. Wat heeft hy, in en onder, en om de getrouwe Waarneming van zyn Ampt, al geleden?

A. Hy heeft, zonder de Gemeenten voor zich zelven lastig te vallen, HAND. XVIII: 3. XX: 33. allerwege 't *Evangelie* gepredikt, en de zorg van alle de Kerken op zynen hals gehad, 2 KOR. XI: 28. Te *Damascus* ontkwam hy, niet dan met moeite, de laagen zyner Vyanden, HAND. IX: 24. vyfmalen heeft hy van de *Jooden* negen-en-dertig slagen ontvangen; driemalen is hy met roeden gegeesseld; driemalen was hy in 't gevaar van te vergaan op Zee, meermalen in 't gevaar van Moordenaren, van zyn eige geslacht, van de Heidenen, en onder de valsche Broederen geweest; (te *Efeze*,

Efeze, heeft hy met de Beesten gevochten;) dikwerf heeft hy koude en dorst, honger en naaktheid beproefd, vele moeite en arbeid ondergaan, en vele zorgelyke reistogten bezuurd: eens is hy gesteenigd geworden, en eens heeft hy eenen gantschen nacht in de diepte doorgebragt; 2 KOR. XI: 23—33. zoo dat hy de Lidteekenen des HEEREN JESUS in zyn Lichaam droeg, meer dan iemand zyner Medegenooten, GAL. VI: 17. hoewel de HEER zelve hem uit alle deze onheilen genadelyk verlost heeft, 2 TIM. III: 11.

V. Is hy dan, na 't doorstryden van zoo vele rampen, in zyn huis en op zyn bed, gestorven?

A. Voor al niet. Een en andermaal voor des Keizers Rechterstoel te *Rome* gesleept, en in zyne eerste verantwoording aldaar van allen verlaten, en voorts ten anderen-male gegrepen en in den Kerker geworpen zynde, heeft hy aldaar, onder de Regeering van den Keizer of *Aards*-dwingeland NERO, den Marteldood der onthalzing ondergaan, ten tyde der algemeene Vervolging, door dezen geweldenaar tegen de *Christenen* begonnen, onder het valsche voorwendzel, dat zy het waren, die de Stad in brand gesteken hadden; schoon hy zelve daar toe het bevel gegeven, en zich, als een ontmenschte wreedaart, in dat gezicht verlustigd hadt.

V. Welke Schriften heeft PAULUS nagelaten?

A. Wy hebben van hem veertien Brieven aan byzondere Kerken en Persoonen gericht, ter opbeuring, vermaning, en versterking in 't geloove, zoo wel als

tot

tot waarfchuwing en beftraffing gefchreven, welken van uitftekend nut voor alle Christen Kerken zyn en blyven, tot op den tegenwoordigen en volgenden tyd; in fommigen van welken ook zaken voorkomen, die moeilyk te verftaan, en van ongeleerde en onvaste Menfchen ligtelyk ten hunnen verderve verdraaid kunnen, en hierom met alle omzichtigheid, oordeel en befcheidenheid gelezen moeten, worden; 2 PETR. III: 16. (*d*).

V. Welke twisten ontroerden de Kerke reeds in PAULUS tyd?

A. Dezen waren de Ketteryen van SIMON den Toovenaar, en vervolgens der GNOSTYKEN, die meest op kennisfe, minst op de oefening, van den Godsdienst aandrongen, en de verzaking des Geloofs, in tyden van nood en vervolging, geoorloofd rekenden. Vooral hadt, in de eerfte Kerke, het aanmerklyk gefchil plaats, of de befnydenis en 't waarne-

(*d*) De Brief aan de *Hebreen* is door fommigen aan een ander dan PAULUS toegefchreven: doch 't gemeen gevoelen houdt onzen *Apostel* voor den Schryver of Opfteller daar van. De Orden hebben ook eenen Brief van PAULUS aan die van *Laodicea*, en zyne *Handelingen* met de *Roomfche* Maagd THECLA, als ook Brieven van hem aan SENECA, met derzelver Antwoorden, doch dit alles is, als ondergefteken, verworpen; hoewel de korte Brief aan de *Laodicenfen* niets in zich heeft, welk eenigszins aan PAULUS of eenigen anderen *Apostel* onwaardig zoude zyn, te fchryven.

nemen van MOSES Wet, dan of het Geloove en de Oefening van het Christendom, ter *Zaligheid* noodwendig ware; 't laatfte werdt door de Apostelen, 't eerfte door de Joodsgezinde Christenen, beweerd; en PAULUS Redevoeringen over de Rechtvaerdigmaking en 't Zaligmakende Geloove in en door CHRISTUS, zonder de Werken der Wet, toonen genoeg den onfeilbaren grondflag aan van de Christelyke Leere in dezen.

V. Hoe is dit gefchil toen beflischt of bemiddeld?

A. De eerfte Apostolifche Byeenkomst, te *Jerufalem*, deedt hier omtrent deze uitfpraak; dat de Bekeerden uit de *Heidenen* niet verpligt waren ter onderhouding van MOSES Wet, als buiten die reeds van GOD voor aangenaam verklaard zynde: doch om de bekeerden uit de *Jooden* ook eenigszins te gemoete te komen, zoo bedwong men de bekeerde *Heidenen* eenigermaten in de oefening hunner Christelyke vryheid.

V. Wat kan en moet het leven en gedrag van PAULUS ons leeren?

A. Hier uit moeten wy opgewekt worden ter verheerlyking van die wonderbare Genade, door welke hy in ftaat gefteld is, zoo veel leeds te doorworftelen, en aan ons, die in de duisternisfe gezeten waren, zoo veel lichts te doen opgaan, en aan zoo groote zegeningen mede te doen deel verkrygen. Wyders moet het ons leeren, onze zonden, na onze bekeering, door de oprechte aankleving van GODS Geboden en de ge-

trou-

trouwe betrachting van onze nu erkende pligten, bestendiglyk uit te roeijen, en ons als dan vooral te wachten dat we niet weder besmet worden door den droessem der ongeregtigheid, met deel te nemen in de *zonden en misdaden van anderen*; welk eene overtreding was, daar PAULUS zich voor zyne bekeering aan hadt schuldig gemaakt, HAND. XXII: 20. doch welke hy ook bitterlyk betreurd, en vervolgens uitgewischt heeft.

Nu overgaande tot de andere Apostelen,
komt ons eerst voor
JACOBUS, *gezegd*, *de* Kleinere.

V. Waarom wordt dees Apostel de *kleiner* geheeten?

A. Bedenkelyk om dat hy jonger was dan zyn Neef en Naamgenoot, de zoon van ZEBEDÆUS.

V. Wiens zoon was hy?

A. Hy was de zoon van ALPHÆUS, zoo sommigen willen, hoewel anderen hem houden, voor een zoon van JOSEPH, by eene vroegere vrouwe (*e*); en de

(*e*) Men wil dat JOSEPH, als Weduwnaar, met MARIA gehuwd zy, en by zyne eerste Vrouw SALOME, een Broeders Dochter van ZACHARIAS, den Vader van JOHANNES den Dooper, nog vier zoonen, te weten JACOBUS, SIMON, JUDAS en JOSES, nevens twee Dochters, ESTHER en THAMAR, zoude geteeld hebben.

de Apostel JUDAS, die ook THADDÆUS hiet, was zyn Broeder. Hy wordt zelfs een Broeder van den ZALIGMAKER, en, om zyne uitstekende vroomheid is hy mede JUSTUS of de *regtvaardige* geheeten (*f*).

V. Wat is van hem geworden na 's HEILANDS verryzenis?

A. Hy is, met eenige andere Apostelen, toen te *Jerusalem* gebleven, en heeft zelfs, na dat alle de anderen van daar heen gegaan of verstrooid waren, de kerke of gemeente aldaar bestuurd, als Opziener; gelyk hy ook het besluit heeft opgemaakt, welk door de Apostelen gesamentlyk, in hunne byeenkomst te *Jerusalem*, is overgenomen en afgezonden tot een rigtsnoer voor de gemeenten van dien tyd onder de *Heidenen*.

V. Welke byzonderheden weet gy meer van hem?

A. Hy was het, die, aan den Apostel PAULUS, na zyne bekeering, de hand van broederschap mededeelde, GAL. I: 19. II: 9. en hem by zich ontving; gelyk ook PETRUS het bericht zyner verlossing

(*f*) EPIPHANIUS zegt, dat men hem, om zyne Godsvrucht, te *Jerusalem* zoude toegelaten hebben, het Heilige der Heiligen in te gaan; welk anders aan niemand, dan aan den Hoogenpriester vrystondt. Hy hieldt zich geduurigly in 't bidden en vasten bezig, en JOSEPHUS schryft de vervroeging van *Jerusalems* ondergang, aan de valschaartige en geweldige wyze toe, waarop zyne Landgenooten dezen vroomen Man om hals brugten.

fing uit den kerker aan het zondt, HAND. XII: 17. Voorts was hy van eene zagtmoedige en nederige geaartheid; zeer onthoudende in alles, zeer yverig in zynen post, zeer vlytig in 't bezoeken der zieken, en om zyne liefde en Godsvrucht by *Jood* en *Christen* ten hoogsten geacht.

V. Hoe hebben zyne Vyanden zynen val berokkend?

A. Onder het Stadhouderschap van ALBINUS, den Opvolger van FESTUS, deedt ANANUS de jonge, een Hoogepriester uit de secte der Sadduceeën, een man van een' onverzoenlyken en wreeden aart, hem voor het *Sanhedrin* als een Overtreeder der Wet, en een Lasteraar van GOD dagen, en veroordeelen, en bestondt, op eigen gezag, in 't afwezen des Landvoogds, hem aan de woede des volks over te geven, welk hem, op hun *Paschа*, ten tinne des Tempels voerde, en wilde dwingen om aldaar den CHRISTUS, dien hy tot hier toe gepredikt hadt, te verloochenen; doch toen hy zulks weigerde te doen en openlyk verklaarde, dat JESUS, aan zyns Vaders rechterhand verheven, eens, op de wolken des Hemels zoude nederkomen, om zyne versmaders te oordeelen, en eenen iegelyken te vergelden naar zyn werk; zoo werdt hy van boven naar beneden geworpen; en toen nog levende, en voor zyne vervolgeren biddende, verder wreedelyk mishandeld, gesteenigd en met een Vollers stok de hersfenen ingeslagen; zynde ten dien tyde, volgens EPIPHANIUS, omtrent 69 jaren oud.

V. Welke schriften heeft dees Apostel nagelaten?

A. Wy hebben van hem alleen éénen Brief, die de eerste is onder de algemeene Zendbrieven van 't gewyde blad, gericht aan de verstrooide *Bekeerden uit de Jooden*, onder alle volken van 't Oosten; waar by hy aandringt op de zuiverheid van, en de volharding in, het Geloove, in de Lydzaamheid en onderlinge Liefde. Men heeft nog eene *Liturgie* van hem, die sommigen voor echt, en een *Euangelie*, welk de meesten voor *Apocryph* houden; en dit laatste behelst ook zaken, welker waarheid met recht in twyfel mag getrokken worden (*g*).

(*g*) Dit *Euangelie* behelst XXV kleine *Hoofdstukken*. In de vier eersten wordt van de Ouders van MARIA, te weten van JOACHIM en ANNA gesproken, die beide haren onvruchtbaren staat beklaagden, niettegenstaande JOACHIM, die als ryk vertoond wordt, zyne Offergaven, ten einde dien zegen te erlangen, al meermalen verdubbeld hadt. Eindelyk verwierf hy, volgens *Kap.* V. de zondvergiffenis, zyn Offer was aangenaam, en zyne Vrouw werdt zwanger en baarde MARIA; welke, *Kap.* VI. aan GODE geheiligd; en *Kap.* VII. in den Tempel gebragt werdt, om 'er te blyven, toen ze 3 jaren oud was; gelyk zy 'er tot haar 12de jaar bleef, *Kap.* VIII. en daar, als een Duive, uit de hand eenes *Engels*, gespyzigd werdt. Toen werdt het tyd om op een Huwlyk voor haar te denken; en zy werdt, *Kap.* IX. aan JOSEPH, op wiens hoofd eene Duive was komen vliegen, ondertrouwd. Zy hielp voorts, *Kap.* X. aan de H. Kleederen des *Tempels* arbeiden: kreeg de boodschap des *Engels*. *Kap.* XI. en bezocht ELISA-

De Apostels SIMON en JUDAS.

De Apostels Simon en Judas gedood.

V. Wat is 'er aan te merken wegens den Apostel SIMON?

A.

BETH, *Kap.* XII. JOSEPH, hare zwangerheid ontdekt hebbende, *Kap.* XIII. wil haar verlaten, *Kap.* XIV. doch na beide voor 't Gerecht gesteld, en 't Yverwater gedronken te hebben, *Kap.* XV. en XVI. en onschuldig verklaard te zyn, reizen zy samen naar *Bethlehem*, in welker nabuurschap MARIA, in een hol aan den weg, verloste; enz. *Kap.* XVII.—XIX. De overige Hoofdst. spreken van de Wyzen uit het Oosten, van HERODES Kindermoord, en van den dood van ZACHARIAS; doch 'er is genoeg gezegd, om te doen zien, dat 'er vry wat fabelachtigs onder loopt.

A. Dees Apostel wordt van sommigen voor een Broeder van CHRISTUS of voor een Voorzoon van JOSEPH; van anderen voor een Broeder van JACOBUS den kleineren en van JUDAS THADDÆUS, en dus voor een zoon van ALPHÆUS, gehouden. Hy droeg den naam van CANANITES, volgens eenigen, naar zy willen, om dat hy van *Cana* in *Galilea* afkomstig was; of liever omdat hy eenen grooten yver voor 't *Evangelie* hadt, waarom hy by LUCAS, *Kap.* VI: 15. ook ZELOTES hiet.

V. Kan 'er voor dien laatsten naam niet nog een andere reden zyn?

A. Ja, hy kon, voor zyne bekeering ook wel behoord hebben tot de Secte der *Zeloten*, die, ten zynen tyde, zich zeer gezien maakte te *Jerusalem*.

V. Waar in bestondt deze *Secte*?

A. Dezelve, die ten tyde van MATTHATHIAS, den Stamvader der *Maccabeën*, ontstaan, en tot in en zelfs nog wat na 's HEILANDS leeftyd in aanzien was, hadt tot haar hoofd en voorstander gekozen wylen den Hoogenpriester PINEHAS, om dat ze wilden toonen te yveren voor GODS eere en de onderhouding der Wet. Zy hadden, met verlof van den Raad en het volk, op zich genomen, de Wetten tegen de Misdadigen, zonder voorafgaand onderzoek of te rechtstelling, ter uitvoer te doen brengen. Doch deze hunne yver ontaartte eerlange in buitenspoorigheid en losbandigheid, en veroorzaakte vele wanorders

ders en elenden in den Burgerstaat, gelyk by JOSEPHUS in 't 4de Boek der *Joodsche Oorlogen* omstandig verhaald wordt.

V. Wat is, na 's HEEREN Hemelvaart, van SIMON geworden?

A. Hy bleef met de anderen te *Jeruzalem* tot na de uitstorting van den *H. Geest*; en is toen, zoo als sommigen willen, een Euangelie-prediker geworden in *Egypte*, *Cyrene*, en in *Perse*, alwaar hy 't Martelaarschap zoude ondergaan hebben.

V. Wat bericht heeft men wegens JUDAS, den Broeder van JACOBUS?

A. Dees ook LEBBÆUS en THADDÆUS, dat is een voorzigtig en verstandig *yveraar*, geheeten; noemt zich zelven des HEEREN *Broeder*, MATTH. XIII: 55. en is een getrouw aanklever van 's HEILANDS persoon, en een ieverig voortplanter van het Christen Geloove geweest. — De meesten tellen hem mede onder de voorkinderen van JOSEPH; en anderen houden hem voor een eigen Neef van onzen HEER.

V. Welk eene vraag deedt hy by 't laatste Avondmaal des HEEREN?

A. Toen JESUS van zyne aanstaande verschyningen by die gelegenheid sprak, vraagde hy, *waarom hy zich zelven alleen aan hun, en niet aan de geheele waereld, vertoonen zoude*, JOH. XIV: 22. waardoor hy ook zyne verwachting op eenen tydelyken MESSIAS te kennen gaf.

V.

V. Hoe werdt deze zyne vraag beantwoord?

A. Zyn Meester gaf hem en de overigen te verstaan, dat de Waereldlingen, die zyne woorden niet achteden noch gehoorzaamden, deze gunste van zyne verschyning en openbaaring niet verdienden, welke dies alleen geschikt was voor hun in 't byzonder, die hem lief hadden en zyne geboden bewaarden, en voortaan hem getrouwlyk aankleven en navolgen wilden.

V. Waar heeft dees Apostel het *Euangelie*, naderhand, verkondigd?

A. Waarschynlyk heeft hy eerst in *Judea* gepredikt, en vervolgens in *Syrie*, *Mesopotamie* en *Persie*, in welk laatstgemelde Ryk, hy, even als SIMON, door de *Magi*, of op derzelver aanstoking, door eenen wreeden dood, van kant gemaakt zoude zyn.

V. Wat is 'er wegens zyn geslachte geboekt?

A. Dit, dat hy twee Neven zoude hebben nagelaten; die, in de vervolging onder DOMITIAAN, voor dezen Keizer gedagvaard zynde, om aan te toonen of zy uit het geslacht van DAVID waren, en daarom eene aanspraak op het *Joodsche* Land vormden; zoo duidelyk hunne armoede, geringheid en onbekwaamheid tot diergelyke aanslagen aantoonden, dat hy hen vry heen liet gaan; wel ziende dat hy van zodanigen, die echter by hem verdacht gemaakt waren, niets ter waereld te vreezen hadt.

V. Welke schriften heeft dees Apostel nagelaten?

A. Hy heeft maar eenen enkelen korten Brief na-

 ge-

gelaten, die de laatste onder de algemeene Zendbrieven, maar vol van nadruklyke waarschouwingen, is aan de *Christenen*, tot een standvastig belyden en stryden voor het Geloove, en het voorstaan van het zelve, tegen de *Nicolaiten* en *Goostyken*, die het zochten te bederven; vermanende tevens om alle zagtmoedigheid tegen dezen, zoo wel als jegens zodanigen, te gebruiken, die door hen reeds mogten verleid zyn: ons ten voorbeelde, om ook altyd zoo inschiklyk tegen de anders denkenden ten werke te gaan, dat wy wel toonen hunne leer en werken, maar niet hunne persoonen, te haten, en meer hunne bekeering dan hun verderf ter harte, en op het ooge, te hebben.

ANDREAS, PHILIPPUS, en THOMAS.

V. Wat is 'er wegens den Apostel ANDREAS aan te merken?

A. Van hem weet men, dat hy, even als zyn Broeder PETRUS, een Visscher, en te gelyk een Leerling van JOHANNES den *Dooper*, geweest zy; van wien hy, tot CHRISTUS, als den MESSIAS, gewezen zynde, overging om zich in JESUS dienst te verbinden.

V. Wat was het eerste uitwerkzel van zyn Geloove in den ZALIGMAKER?

A. Hy vervoegde zich, zoo dra hy den HEILAND erkend hadt voor den *wensch aller Volken*, en

en als den beloofden Verlosser van *Israël*, by zynen Broeder PETRUS, dien hy, met blydschap, verhaalde, dat hy den MESSIAS, den CHRISTUS, gevonden hadt, JOH. I: 41. die door de *Propheeten* beloofd was. Dezen bragt hy mede tot JESUS, en beide deze *Bethsaidasche* Visschers, werden, na 't zien van den wonderbaren Vischvangst, door hen, op JESUS bevel, verricht, MATTH. IV: 18. zyne bestendige aanhangers en getrouwe Apostelen.

V. Wat heeft hy, na 's HEILANDS Hemelvaart, verricht?

A. Volgens den Kerkgeschiedschryver SOCRATES, zyn de Apostelen toen overeengekomen, om, door het lot, die Gewesten onder elkanderen te verdeelen, welken zy bezoeken, en daar zy 't *Woord* GODS leeren, zouden. Aan ANDREAS zoude toen *Scythie* en de nabuurige Gewesten ten deele zyn gevallen.

V. Welk een dood is hy gestorven?

A. Hy is, na 't getrouw leeren van 't *Euangelie*, in *Scythie*, *Ethiopie*, *Thracie* en *Achaje*, door den PROCONSUL van 't laatstgenoemde Landschap, die zeer tegen zyne Prediking verbitterd was, tot den Kruisdood verwezen, dien hy, na gegeesseld te zyn, ook moedigjyk ondergaan heeft, schoon hy gezegd wordt, wel twee dagen lange aan 't zelve geleefd te hebben, als zynde daar niet aan genageld, maar met touwen vastgebonden: zyn kruis, welk nog den naam van *St. Andries-kruis* draagt, hadt de ge-

gedaante van een X, zo als een volgend Plaatje ook dat van den H. BARTHOLOMÆUS vertoont. Volgens HIERONYMUS zou zyn Lichaam vervolgens afgenomen, gebalsemd, en begraven zyn geworden door de zorge van eene voorname en ryke vrouwe MAXIMILLA, en naderhand, door KONSTANTYN den GROOTEN, overgebragt zyn in de groote Kerk, welke hy ter eere van de XII Apostelen te *Konstantinopel* hadt laten stichten.

V. Was PHILIPPUS, de Apostel, ook een *Galileër?*

A. Ja, hy was van *Bethsaïda*, en bedenklyk mede een Visscher, schoon wy van zyne Ouderen, Maagschap en Beroep, niets lezen in de H. Schrift.

V. Wat wordt hem voor een byzonder voorrecht toegeschreven?

A. Hy wordt gehouden voor de eerst geroepen *Discipel* van onzen HEER, die, schoon hy ANDREAS en PETRUS wel, even voor hem gezien en gesproken hadt, dezen echter als nog schynt toegelaten te hebben, by hun gezin te blyven; doch hem, met de woorden *volg my*, JOH. I: 43. terstond in zynen dienst genomen, en ter zyner navolging aangemoedigd te hebben, en men meent dat het nog wel een jaar daar na, en wel na 't gevangen nemen van JOHANNES den *Dooper*, was, dat de twee eerstgemelden des HEILANDS geduurige navolgers werden; en alles opöfferden, om hem aan te kleven, en by te blyven, in alle zyne weldadige reistogten door *Galilæa* en *Judæa*.

V.

V. Volgde PHILIPPUS des HEILANDS bevel ten eersten?

A. Ja, hy aanvaardde deszelfs dienst terstond, schoon hy geen wonder altoos hadt gezien; hoewel men wel mag gelooven, dat hy, hoe eenvoudig, toch een kundig en vroom man ware, die MOSES en de *Propheten* zoo wel verstondt, dat hy, in de hope der geloovigen gevestigd, den beloofden MESSIAS verwachtede, terwyl CHRISTUS Geest zelve hem wel in dat geloove versterkt zal hebben.

V. Wat was het uitwerkzel van dit geloove in hem?

A. Dit bragt eenen yver in hem ten wege, om ook anderen dezen HEILAND te doen kennen; gelyk hy denzelven dan ook ontdekte aan NATHANAËL, JOH. I: 45. een persoon van aanzien onder zyne bekenden; dien hy straks daarna mede tot JEZUS bragt.

V. Wat zegt de *Euangelie-Geschiedenis* ons van dezen *Apostel* verder?

A. Wy lezen dat hy, toen de ZALIGMAKER, by de wondere spyziging, hem vraagde van waar het brood te koopen was, om zulk eene meenigte te voeden, hier op te kennen gaf, dat 'er eene groote som gelds toe vereischt zou worden; JOH. VI: 5. Hy was de gene, tot wien die *Grieken* of *Proselyten der Poorte* zich vervoegden, die gaerne den HEILAND wilden zien, vs. 12. 21. Ook was hy de persoon, die van zynen Meester minzaamlyk berispt werdt, by

de

de Redevoering onder 't laatste *Pascha*, over de weinige vordering in kennisse, omtrent hem en zynen Vader; nadat hy zoo lange met hem verkeerd hadt; JOH. XIV: 8. 9. Sommigen willen ook, dat hy de *Jongeling* zou geweest zyn, tot wien JESUS gezegd heeft, op zyn verzoek om zynen vader te begraven; *laat de Dooden hunne Dooden begraven*! Doch dit is met geene zekerheid te bepalen.

V. Waar zou hy 't *Evangelie* verkondigd hebben?

A. Dit zou geschied zyn in *Opper-Asie*, daar hy velen tot CHRISTUS bekeerd en vele wonderen verricht zoude hebben. Eindelyk was hy, zegt men, te *Hierapolis* in *Phrygie*, eene ryke en zeer bevolkte Stad, gekomen, doch daar men zeer Afgodisch leefde, en vooral eene Slange, van eene verschrikkelyke grootte en vreesselyk uitzigt, aanbadt, welke op zyn gebed gestorven of verdwenen zoude zyn; terwyl hy teffens de ongerymdheid van zulk een onredelyken eerdienst nadruklyk aangewezen en daar door velen tot geloovigen gemaakt zoude hebben.

V. Wat was het gevolg van deze zyne vrypostigheid?

A. De *Phrygische Vorst* en zyne Raden hier over gebelgd, zouden hem, met meer anderen, na eene strenge gevangenis, deswegens ter doodstraffe veroordeeld hebben, om dus den voortgang dezer vreemde leere te stuiten. Hy zou, na strenge geesseling, by den nek, zegt men, aan een steene pylaar zyn opge-

hangen. Hoewel anderen willen dat hy gekruisigd en gesteenigd zoude zyn. Wy vertoonen hem in 't bygevoegde Plaatje, zoo als hy gereed staat, om aan de Pylaar te worden opgehangen.

Philippus en andere Christenen wreedelyk gedood.

V. Was dees Apostel een getrouwd man?

A. Dit wordt van de Ouden in 't gemeen verzekerd; die willen dat hy drie Dochteren hadt; waar van twee te *Hierapolis*, en de derde, mede na het leiden van een vroom en geestelyk leven, te *Efeze*, als Maagden zouden gestorven zyn: doch men weet ook dat dees PHILIPPUS wel eens met zynen naamgenoot, den Diaken, verward geworden zy.

V.

V. Wat is 'er, wetenswaardig van dezen laatstgenoemden aangeteekend?

A. PHILIPPUS, een der zeven Diakenen, heeft het *Euangelie*, met grooten voorspoed, in *Samarie* het eerst voortgeplant, en aldaar SIMON, den Tovenaar, gedoopt. Naderhand is de Moorman of de Kamerling der Koningin *Candace*, door hem bekeerd. Vervolgens schynt hy te *Cæsarea* zyn vast verblyf gekozen te hebben. Van dezen wordt uitdruklyk getuigd, dat hy vier Dochteren hadt, die ongehuwd, en Propheteessen waren. — Van eene derzelven, HERMIONE geheeten, zegt men, datze om 't Geloove, onder de regeering van Keizer TRAJANUS, den Marteldood zoude ondergaan hebben?

V. Wat weet men wegens den Apostel THOMAS?

A. Dit, dat hy den naam van DYDYMUS voerde, die in 't *Grieksch* en *Syrisch* het zelfde zegt als THOMAS, in 't *Hebreeuwsch*, namelyk een *Tweeling*, en dat hy waarschynelyk een *Galileër* en een Visscher zy geweest, om dat men hem, na 's HEILANDS verryzenis, met de overigen aan het Galileesche Zeestrand ontmoet; JOH. XXI: 2.

V. Welk een bewys gaf hy, reeds een Apostel zynde, van zyne gereedheid om CHRISTUS aan te kleven?

A. Hy toonde zich bereidwillig, om met zynen Meester den dood als uit te tarten, toen de anderen zyner Medegenooten, dezen zochten af te trekken om niet weder *Jerusalem* te naderen, daar hy lest met moeite zich

zich der steeniging door de *Jooden* onttrokken hadt; JOH. XI: 16.

V. Was hy dan zoo wel verlicht, dat hy het lyden des doods aanzag, als een middel ter verwerving van 't eeuwig leven?

A. In geenen deele. Want, volgens zyns Meesters billyke bestraffing, die echter vriendlyk was, JOH. XIV: 5. 6. wist hy niets *noch van den weg*, dien CHRISTUS gaan moest en wilde, noch van de *plaatse*, werwaarts hy ging. Veel min kende hy JESUS, als den *weg ten waaren leven*, en dat het *onderhouden zyner wetten*, aan allen den *toegang ten zaligen leven openzetten zoude*; schoon hy naderhand in dat alles duidelyk verlicht is geworden.

V. Was hy het niet, die weigerde zyns Meesters verryzenis te gelooven?

A. Ja; hy wilde dit niet aannemen, ten ware hy met de oogen zag, en met de handen voelde, de Lidteekenen der Nagelen, waar mede men zynen HEER aan het Kruis hadt gehecht.

V. Werdt hem zulks ook vergund?

A. Ja. Onze Verlosser, die medelyden met zyne zwakheid in dezen hadt, en gaerne alle twyfelingen van de onkundige doch oprechte luiden wil wegnemen, gelastte hem kort daarna zelve, om zich op deze wyze van de waarheid zyner Opstanding te verzekeren: waardoor hy dan ook derwyze overtuigd werdt, dat hy den Heere JESUS eerde als zynen HEER en GOD.

V. Waartoe diende dit geval inzonderheid?

A. Dit diende tot zaligspreking der genen, die op 't getuigenis hunner zinnen de waarheid van CHRISTUS verryzenis erkenden; en tot eene nog zaliger verklaring van hun, die gelooven zouden in dit stuk, zonder te zien, en alleen op het welbevestigd getuigenis van onwraakbare getuigen. Als ook ter nader bevestiging van ons geloove in die groote gebeurtenis, en om ons te ontheffen van allen twyfel, door het allernadruklykst bewys, welk 'er zyn konde, als of JESUS niet met het zelfde Lichaam mogt verrezen zyn, waarin hy gekruisigd is.

V. Waar heeft THOMAS het *Euangelie* geleeraard?

A. Hy hadt zyne Apostolische Zending onder de *Parthers*, *Meders*, *Persianen*, en *Bactrianen*; geholpen, zoo sommigen willen, door dat drietal Wyzen uit het *Oosten*, die 's HEILANDS Kribbe te vooren bezogt hadden. Door het *Asiatisch Ethiopie*, met hulpe van dezen, doorgedrongen, zoude hy zelve den *Indianen* op de kusten van *Malabar* en *Cormandel* het *Euangelie* gepredikt, en 'er zynen naam, zoo men zegt, tot heden toe, onder die *Christenen* nagelaten hebben, die naar hem nog aldaar den naam voeren.

V. Wat weet gy van die *St. Thomas Christenen?*

A. Deze bewoonen het Zuidelykste gedeelte van het groote Voorgebergte, welk ligt tusschen de uitgangen van de Rivieren de *Ganges* en den *Indus*; en werden, toen de *Portugeezen* deze kusten nog inhadden en bezochten, wel op omtrent 15 à 16 duizend Familien begroot. Zy waren echter niet aan den Paus onderworpen, ja loochenden zyner meerderheid zelve en onfeilbaarheid boven anderen; bedienden het Nachtmaal onder beiderlei gedaanten, en doopten hunne Kinderen niet, voor datze 40 dagen oud waren, uitgezonderd als ze gevaar mogten loopen van 't leven. Zy weten van geen laatste Olyzel, noch van eenig beeld in de Kerke, buiten het Kruis; en hunne Priesters zyn veelal gehuwd, doch mogen geen tweeden Echt aangaan; hoewel anderen zeggen, datze wel tot driemalen toe mogen trouwen. Zy houden wel eene *Misse*, doch stellen in 't verzuim derzelve geene doodlyke zonde. Ook verwerpen zy het Vormsel; en eeten vleesch op Saturdag, en verschillen dies veel van de *Roomschen*, schoon zy toch verscheiden bygeloovigheden en dwalingen aankleven.

V. Welk een dood heeft de Apostel THOMAS ondergaan?

A. Hy zou, na zeer vele bekeeringen gemaakt en den Koning des Lands zelve tot het Christendom overgehaald te hebben, door de *Brachmanen*, op zekeren dag, als hy zich, buiten *Malepour*, na zyne gewoone bidplaats begaf, met een deel gewapend volk overvallen, en met pieken doorstoken, en voorts met steenen gedood geworden, en zyn Lichaam, zoo als zyne Aanhangers in 't Oosten zeggen, aldaar begraven, doch volgens anderen naar *Edesse* gebragt, zyn.

BARTHOLOMÆUS; de drie EUANGELISTEN; en MATTHIAS en BARNABAS.

Bartholomeus gevild.

V. Was BARTHOLOMÆUS ook een Apostel des HEEREN?

A. Ongetwyfeld; zie MATTH. X: 4. en hy wordt zelfs ondersteld dezelfde te zyn als NATHANAËL, een der eerste Discipelen van den ZALIGMAKER.

V. Op welk een grond steunt deze onderstelling?

A. Daar op, dat JOHANNES nooit den naam van BARTHOLOMÆUS heeft genoemd, in 't optellen der Apostelen; en NATHANAËL en PHILIPPUS samen voegt, in hunne komst tot CHRISTUS, terwyl

wyl door de andere Evangelisten geen gewag altoos van NATHANAËL gemaakt, en PHILIPPUS en BARTHOLOMÆUS toch telkens door hen by elkander gevoegd worden. Ook vindt men NATHANAËL onder JESUS Apostelen mede genoemd, toen hy, aan de Zee van *Tiberias*, na zyne verryzenis, verscheen. Ook meent men, dat zoo NATHANAËL toen nog geen Apostel geweest was, hy dan wel tot dat Ampt zou gekoozen zyn geworden, in de plaatse van JUDAS. Al 't welke echter, maar als eene waarschynlyke gissing en hooger niet is op te vatten; daar anderen zyne Raadsheerlyke waardigheid, en zyne geleerdheid in de Wet, houden voor hinderpalen, die hem belet zouden hebben ooit een Apostel te worden, terwyl hy de zaak van het Christendom in zynen rang beter, dan anders, konde voorstaan.

V. Wat beteekent de naam BARTHOLOMÆUS?

A. Dees zegt zoo veel, als een zoon van THOLMAI of THOLMÆUS; hoewel ze ook zeggen kan een aanhanger der *Tholmæers*; die by sommige Geleerden, voor een toenmalige Secte onder de *Jooden*, gehouden worden, welke in groote achting was.

V. Welk een character hadt dees Apostel?

A. De ZALIGMAKER verklaart NATHANAËL voor een oprecht, vroom, eenvoudig mensch, en voor een *Israëliter*, *in wien geen bedrog plaats hadt* JOH. I: 47. en dit toonde hy ook door JESUS, openhartiglyk, op 't eerste gezicht, te verklaren voor den *Zoon van* GOD en den Koning *Israëls*.

V. Waar heeft hy het *Evangelie* verkondigd?

A. In het *Europisch Indië*, daar PANTÆNUS, naar men wil, nog een gedenkstuk, van hem nagelaten, zoude ontdekt hebben. Voorts in de Noord-en Westelyke deelen van *Asie*; van waar hy naar *Lycaonie* overstak; en eindelyk te *Albanopolis* in *Groot-Armenie*, daar hy zoude gemarteld zyn.

V. Welk een dood moest hy daar bezuuren?

A. Men heeft hem, naar men wil, op een kruis liggende, (met het hoofd naar omlaag) dus levendig de huid afgestroopt; eene wreede schandstraf, in *Egypte* en onder de *Perssianen*, de naaste buuren der *Armeniers*, zeer gemeen. Dan dit bitter lyden wordt BARTHOLOMÆUS gezegd, niet alleen blymoediglyk doorgestaan, maar ook de *Christenen*, die zyne Marteling bywoonden, tot het laatste zynes levens toe, tot volstandigheid in het Geloove vermaand te hebben.

V. Wat is 'er wegens den Euangelist MATTHÆUS aangeteekend?

A. Dees was een *Hebreër* van geboorte en LEVI genaamd, zoo wel als MATTHÆUS, LUC. V: 27. Hy was bedenklyk een *Galileër*, en door de *Romeinen* geplaatst op een *Tol-Komptoir* te *Kapernaum*, waardoor hy by zyne Landgenooten, die de *Tollenaars* in 't gemeen voor schrapers en beursesnyders hielden, onder 't slegtste soort van volk en met de *zondaars* en *guiten* medegerekend werdt: want de *Jooden* hielden het geld, van de zulken ontvangen, voor

voor onrein, en lieten hen niet toe, om ooit in eenige zaak te getuigen, of met hun deel te hebben, in eenigen Godlyken Eerdienst; ja men schuwde zelfs allen omgang in 't burgerlyke met hun, en versoeide vooral het vermaagschappen met dezelven; en hierom verweet men, met zoo vele verontwaerdiging, aan onzen menschlievenden HEERE, dat hy gemeenzaam met de Tollenaren omging en met hun at en dronk.

V. Hoe geraakte hy in kennis met CHRISTUS?

A. Hy zal te *Kapernaum* bedenklyk dikwerf JESUS hebben hooren prediken, en zien wonderen doen; zoo dat hy reeds vele indrukken van de grootheid en Godlykheid des Persoons zal gehad hebben, dien hy gereed was te volgen, zoodra hy hem van het Tolhuis tot zich riep, met verlating van alles, wat hem op deze waereld ooit voordeel, ja rykdom verschaffen, en een genoeglyk leven geven konde.

V. Waaruit blykt de zuiverheid zyner inzichten?

A. Uit zyne noodiging van de andere Tollenaars, hem bekend, by gelegenheid van een Gastmaal, welk hy aan JESUS gaf, en waar in hy hoopte, dat ook anderen, met hem, deelgenooten zouden willen worden, van duurzaamer schatten, dan de aarde ooit geven kan; door de verzaking van een zondig leven, en het aannemen van het waar en zaligmakend Geloove.

V. Wat leert ons des HEILANDS verkeering met

zulke menfchen, ondanks de ergernis, die 'er de fchynheilige *Pharifeën* uit trekken?

A. Dit leert ons, dat de grootfte Zondaars veel eer ons medelyden, dan verachting waardig zyn, en dat wy niet fchielyk de hope moeten opgeven, van hen eens te zullen bekeeren, indien 't ons ernst, en ons eigen voorbeeld oprecht en goed is. En dat het heil der zielen van onze Naasten, naast dat van onze eigenen, altoos het digtst aan onze harten behoort te liggen; en wy, om de bevordering daar van, minder op uiterlyke plegtigheden, dan op werkdadige liefde en goedgunftigheid te zien, en dezen, omtrent hen, vooral te oefenen hebben.

V. Wanneer, en om wat reden heeft MATTHÆUS zyn *Euangelie* gefchreven?

A. Dit heeft hy, als een geloofwaerdig Ooggetuige, in *Palestina*, omtrent agt jaren na 's HEILANDS dood, op het verzoek der Bekeerden uit de *Jooden*, en, volgens EPIPHANIUS, ook op last der Apostelen, in 't *Hebreeuwsch* gefchreven; waar uit het al zeer ras in 't *Griekfch* is overgezet; gelyk deze overzetting ook, in zynen tyd, goedgekeurd, en door de Kerke, als echt en Goddelyk erkend, en geëerbiedigd geworden is.

V. Waar heeft hy verder het *Christen geloove* voortgeplant?

A. Na het zelve, met veele vrucht, in *Judæa* geleerd te hebben, in de eerfte agt jaren, na 's HEEREN

REN *Hemelvaart*, is hy, zoo men zegt, naar *Ethiopie* gereisd, daar hy, door leere en wonderkrachten, de dwalingen en bygeloovigheden nadruklyk te keer gegaan, en 'er ook waarfchynlyk den dood geleden heeft, fchoon de wyze van zyn omkomen onbekend is.

V. Wat was d'Euangelist MARKUS voor een Man?

A. Dees is, waarfchynlyk, uit *Joodfche* Ouderen geboren, en ongetwyfeld uit den Stam van LEVI afkomftig geweest, welk men uit zynen ftyl opmaakt, waar in hy zich op de *Hebreeuwfche* wyze uitdrukt. Bedenklyk is hy door PETRUS tot het Christendom bekeerd; als die hem tot zynen Reisgenoot, zoo wel als Schryver en Tolk, of Taalsman, gebezigd heeft.

V. Waar toe diende zulk een Taalsman, daar de Gave der Talen, op den Pinkfterdag, ook aan dezen Apostel wel zal gefchonken zyn?

A. Schoon dit waar is, was echter de Uitlegging der Talen weder eene byzondere Gift, 1 COR. XII: 10. die, in fommige Gemeenten, en by zekere gelegenheden wel degelyk vereischt werdt, en daar toe zal dees Euangelist voor den Apostel, dan ook van velen dienst geweest zyn.

V. Waar heeft MARCUS het *Euangelie* alleen gepredikt?

A. In *Egypte*, werwaarts PETRUS hem zondt. Hier plantte hy zich vooral te *Alexandrie*, daar hy, zoo als EUSEBIUS zegt, vele Mannen en Vrouwen, niet alleen tot het Christendom overbragt, maar hen ook

tot

tot een meer dan gemeene belydenis, en beleving daar van, aanmoedigde.

V. Bleef zyne Zending daar bepaald?

A. Neen. Hy predikte ook in *Lybie*, en andere omliggende Gewesten, en keerde toen te *Alexandrie* weder; alwaar hy, na de Kerke genoegzaam vastgesteld, en van eenen Opziener voorzien, te hebben; by gelegenheid van het Paaschfeest, welk toen met het Feest van *Serapis* te gelyk inviel, door 't gemeene Volk in den Kerker gesmeten, voorts langs de straten gesleept, en deerlyk vermoord geworden is. Sommigen willen dat zyne overblyfzels van daar, in 't vervolg, naar *Venetie* gebragt zyn, daar men dezelve nog vereert, en ook een *geschreven Euangelie* van hem bewaart, aan welker echtheid noghans, met reden, getwyfeld wordt.

V. Wat is 'er omtrent zyn *Euangelie* aan te merken?

A. Men noemt het zelve wel eens dat van den H. PETRUS, om dat hy het opgesteld zou hebben, uit berichten, welken hy, nu en dan, van den H. PETRUS zoude ontvangen, gelyk dees het ook bevestigd zoude hebben; terwyl MARCUS daar toe was aangezet door den Apostel zelve, en op het verzoek der bekeerden te *Rome*. Men kan het zelve houden, voor eene aanvulling van dat van MATTHÆUS, en op het zelve te meer staats maken, om dat de Schryver, van den Val zynes waerden Meesters sprekende, denzelven met eenige byzonderheden en verzwaringen vergezelt, van welken de andere *Euangelisten* niets melden.

V. Wat

V. Wat weet gy van den Euangelist LUCAS?

A. Dees wordt gehouden voor een *Syrier*, uit *Antiochie*, de Hoofdstad van dat Land; daar de *Christenen* ook het eerst dezen Eernaam verkregen, en hy, zoo men wil, de Schilder-, zoo wel als de Genees-kunst geoeffend zoude hebben. Bedenklyk is hy een Bekeerling van den Apostel PAULUS, en zekerlyk een getrouw Reisgenoot van denzelven, geweest.

V. Heeft hy zelve het Geloove ook ergens voortgeplant?

A. Volgens sommigen zoude hy, nog voor PAULUS dood, en toen dees zich te *Rome* bevondt, in *Egypte* en *Lybie* het Woord van GOD gepredikt, en te *Thebais* eene Gemeente gesticht hebben. Anderen willen, dat hy, eerst na 's Apostels onthalzing, in *Dalmatie*, *Italie* en *Macedonie* 't Euangelie verkondigd, en in den ouderdom van 80 Jaren ergens in *Griekenland*, of *Klein Asie*, den Marteldood deswegens geleden hebbe; zynde opgehangen aan eenen Olyfboom, hoewel anderen hem eenen natuurlyken Dood toeëigenen.

V. Welke Schriften heeft hy nagelaten?

A. Zyn *Euangelie* en zyne *Handelingen*, beiden aan zekeren THEOPHILUS (welk of een versierde of een eigenlyke Naam kan zyn van een Vroom, Waarheid- en Godsvrucht-lievend Man,) opgedragen. 't Eerste zoude hy, met hulpe of medewerking van PAULUS, op zyne Reizen in *Achaje* geschreven hebben; ROM. II: 16. 2 TIM. II: 8. deels om andere verdichte Verhalen voor te komen, deels om aan te vullen, 't gene in de voor-

voorgaanden niet mogt zyn, of wel om dezen nader te bevestigen, en vooral aan te toonen, alles wat tot het Priesterlyk werk van CHRISTUS byzonderlyk behoorde. — Zyne *Handelingen* acht men geschreven te zyn, omtrent het einde der tweejarige gevangenis van PAULUS, waar mede dezelven besloten worden. In beiden geeft hy ons, in eenen klaren, zuiveren, beschaafden en fraaijen styl, een getrouw Bericht, wegens des HEILANDS en zyner Leerlingen Verrichtingen, Reizen, Lyden, en vele wederwaerdigheden, bewaarende alleszins het betamelyk *Character* van eenen echten, redelyken, onzydigen, getrouwen en welspreekenden Geschiedschryver.

V. Wat zegt de H. S. ons, wegens den Apostel MATTHIAS?

A. Van dezen lezen wy alleenlyk, dat hy door het Lot tegen JOSEPH JUSTUS, of BARSABAS, tot het Apostel Ampt gekozen zy, na dat JUDAS naar zyne plaatse was heen gegaan, dat is, door zyn snood verraad, zich dezes Ampts onwaerdig, en zich zelven van kant gemaakt hadt; waarom men noodig hieldt, het Twaalftal weder aan te vullen.

V. Was MATTHIAS ook tot dit Ampt bevoegd?

A. Gewisselyk; want hy was (HAND. 1:21. 22.) een gedurig Opwachter en Navolger van JESUS geweest, sedert deszelfs Doop door JOHANNES tot aan deszelfs opneming in den Hemel; en waarschynlyk zal hy een der LXX Discipelen, en een Medegetuige van 's HEEREN Wonderen en Verryzenis geweest, en dus wel

wel zeer bekwaam geweest zyn, om de Leere en Zaak zyns Meesters, op gelyken voet, als de andere *Apostelen*, te helpen voortstaan en verbreiden.

V. Waar heeft hy het *Euangelie* gepredikt?

A. Dit heeft hy, bedenklyk met de overige Elven, in *Judea* helpen verkondigen, en naderhand is hy waarschynlyk Oostwaarts gereisd; dewyl hy, volgens HIERONYMUS, zyn Zetel hadt niet verre van den oorsprong der Rivier *Absarus* aan de Haven *Hyssus*.

V. Heeft hy zyn leven in vrede ten einde gebragt?

A. Neen; hy is, na dat hy velen tot het Geloove bekeerd hadt, door de barbaarsche Volken zeer onmenschlyk mishandeld; en vervolgens zegt men, dat hy, beschuldigd als een Lasteraar, eerst gesteenigd, en daar na onthoofd zoude zyn. Anderen willen, dat hy gekruisigd zy.

V. Heeft hy ook eenig Werk nagelaten?

A. Neen: want het Euangelie en de Overleveringen, op zynen Naam uitgegeven, zyn by de meesten verworpen, als onecht. Niettemin heeft CLEMENS de *Alexandryner*, een gezeg van hem bewaard; welk van groot gebruik is, in 't leven van een Christen; te weten, dit: *dat wy ons Vleesch behooren te onder te brengen, en 'er een geduurigen tegenstand tegen te oefenen*, het niets gunnende, waar door de *ongeregelde zinlyke Lusten mogten gekoesterd worden; en dat wy in tegendeel onze Zielen, door het Geloove en de kennisse Gods, behooren te voeden en te versterken.*

V. Wat

V. Wat is u bekend, wegens den *Apostel* of *Apostolischen Man*, geheeten BARNABAS?

A. Dees milddadige Man was geboren op 't eiland *Cyprus*, en stamde af uit het Geslacht van LEVI, dewyl zyne Joodsche Voorouders derwaarts, in troebelen tyd, schynen heen gevlugt te zyn. By de *Grieken* werdt hy JOSES, dat is, by verzachting, JOSEPH geheeten, als by welken JOSEPH een hunner voornaame *Patriarchen* was.

V. Waarom werdt hy BARNABAS, dat is, een *Zoon der Vertroosting*, genaamd?

A. Eenigen schryven de oorzaak dezes Naams toe, aan zyne voortreflyke Gaven, en aan zyne bekwaamheid om bedroefde en verlegene Zielen op te beuren. HAND. XI: 24. want hy was *een goed Man*, *en vol van Geloove*, *en van den Heiligen Geest.* In het byzonder schynt hy dezen Naam verdiend te hebben, door zyne liefdadigheid in alle zyne goederen te verkoopen, ten behoeve der algemeene Schatkiste, en om ze onder de behoeftigen uittedeelen; als welken hier door eenen werkelyken en krachtdadigen troost genooten.

V. Waar is hy opgevoed?

A. Hy is, door zyne vermogende en godvruchtige Ouders, naar *Jerusalem* gezonden, om 'er zich in de Wet te oeffenen, en aan de voeten van *Gamaliël* onderwezen te worden; welk den grond schynt gelegt te hebben, tot de gemeenzaame kennis en verkeering, die 'er

'er tusschen hem en PAULUS vervolgens plaats hadt.

V. Wanneer is hy tot het *Christendom* bekeerd?

A. De juiste tyd hier van is onzeker, hoewel de Ouden hem in 't gemeen voor een van de LXX Discipelen houden, die, gelyk wy zoo even zeiden, al vroeg, een blyk gaf voor zynen yver tot opbouw der Christen-Kerke. Want schoon hy als een *Leviet* geen eigendom voor zich bezitten mogt, kan men, redelyker wyze, denken, dat zyne goederen bestaan zullen hebben, in 't Vaderlyk Erfdeel, op 't eiland *Cyprus*, alwaar geene *Joodsche* Instellingen plaatse hadden.

V. Welk een bystand gaf BARNABAS aan PAULUS, na de bekeering van dezen laatsten?

A. Toen de Christenen te *Jerusalem* nog niet ten vollen van PAULUS Bekeering verzekerd, en ongerust, waren, of 'er niet by hem somtyds eene slang in het gras mogt schuilen, zoo leidde BARNABAS hem by de *Apostelen* in, en verklaarde aan hun de wondere wyze van deszelfs bekeering, en welke blyken hy daar van reeds te *Damascus* gegeven hadt, in het stoutmoedig redentwisten voor JESUS Leere tegen de *Jooden* aldaar.

V. Welke was zyne eerste bezigheid, in den dienst der Kerke?

A. Na dat de Christen-Leere voor eerst te *Antiochie* eenen grooten opgang hadt begonnen te maken, werdt BARNABAS door de *Jerusalemmer* Gemeente derwaarts gezonden, om die Kerke verder te bevestigen, HAND. XI: 22. gelyk hy ook deedt, door de

Le-

Leden te vermanen tot volstandigheid in de *Leere des Geloofs* ý. 23., en door nog vele anderen te bekeeren tot CHRISTUS; in welk werk, 't gene, onder de hand, al meer en meer toenam, hy vervolgens ook de hulpe van PAULUS gebruikte, dien hy daar toe van *Tarsen* gehaald hadt; werkende zy beiden toen een gantsch jaar aldaar te samen, tot opbouw en stichting dezer eerste Gemeente aldaar.

V. Waar hieldt BARNABAS zich vervolgens mede bezig?

A. Hy bragt, met PAULUS, de eerste Liefdegaven der *Antiochische* Kerk, aan de Broederen in *Judæa*, welken door eenen strengen hongersnood, byzonderlyk in dat Land, en voorts in andere Wingewesten van 't *Romeinsche* Ryk, tot de uiterste armoede en behoefte vervallen waren.

V. Hoe werdt BARNABAS geroepen tot de Bekeering van het Heidendom?

A. Hy werdt nevens PAULUS, door de Oudsten van de Kerke te *Antiochie*, die daar toe opzettelyk by een gekomen waren, op de bepaalde aanwyzing van den H. GEEST, die, onder een plegtig vasten en bidden, aan hun zigtbaarlyk was verschenen, afgezonderd, en vervolgens, na diergelyke oefening, met toebede van allen zegen, tot dat gewigtig Werk afgevaerdigd. HAND. XIII: 2, 3.

V. Waar heeft hy, met en nevens PAULUS, het *Euangelie* gepredikt?

A. Dit heeft hy gedaan in *Cyprus*, en aldaar binnen

nen *Paphos*, eene Stad waar de Godesse VENUS werdt aangebeden, den Landvoogd SERGIUS PAULUS bekeerd. — Voorts ook te *Perge* in *Pamphilie*; en drie jaren lang in *klein Asie*, met onderscheiden uitslag en gevolg, waar na hy te *Antiochie* met PAULUS, zyn' Reisgenoot, is wedergekeerd.

V. Wat deeden de Mannen te *Lystre* dezen BARNABAS aanzien voor hunnen JUPITER, of *hoogsten* GOD?

A. Dit zal, denkelyk, geschied zyn om zynen ouderdom, deftig en eerwaerdig voorkomen, en zyne zonderlinge schoonheid in die jaren; als waar omtrent hy by de Ouden zeer geëerbiedigd schynt geweest te zyn.

V. Hoe gedroeg dees *Apostel* zich in 't geschil tusschen de *Joodsche* en *Heidensche* Bekeerden?

A. Hy stondt eerst de Joodsgezinde Christenen tegen met alle magt, en ging toen met PAULUS naar *Jerusalem*, alwaar dat geschil door de Apostolische uitspraak werdt beslischt. Doch naderhand, door het gedrag van den H. PETRUS ter zyden afgetrokken, ontveinsde hy zyne eigene Christelyke Vryheid, en benam ze aan anderen, in dezen, zich schikkende naar de gewoonten der bekeerde *Jooden*, om dezen te believen; over welke veinzery en onbetaamlyke inschiklykheid, hy, zoo wel als de Apostel PETRUS, door PAULUS, die zeer ieverde voor de zuiverheid van 't waare Christendom, zonder eenige Wettische Kerkplegtigheden, met recht, bestraft werdt.

V. Wat gaf gelegenheid tot een ander, en onderling, geschil tusschen PAULUS en BARNABAS?

A. Dit ontstondt over de keuze van BARNABAS, die tot een derden medegenoot begeerde zynen Neef, JOHANNES MARCUS, die zich te vooren van hun hadt afgescheiden, en tegen wiens zucht tot gemak, PAULUS zich verklaard hadt; en hier uit volgde, dat beide de Apostels van elkander scheidden; en PAULUS zich met SILAS, of SYLVANUS naar de Gemeenten in *Syrie* en *Cilicie*; doch BARNABAS zich met MARCUS naar het Eiland *Cyprus* begaf: zoo dat deze scheiding ten nutte der Kerke diende, en 't Euangelie dus meer en verder uitgebreid werdt, dan anders zoude geschied zyn.

V. Wat is aan BARNABAS sedert overgekomen?

A. Hieromtrent zwygt de *H. Schrift.* Men meent dat hy 't Christendom in *Cyprus* verder gestaafd, en te *Salamis* eindelyk den Marteldood der steeniging ondergaan hebbe. Zyne overblyfzels zouden onder de Regeering van Keizer ZENO, in 't jaar 485, aldaar ontdekt zyn. Onder de *Apocryphe* Schriften vindt men eenen Brief, die aan hem toegeëigend wordt.

V. Is 'er nog iets van eenige *Euangelische* Mannen van deze Eeuwe, aan te merken?

A. Verscheiden van dezen zouden in de eerste Vervolgingen onder NERO zyn omgekomen; als, te *Jerusalem*, drie der zeven Diakenen, te weten PROCHORUS, NICANOR en PARMENAS; voorts CARPUS en TROPHIMUS, Medediensars van PAULUS; ook HERMAGORAS, DIONYSIUS, de *Areopagyt* te *Athene*; SILAS te *Philippi*; en elders ANDRONICUS, ARISTARCHUS, AQUILAS, EPAPHRAS, JUNIAS, ONESIPHORUS, en PRISCAS; ook zoude ANTIPAS, de getrouwe getuige, volgens sommigen, in 't jaar 95, te *Pergamus* in eenen gloeijenden Stier zyn geworpen. — TIMOTHEUS, de geestelyke Zoon van PAULUS, zoude mede in deze Eeuw, te *Efeze*, zyn gesteenigd geworden. — Niet lange hier na zoude ook SIMON CLEOPHAS den Marteldood bezuurd hebben.

Vitalus levendig begraven.

Behalven de reedsgenoemden zyn 'er nog verschelde andere byzondere Luiden, tot de Christen Ge-

meen-

meeneen van dien tyd behoorende, onder NERO, en anderen, vooral onder DOMITIAAN gemarteld; gelyk tot den tyd van dezen laatsten behooren, de bekeerde Burgemeester van *Rome*, FLAVIUS CLEMENS, die met zyne Vrouwe of Nigt toen gebannen of ter dood gebragt is. Gelyk mede VITALUS, hier op de voorgaande bladzyde in prent vertoond, een Roomsch Ridder te *Milaan*, om de volstandige belydenis van zyn Geloove, levendig in de aarde bedolven is; terwyl zyne Vrouw VALERIA, die hem in volstandigheid niet toegaf, door stokslagen is gedood geworden. Doch al genoeg van deze *Eerste Eeuwe* gezegd; dies wy overgaan om ook iets uit de *Tweede* aan te teekenen.

KORT BERIGT
DER
VERVOLGINGEN
IN DE
TWEEDE EEUWE.

Het Leven en Lyden van POLYCARPUS, IGNATIUS en anderen.

V. Dewyl wy nu de Eeuw der *Apostelen* doorgewandeld hebben, zoo is wyders te onderzoeken, wie, in de tweede Eeuwe onzer tydtelling, onze opmerking vooral verdient?

A. Hier komt ons voor POLYCARPUS, een Man van beroemde Godsvrucht, een Leerling van den H. JOHANNES; een Medegenoot en Vriend van den Kerkvader IGNATIUS, en die ook bekend is geweest by IRENÆUS; en, als Bisschop van *Smyrna*, het opperbestier hadt over de Kerken van klein *Asie*.

V. Wat hebt gy van dezen Man voornaamlyk te zeggen?

A. Wy lezen van hem, dat hy in 't jaar 160 eene reize naar *Romen* gedaan hebbe, om met Paus ANICETUS het geschil te beslisschen over de viering van

het Paaschfeest, welk de *Oosterſche* en *Westerſche* Kerken, toen zeer tegen elkanderen deedt yveren.

V. Waarin beſtondt dit geſchil?

A. Om dit wel te vatten, moet men weten dat de *Christenen* in die Eeuwe, nog een ſoort van *Paasch-maaltyd* hielden, tot gedachtenis van 's HEILANDS dood; welk by de *Oosterſchen* geſchiedde op den veertienden dag van de eerſte Maand der Jooden; maar, dewyl ze op den derden dag daarna ook 's HEILANDS opſtanding vierden, zoo gebeurde het dikwyls, dat dit laatſte Feest, by hen op een' anderen dag kwam, dan op den eerſten dag der Weeke; dien de *Westerſche Christenen* beweerden dat daar toe voor altoos geheiligd was, zoo dat dezen de viering van dit Feest van *Paſcha* gevoeglyker hielden te houden, zonder eenige verandering, in den nacht tusſchen Saturdag en *Zondag*, waarin zy zich op den voorgang van PETRUS en JOHANNES beriepen.

V. Hoe liep het af, met de onderhandeling hier over?

A. Elk bleef by zyn gevoelen; doch de *Paus* beriep zich niet op zyne opperhoofdigheid noch onfeilbaarheid; en POLYCARPUS duldde in ANICETUS zyn byzonder begrip deswegens; en beiden bleven zy, zonder de geringſte verkoeling, in de onderlinge liefde tot elkanderen volharden; genietende het H. Avondmaal daarop uit elkanders handen; terwyl de Paus aan den Bisſchop van *Smyrna* de inwyding des broods,

broods, in zyne Kerke te *Rome*, liet verrichten; waarna zy beiden in vrede van elkander ſcheidden; zonder malkander, in de byzondere viering van het gemelde Feest, eenigen regel voor te ſchryven; maar latende elk vryheid, om zich daarin naar zyn eigen gevoelen te ſchikken.

V. Was dit alles, wat POLYCARPUS, op die reize, verricht heeft?

A. Neen, men zegt ook, dat hy verſcheide aanhangers van VALENTINUS en MARCION, twee dwaalgeesten, die twee beginzelen ſtelden, één van 't kwaad, en één van 't goed, en vreemde gevoelens koesterden over den Perſoon des HEILANDS, als toen tot het waare Geloof bekeerd, en zelfs dat hy MARCION (*a*) te *Rome* ontmoet, en ſcherpelyk, als den *oudſten Zoon* van den *Satan*, den Vader der Leugenen, beſtraft zoude hebben: zonder dat men 'er byvoegt, of hy ook eenige pooging mogt hebben aangewend, om dezen afgevallen Christen en ſpitszinnigen Wysgeer, door den geest der zagtmoedig-

(*a*) MARCION, zegt men, verwierp het *Oude Test.* als een gewrocht van het kwade beginzel. Het *Nieuwe Test.* nam hy maar gedeeltelyk aan, en niet dan met vele veranderingen van zyner kant. Hy ſtelde ook dat JESUS ſlegts de gedaante van een Lichaam hadt gehad, en verpligtte zyne Navolgers tot de onthouding van 't Huwelyk, van Wyn en van Vleesch; en maakte, ondanks deze ſtrengheid, eenen grooten aanhang, die lange duurde.

digheid tot betere begrippen, of tot het waare Geloof in, en de regte kennisse van, dien Godlyken Zaligmaker te herbrengen.

Polycarpus door Vuur en Zwaard gedood.

V. Wat is hem, na zyne terugkomst, bejegend?

A. Als toen heeft hy, en wel in 't jaar 167 of 169, den 26 January, (hoewel anderen *Maart* lezen, en dien tyd veel vroeger stellen) nevens verscheiden andere *Christenen*, te *Smyrna*, onder de regeering of den rechtsdwang van zekeren CLERONOMUS, ook HERODES genoemd, den Marteldood, kloekmoediglyk geleden; nadat hy dien hadt getracht te ontwyken; doch door zekeren zynen Huisgenoot en mede-Martelaar, door 't geweld der pyniging,

ging, ontdekt zynde, onttrok hy zich des Lydens niet, maar tartte zelfs zyne Vervolgeren, om hem, 't zy door wilde Dieren, of door het Vuur, te laaten dooden. Men koos dit laatste, en men verhaalt, dat de vlammen hem, op den houtstapel gebonden, meer omringden tot bewaring, als tot verteering van zyn Lichaam, en dat de brandstapel zelfs een geurigen wierook-lucht van zich gaf; waarom zyne Beulen gelast werden, hem met eene lans te doorstooten, welk geschiedde, en waardoor zulk een stroom van bloed zoude zyn veroorzaakt, dat het Vuur 'er door werdt uitgebluscht. — Zyne Beenderen zyn vervolgens opgesameld, begraven, en naderhand, ook zelfs met overgeloovige en Godsdienstige eerbiedenis, als iets heiligs, aangeboden.

V. Heeft POLYCARPUS niet eenige Werken nagelaten?

A. Er is van hem nog een Brief aan de *Philippensen* voorhanden, doch welke buiten onzen *Kanon* is gesloten: schoon men dien, ten tyde van HIERONYMUS, in de *Asiatische* Gemeenten nog zeer in waerde hield: dezelve bestaat XIII kleine Kapittelen van 5. 6. 7. 8. 9. 11. en 12 Versen; en handelt over de Opstanding van CHRISTUS en zyne Navolging; over de pligten van Geloove, Hope, en Liefde; over die der Vrouwen, Weduwen en Kerkendienaren; geeft waarschuwingen tegen den Antichrist, tegen de gierigheid; vermaningen tot verzoenlykheid, en tot voorbede voor alle Menschen; en eindelyk des Schry-

vers bekommeringen over VALENS (*b*), dien men voor den Stichter der *Valentinianen* houdt. Ook blykt uit dezen Brief, dat hy zelve de Verzamelaar is geweest van de Brieven van IGNATIUS.

V. Wie was deeze IGNATIUS?

A. Hy was gebooren te *Antiochie* en *Syrie*, en is aldaar met zyne Ouderen, en eenigen der eerste *Christenen*, tot het Geloove bekeerd geworden, ten tyde als PAULUS en BARNABAS aldaar het *Euangelie* predikten; zie HAND. XIII: XIV: en XVIII: 22. 23. en is daar na ook Bisschop der Gemeente aldaar geworden.

V. Wat wordt van zynen eersten Leeftyd gezegd?

A. Sommigen willen dat hy het kind geweest zy, welk de Heer JESUS aan zyne Discipelen te *Capernaum*, als een voorbeeld van eenvoud en ootmoed, voor-

(*b*) VALENS, of VALENTYN, naar wien de *Valentinianen* genoemd zyn, was een schrander, geleerd, en vermaard *Egyptenaar*, van de Secte der *Gnostyken*, en die uit de school van PLATO veel hadt overgenomen. Hy stelde een aantal van 30 *Eons*, of eeuwige Geesten, 15 van 't Manlyk en even veel van 't Vrouwlyk Geslacht, uit welker vermenging de HEILAND, als eene andere *Pandora*, voortgekomen, en te gelyk, slegts met een Hemelsch Lichaam, als door eene goot, het Lichaam zyner Moeder, doorgepasseerd zoude zyn; [eene ongerymde stelling, ook wel eer aan ORIGENES, en ten onregte aan MENNO SIMONS, en eenigen van zynen aanhang, toegeschreven;] loochenende hy wyders de algemeene Opstanding der Menschen. Hy heeft een *Euangelie* en eenige Psalmen op zynen naam uitgegeven.

voorgesteld, en het op zyne Armen genomen en gekust en gezegend heeft, zie MARC. IX: 36. anderen echter houden dit voor een verdichtzel, welk men ontleend kan hebben uit zynen bynaam THEOPHORUS, die ook eigenlyk zegt, niet dat hy van GOD gedragen, maar een *Godsdrager* zelve, geweest zy, voor zoo verre hy CHRISTUS in zyn harte als *gedragen heeft*, COL. I: 27. — Zeer wel echter kan het zyn, dat hy den HEILAND Lichaamlyk gezien, vergezeld en gekend hebbe, te meer daar hy zelve in zynen Brief aan die van *Smyrna* iets diergelyks getuigt. — Vast gaat het dat hy, ten tyde der Apostelen geleefd hebbende, een der Dienaren van PETRUS en JOHANNES, en by den laatsgenoemden zeer bekend en gemeenzaam geweest zy, waarom de eerste Vaders der Kerke hem ook den naam van *Apostel* waerdig geacht hebben, gelyk hy bedenklyk door hand-oplegging van eenen der Apostelen zelven tot Bisschop te *Antiochie* zal aangesteld en met eene mate van den H. Geest bedeeld geworden zal zyn.

V. Wat is 'er meer van hem te zeggen?

A. Dat hy, tot in een hoogen ouderdom, de Gemeente te *Antiochie*, (die zoo aanzienlyk was, dat CHRYSOSTOMUS dezelve wel op tweemaal honderd duizend Menschen begroot,) gestigt en gesterkt, doch toen ook het gemeene lot der getrouwe Bloedgetuigen van CHRISTUS bezuurd hebbe: zynde hy, ten tyde van Keizer TRAJANUS naar *Rome* gevoerd, en aldaar, in de openbare Schouwplaats, door

door de Leeuwen verslonden, om welken dood hy gezegd wordt gebeden en verlangd te hebben, ten einde hy, als een *Tarwengraan*, dus door de *tanden der Beesten vermaald*, en tot een *rein Brood* mogt worden; of liever zoo men dit zinbeeld wel wil overbrengen, eene zuivere Tarw-air, die vol van vruchten der Gerechtigheid, en van Geloove, uit genade, mogt worden ingevoerd in de Schuur des eeuwigen Levens.

Ignatius van de wilde Beesten verslonden.

V. Welke Schriften heeft hy nagelaten?

A. Men telt wel 15 Brieven onder zynen Naam, doch die genen, die by sommigen nog het meeste aanzien en geloof verdienen, zyn zeven in getal, als een'

een' aan de gemeente te *Efeze*; een' aan die te *Magnesia*; een anderen aan die van *Tralles*; een vierden aan de Kerke te *Rome*; allen uit *Smyrna* geschreven; voorts een' aan de Kerke te *Filadelfia*, en een' aan die te *Smyrna*; en eindelyk eenen aan POLYCARPUS; allen uit *Troas* geschreven (*c*).

V. Welke andere vermaarde Mannen van dezen tyd, verdienen nog genoemd te worden?

A. Onder dezen zyn vooral te tellen HERMAS, LINUS, CLETUS en CLEMENS, van welken de drie laatsten, onder de eerste Bisschoppen van *Rome* geteld worden.

V. Wat is 'er wegens HERMAS aan te merken?

A. HERMAS, dien men onderscheiden moet van (*d*) HERMES, den Broeder van Paus PIUS I. die,

(*c*) Men wil dat hy 40 jaren lang Bisschop geweest, en den 1. Febr. des jaars 108, te *Rome* gemarteld zy. ISAAC VOSSIUS heeft zyne zeven Brieven uit een oud MSS. uit de Bibl. van den Groothertog van *Toskanen*, in 't jaar 1646, in 't Latyn uitgegeven. De Aartsbisschop USSERIUS heeft ze, ten getale enkel van zes, (want hy verwerpt den Brief aan POLYCARPUS) te *Londen*, in 't jaar 1647, uitgegeven. Men heeft 'er ook vroegere uitgaven van, die te *Geneve* en te *Parys* zyn gedaan.

(*d*) PLATINA en anderen, verhalen van dezen HERMES, den Broeder van Paus PIUS I. dat hy, op bevel van eenen *Engel*, hem in de gedaante van eenen Schaapherder verschenen, een Boek zou geschreven hebben, ten bewyze dat men het Paaschfeest op eenen Zondag te vieren hadt.

die, in 't midden der tweede Eeuwe leefde; wordt voor den Persoon gehouden, dien PAULUS in 't slot van zynen Brief aan de *Romeinen*, verzoekt te groeten. Hy zoude omtrent *Cuma* eenige Landgoederen bezeten hebben, van welken hy zich ontslagen hadt, toen hy een Ouderling der Gemeente te *Rome* of *Puteoli* geworden was. Met de gave van Gezichten en Openbaringen beschonken, zoude hy, dezen, in Geschrifte, eerst ter toetzing aan CLEMENS, den Opziener of Bisschop der Kerke te *Rome* gezonden hebben, ten blyke dat de Geesten der Propheten, aan die der meer verlichtte Propheten, onderworpen waren. Voorts zou hy Bisschop te *Philippopolis* in *Thracie*, of, volgens anderen, te *Philippi* geweest, en ook den Marteldood te *Rome* door hem geleden zyn. Doch dit alles is onzeker.

V. Welke Schriften eigent men hem toe?

A. Men schryft hem een drieledig Werk toe, welk in de *Apocryphe* Schriften van 't *N. Testament*, in sommige Bybels ingelascht is; en bestaat eerst in een Boek, de *Kerke* getyteld, vol van *Gezichten*, hem door eene Vrouwe, de Kerke verbeeldende, ingegeven; en waar in hy spreekt over den staat der Kerke, en de Zeden der *Christenen*; ten tweeden in een Boek vol *Geboden of Voorschriften*, welken een Engel, in de gedaante van een Herder, hem zoude in den mond gegeven hebben, waarom het ook de *Herder* geheeten is, eindelyk in een Boek vol gelykenissen, ten getale van tien. Dezen waren in 't *Griekich* geschreven, en zeer

zeer geacht by IRENÆUS, ORIGENES en TERTULLIANUS; doch zy zyn van anderen weder voor fabelagtig en ongerymd verklaard.

V. Wat wordt 'er van LINUS gezegd?

A. LINUS wordt voor de eerste Kerk-Opziener, of Bisschop van *Rome* gehouden; na den tyd der *Apostelen*; en de *Roomsche* Kerk noemt hem den Opvolger van PETRUS: By anderen wordt hy gezegd, door den H. PAULUS tot Opziener der Kerke van *Rome* aangesteld te zyn. Hy is 't, van wien deez Apostel spreekt, in 2 TIM. IV: 21, en dien men onderstelt de Zoon te zyn van CLAUDIUS, aldaar mede genoemd. Hy was van een voorbeeldig leven, en zou de Kerke tot in 't Jaar 78 bestierd, en toen, volgens sommigen den Marteldood geleden hebben, onder het Burgemeesterschap van SATURNINUS, ten tyde der Regeering van F. VESPASIAAN. Hoewel EUSEBIUS zynen Dood stelt, onder het Ryksbestier van TITUS, die niemand om het Geloof heeft doen vervolgen, zoo als sommigen schryven. Hy heeft twee Boeken geschreven over den Marteldood van PETRUS en PAULUS; doch zy worden, als vol van dwalingen, niet voor echt gehouden.

V. Wat weet gy van CLETUS te melden?

A. CLETUS, dien de *Grieken* altoos ANENCLETUS, of *den onberispelyken* noemen, was, naar men voorgeeft, een Leerling van den H. PETRUS; een Zoon van EMILIANUS, en te *Rome* geboren. Hy zou

zou de onmidlyke Opvolger van LINUS, ruim twaalf Jaren in 't bestier der Kerke, en de eerste geweest zyn, die het *Salut* en de *Apostolische Zegen*, of *groete* in zyne Brieven gebruikt heeft.

V. Wat is 'er van CLEMENS, zynen Opvolger, aan te merken?

A. Dees CLEMENS de *Romein*, wiens Vader FAUSTINIANUS, en wiens Moeder MATTHIDIA geheeten wordt, is, zoo men acht, dezelfde, van wien PAULUS spreekt PHILIPP. IV: 3. als een zyner Medestryderen in 't *Euangelie*; waarom hy ook als een *Apostel* by verscheide Kerkvaderen geëerd is. Sommigen, die hem van Raadsheerlyken Geslachte maken, schynen hem verward te hebben met FLAVIUS CLEMENS, den Broeders Zoon van Keizer VESPASIAAN, die, ten tyde van DOMITIAAN, om het Christelyk Geloove, gedood is. Bisschop CLEMENS was een zeer geletterd, en van inborst een uitnemend zagt en vredelievend Man, die, uit naam der Kerke van *Rome*, twee zeer stigtelyke Brieven, aan die van *Corinthe*, geschreven heeft, onder welken de eerste, als de beste, gerekend en het meest geacht is. De Hoogl. WETSTEIN heeft 'er eene nieuwe Uitgave van bezorgd. Men telt meer anderen zyner Schriften op; doch die worden van de meesten in twyfel getrokken. In zyne Brieven gebruikt hy de zagtzinnigste overredingen, zelfs tegen de Scheurmakers; en men vindt aldaar nog elders iets by hem, welk naar Ban of Vloek zweemt, noch

noch waar mede hy zich eenig Oppergezag (*e*), veel min eenige Onfeilbaarheid aanmatigde, of eenig gezag over het Geweeten van anderen.

V. Wat kan men aanmerken, over de Dwalingen en Ketteryen van deze *twee Eerste Eeuwen* der Christenheid?

A. Dat het wel wonderlyk is, hoe 'er, in een tyd zoo naby den oorsprong van CHRISTUS waare Leere en H. Euangelie, zulke gedrochtelyke Wangevoelens, in de Kerke hebben konnen ontstaan, als hier in 't voorbygaan zyn aangemerkt; doch dat hier by ook te let-

(*e*) Paus VICTOR was, in den aanvang der Derde Eeuwe, de eerste, die zich 't Oppergezag over andere Kerken begon aan te matigen, en de *Asiatischen* in den ban deedt, en hun met vreesselyke Vloeken bejegende, om dat zy het Paaschfeest, niet naar zyn Voorschrift, noch op gelyke wyze, als de Kerke van *Rome*, wilden vieren. Hy werdt in dezen door POLYCRATES, Bisschop van *Efeze*, manmelyk te keer gegaan, en dees weigerde ronduit van een gebruik zyner Kerke af te gaan, welk de Apostel's JOHANNES en PHILIPPUS daar in gevoerd, en zeven Bisschoppen van zyn eigen Geslacht, hem van hand tot hand overgeleverd hadden. —— Een Brief, die IRENÆUS, toen Bisschop van *Lyons*, ter bestraffing van dit heerschzuchtig gedrag, aan Paus *Victor* schreef, bragt echter ten wege, dat de storm, hier door ontstaan, voor een tyd bedaarde; en dat die der *Asiatische* Kerken, by hun oud gebruik, bleven tot aan de Kerkvergadering van *Nicea*, welke, om Keizer KONSTANTYN DEN GROOTEN, te believen, de plegtigheid van het *Paaschfeest*, overal op denzelfden dag geraste te vieren, als het te *Rome* onderhouden wierdt.

letten is, hoe zeer 's Menschen verstand verbasterd en verbysterd wordt, als het afwykt van de eenvoudigheid van Gods Woord, en zich overgeeft aan de buitenspoorigheid eener verhitte Verbeeldingskracht. Waarby nog komt de zucht, om voor zich een naam en aanhang te maken, door 't voorstellen van nieuwe en ongehoorde Leeringen, of van zaken, die min of meer de vleeschelyke lusten streelen.

V. Maar is 'er ook geene omzichtigheid te gebruiken, in 't lezen van de Kerkelyke en Waereldlyke Schryvers van dezen Tyd?

A. Ja gewisselyk moet men op zyn hoede zyn, om niet alles voor goede Munt aan te nemen, wat de Kerkvaders en anderen, deswegens verhalen, want dezen waren niet weinig bezet met Vooroordeelen, en hadden ook niet altoos de stiptste naauwkeurigheid, in 't opstellen hunner Verhalen; welken derhalven een onzydig onderzoek van ons eischen, en niet, op hun gezag, voor echt te houden zyn.

V. Welk gedenkstuk van deze tweede Eeuwe, is echter voor genoegzaam geloofwaerdig te houden?

A. Dit is de voortreflyke Brief van de Gemeenten van *Lyons* en *Vienne*, in *Frankryk*, over de vreesselyke Vervolgingen, onder de Regeering van den Keizer en Wysgeer ANTONINUS PIUS, hun aangedaan, en waar in PHOTINUS, Bisschop van *Lyons*, en veele andere Geloovigen, de Martelkroon behaald hebben, en welke Brief in zyn geheel bewaard is door EUSEBIUS, in zyne Kerkelyke Geschiedenissen.

On-

Onder Keizer MARCUS AURELIUS ANTONINUS, ook den Wysgeer bygenaamd, waren de *Christenen*, tegen welken de *Heidensche* Priesters zeer schreeuwden en leverden, ondanks zyne voortreflyke hoedanigheden, niet vry van Vervolgingen. 't Was onder zyne Regeering, dat, onder anderen, zekere voorname Romeinsche Vrouw, FELICITAS geheeten, te *Rome*, met hare zeven Zoonen, die den Christen Godsdienst volstandig bleven aanhangen, wreedelyk ter dood gebragt werdt, gelyk deze Prent, hier onder geplaatst, doet zien:

Felicitas met hare 7 Zonen gedood.

Van den opgenoemden Keizer MARCUS AURELIUS hebben wy, hier by, nog iets aan te teekenen:

Na-

Namelyk men verhaalt, als iets zeer aanmerklyks, dat, ten zynen tyde, en toen hy tegen de *Marcomannen* en *Quaden* oorloogde, zeker *Romeinsch Legioen*, welk het *donderend* geheeten werdt, om deszelfs iever in 't gebed, en om dat het, als uit enkele Hemelbestormende Christenen bestondt, by gebrek van Water, een overvloed van Regen zou verworven hebben, op deszelfs smeeken; die, onder een vreeslyk Onweer van donder en blixem, welk den Vyand op de vlugt dreef, zou nedergestort zyn. Doch deze vertelling, moet aan Onbevooroordeelden als ongerymd voorkomen, wanneer men leest dat die zelfde Keizer, die zulk eene weldaad, in 't jaar 174 door toedoen van *Christenen*, zou verworven hebben, korts daar na, te weten in 't jaar 177, een *Edikt* zoude hebben laten uitgaan, met bevel om elk, wie beleedt tot hen te behooren, met den dood te straffen; welk bevel stand hieldt, zoo lange als hy leefde.

Doch deze zyne Vervolging gaf aanleiding, dat 'er, behalven de Verantwoording voor de Christenen, door JUSTINUS MARTYR, nog meer andere Verdedigschriften, ten hunnen behoeve, werden uitgegeven; als door THEOPHILUS van *Antiochie*; door APOLLINARIS van *Hierapolis*; en door ATHENAGORAS, die zyne *Apologie* aan dien Keizer zelven opdroeg. — Onder den Opvolger van M. AURELIUS, zynen wulpschen Zoon COMMODUS, waren deze Vervolgingen niet hevig; maar hier en daar leedden toch sommigen onder meer en min gestrenge Landvoogden, in de afge-

gelegen Gewesten des Ryks. Ook werdt ten dien tyde de *Romeinsche* Adelaar in het tegenwoordig *Friesland* geplant, welk daar door aanleiding kreeg, om allengs kennis aan een beter licht te bekomen, en den grond hielp leggen, voor eene lang daar na echter gevolgde Hervorming in 't Godsdienstige, en Vryheid van Geweten zoo wel, als in den Burgerstaat.

Hier mede achten wy, van de *twee eerste Eeuwen* der Christenheid genoeg te hebben aangeteekend, en aan ons oogmerk, om van de daden en het lyden des HEILANDS, en der *Apostelen* en *Apostolische* Mannen, van dezen eersten en vroegen tyd, het eene en andere, welk nuttig is en leerzaam, mede te deelen, in zoo verre voldaan te hebben, dat wy nu tot het andere gedeelte van dit Werkje kunnen overstappen, dies wy besluiten met deze Dichtregelen:

Wien kan Gevangenis, wien Ballingschap bezwaren,
Wanneer hy de oogen slaat op zoo veel Martelaaren,
Zoo veel Godvruchtigen, 't ontmenscht geweld ten roof?
Onschuldige Offers van 't onzalig Bygeloof!
Dien 't ligt gevallen ware, in ballingschap te zwerven,
Of in een deister hol het Zonnelicht te derven;
Hadt Zielsdwang dit gedald! maar dees, nooit uitgewoed,
Verachtte zulk een straffe en eischte dierbaar bloed.
Wy zien dat helsch gedrocht in alle Landen spooken,
Alom de houtmyt door zyn fakkels aangestoken,
De vlammen opgaan, tot verschrikking der Natuur,
En duizenden vermoord, door staal en koord en vuur;
Wier heilgeloof stondt pal, ondanks die folteringen;
Wier tong, zelfs in de vlam, wist, GODS ter eer, te zingen;

Terwyl hun schuldloos bloed, als water, uitgestort,
Voor hunner beulen oog, het zaad der Kerke wordt.
Wech *Rome*, 't Christen Volk versmaedt uw dwang-geboden,
En weigert, billyk, zich te buigen voor uw Goden.
Van zeven Broeders wykt geen één voor uw geweld,
Elks moed wederstaat uw woede, elk sterft gelyk een held:
Hun vroome Moeder voelt alleen hun aller smarten,
En echter durft haar deugd des Dwinglands boosheid tarten:
Zy vaart, gezaligd op, met heur heldhaftig kroost,
Haar Moorderen ten schrik; 't geloovig Volk tot troost (*).

(*) *Zie 't Nut der Tegensp. van Jufr. L.W. v. M. bl.* 27 *en* 28.

KORT BERIGT

WEGENS DE

VERVOLGINGEN

OM DEN

GODSDIENST,

In de derde en twaalf volgende Eeuwen, alomme; en in de zestiende en zeventiende Eeuwen, voornaamlyk in de *Nederlanden*; door onderscheiden Geloofsbelyderen, uit hoofde hunner Godsdienstige begrippen, kloekmoediglyk, en, door sommigen, zelfs blymoediglyk, doorgestaan.

Met koperen Plaaten versierd.

GEACHTE LEZER!

Dit stukje toont aan u geen vrindre Schouwtooneelen,
Dan in den eersten tyd der *Kerke*, u zyn vertoond.
Gy ziet, hoe scheuring, twist, en tweedragt haar verdeelen;
En 't *Pausdom*, trots op magt, geen Keizeren verschoont.

Gy leest 'er reis op reis', van strenge Bloed-Plakaaten,
Van mart'len, zonder einde, aan allerhanden oord,
Van vloeken, lasteren en godloozlyk broederhaten,
Van schelmschen meineed, en meer gruwlen, nooit gehoord.

Doch, midden in dit leed, dat kwade, en zoo veel plagen,
Blyft 's HEILANDS waare *Kerk op* Hem, heur Rots, gevest.
Zy bloeit, regt dankbaar om 't genot van blyder dagen,
Heft hare hand aan elk, en zorgt voor NEÊRLANDS best.

VERHAAL
WEGENS DE
VERVOLGINGEN,
IN DE DERDE EN VIERDE EEUWEN; DEN CHRISTENEN AANGEDAAN.

De *derde Eeuw* zal ons voornaamlyk doen stilstaan, by den volgenden voornamen Man.

Origenes wreedelyk gepynigd.

ORIGENES, een der geleerdste en kundigste Schryvers van de *derde Eeuw*, het sieraad der *Alexandrynsche* schoole, en van zynen tyd, die geen weêr-

ga!

gaf hakt in Letterkunde en schranderheid, was te *Alexandrie*, in den jare 185, geboren. Zyn Vader LEONIDAS, een Christen, liet hem, die van jongs af eene zucht tot nutte wetenschap liet blyken, niet alleen in de Wysbegeerte en fraaije letteren, maar vooral in de H. Schriften, vlytiglyk onderwyzen, door de beroemde Leeraaren AMMONIUS en CLEMENS, den *Alexandryner*, onder welken hy uitstekende vorderingen maakte, waarom HIERONYMUS, die zeer veel tegen hem geschreven heeft, zelf betuigde, *dat hy, al van zyne jeugd af, een groot Man geweest zy.* Zyn Vader werdt, in 't begin der *derde Eeuwe*, onder de vervolging, door Keizer SEPTIMIUS SEVERUS aangerecht, in den Kerker geworpen; en, hadt zyne Moeder hem toen niet wederhouden, hy zelve zoude toen ook, van zelve, in den Marteldood zyn ingeloopen. Niettemin deedt zyn iever hem eenen ernstigen brief tot opbeuring en aanmoediging schryven aan zynen Vader, die, hierdoor, te meer getroost, zich kloekmoedig overgaf, om alles voor het geloove te lyden, gelyk hy dan kort daar na ook onthalsd, en al zyn goed verbeurd verklaard, en ORIGENES dus, met zyne Moeder, tot de uiterste armoede gebragt werdt. Eene ryke Dame der Stad nam hem toen in haar huis op, en hier verbleef hy in stilte eenen geruimen tyd, tot dat hy zich zelven in staat gesteld hadt, om anderen in de Letterkunde te onderwyzen, en hier in kweet hy zich, schoon pas 18 jaren oud, zoo vlytig, dat DE-

ME-

METRIUS, de Bisschop van *Alexandrie*, hem tot openlyk *Catechist*, of Leeraar in de gewyde Letteren, aanstelde.

Van toen af begon hy een zeer arbeidzaam en gestreng leven te leiden, en stelde zich eerlang, naar men wil, onder het geringe getal der zulken, *die zich zelven, ter zake van het Koningryk der Hemelen, besneden hebben*; waar toe hy zyne eigene handen, zegt men, gebezigd, en eene hooge achting (*a*) onder zyne Tydgenooten daar door verworven zoude hebben. Hy maakte zulk eenen opgang te *Alexandrie*, dat hy nauwlyks in staat was, alle zyne Leerlingen te onderwyzen, en dat vele voorname Mannen, onder welken AMBROSIUS zelve, zich derwaarts begaven, om hem te zien en te hooren. Meermalen werdt hy van daar naar elders geroepen, om aan andere Gemeenten mede ten dienste te staan; gelyk hy dus te *Cæsareën* mede openlyk geleerd, en vervolgens, op last der Vorstinne MAMMEA, Moeder van Keizer ALEXANDER SEVERUS, zich naar *Antiochie* begeven heeft, om haar te spreken, en eenigen tyd lang te onderrichten: weder te *Alexandrie* gekomen, verbleef hy daar tot in 't jaar 228, en ging toen, met Aanpryzings-brieven, van zynen Bisschop naar *Achaje*, en werdt op die Reize, in den ouderdom

van

(*a*) Van dit zyn bedryf spreekt EUSEBIUS, zyn groote Vriend, met afschrik; en hy zelve, heeft het, hier en daar in zyne Schriften, naderhand ook veroordeeld.

van 42 Jaren, tot Priester geordend; welk hem, om dat hy zynen Bisfchop daar in niet hadt gekend, van die zyde in 't vervolg, groote onaangenaamheden veroorzaakt heeft; want, weder te huis gekomen zynde, maakte dees hem de Stad eerlange te bang, en dwong hem de Stad te verlaten.

Hier op begaf hy zich weder naar *Cefareën*, daar hy met opene armen ontvangen werdt. Doch de nyd van den *Alexandrynfchen* Bisfchop vervolgde hem ook aldaar. Want dees, over zynen roem gebelgd, deedt hem toen van zyne Priesterlyke Waerdigheid, in een *Concilie* van *Egyptifche* Bisfchoppen, afzetten, en in den ban doen. Maar ook tegen dezen, vondt hy nog befchermers in *Palæftina*, die hem bleven handhaven; terwyl zyn Vervolger, niet lange na 't uitfpreken van 't Vonnis tegen hem, geftorven is.

In *Egypte* en elders, wilde men hem echter niet erkennen; doch in *Palæftina* handhaafde hy zyne achting, met allen lof, en deedt door zyne Gefchriften, en zynen iever tegen ettelyke onregtzinnigen, welken hy, door zyne Kunde, en welgepaste en klemmende Bewyzen, wist te overtuigen, zeer grooten dienst aan de Kerken aldaar; en bragt 'er, tot aan de Regeering van DECIUS, een genoegzaam gerust leven door.

Maar toen was het, dat hem ook, nu ruim zestig Jaren bereikt hebbende, het Onweder der Vervolging trof, en hy in den Kerker geworpen, en op eene vreeslyke wyze gerekt, gebonden en gepynigd werdt; doch in

in alles volftandig bleef; fchoon men hem dreigde levendig te verbranden.

Hoe of waar door deze woede tegen hem bedaard, of door anderen verbeden is, wordt ons niet bericht. Alleenlyk weet men dat hy, na onverwagt alles doorgeftaan te hebben, zyne vryheid weder verworven, en federd verfcheide Brieven, eenen eerwaerdigen Belyder van CHRISTUS Naam wel betamenden, uitgegeven heeft; zynde hy geftorven, in of omtrent het jaar 252, in den ouderdom van zes-en-zestig Jaren.

Zyne *Hexapla*, beftaande in eene zesvoudige Overzetting van den *Hebreeuwfchen* Text des O. T. die met denzelven tegen over is gedrukt, heeft hem eenen grooten roem verwekt. En zyne overige veelvuldige Werken, die, klein en groot, van fommigen wel op een zesduizendtal begroot zyn, hebben hem geen geringen lof veroorzaakt: zyn Gefchrift tegen CELSUS, is by uitftek lezenswaerdig; zoo ook zyne Verhandeling over het Gebed. En zyne Verdediging voor de Christenen, is het beste Stuk, welk de gantfche Oudheid van dien aart ooit geleverd heeft, en velen derzelven, door RUFFINUS en anderen vertaald, hebben onze tyden bereikt, en doen ons nog 's Mans Naam en Kenfchets eerbiedigen. Jammer is 't, dat zoo groot een Geest, zoo kundig een Mensch, al te zeer op Leenfpreuken gefteld ware, waar door hy in vele zonderlinge begrippen en dwalingen vervallen is, waar mede federt de *Origenisten*, zyne Navolgers, befmet geworden zyn.

On-

Onder dezelven telt men ook dezen: (doch, het zy in 't voorbygaan aangemerkt, dat ze ook meest van hunne Partyen opgegeven zyn) te weten, dat de Zielen zouden gezondigd hebben, eer ze met de Lichamen vereenigd zyn geworden: — dat ze, na de Verryzenis, rond en lichtgevend als de Zonne zouden zyn: — dat de Zon, Maan en Sterren, leevende en bezielde Lichamen zyn: — dat der Menfchen Befcherm-Engelen, ten dage des oordeels, geftraft zouden worden, zoo zy hunnen pligt omtrent hen niet behoorlyk hadden waargenomen: — dat de ftraffen der Duivelen en Verdoemden, eens hier na, zullen eindigen, en dat de gevallen Engelen dan weder in hunnen eerften ftaat herfteld zullen worden: — dat 'er, voor de Schepping dezer Waereld, nog vele anderen zyn geweest, die na 't vergaan van deze, wederom d'een na d'ander hun beftaan erlangen zullen; en dat de Vrouwen, na de Verryzenis, in Mannen hervormd, en de Menschlyke Lichamen zuivere Geesten worden zullen, en gelyk zyn aan de Engelen des Hemels. — Om deze en andere dwalingen, is ORIGENES ook in Perfoon veroordeeld, en vervloekt en gebannen. Dat hy nu, om deze en diergelyke dwalingen, zoo maar regelregt ter Helle heenen gevaren zy, gelooven vele *Roomsch Katholyke* Godgeleerden: hoewel een ander, die hem zoo meesterachtig aldaar niet plantfen wil, zegt, dat zekere voorname Heilige, geheeten MACHTELD, van GOD met een Hemelsch Gezicht verwaerdigd geworden, en daar in aan haar verklaard zoude zyn; dat hy de

de waereld onkundig laten wilde, wegens het Lot van SAMSON, SALOMON en ORIGENES, ten einde dus, door fchroom en ontzag, de fterkften, de wysften en Letterkundigften onder de Menfchen, wegens hun toekomend lot, in onzekerheid te houden.

Intusfchen zullen die genen onzer Lezeren, die het *Fransch* verftaan mogten, niet kwalyk doen, om te raadplegen met DU PIN, in zyne *Bibl. des Auth. Ecclefiastiq.* pag. m. 135. — 140. om uit de Schriften van ORIGENES zelven te leeren opmaken, wat zyn wezenlyk gevoelen in verfcheiden van deze en andere ftukken geweest mogt zyn; en dit zal hun nog wel eenige opheldering geven, en geenszins, met al te ongunftige gedachten, wegens dezen geleerden man, voorinnemen.

Na den dood van DECIUS was 'er eene korte vervolging onder de Keizers GALLUS en VOLUSIANUS, by gelegenheid dat de pest hare verwoestingen aanrechtte, in het *Roomfche Ryk*; en terwyl de *Heidenen*, volgens hunne gewoonte, de oorzaken dezer bezoeking aan de *Christenen* toefchreven. Naauwlyks was deze bui overgedreven, of 'er rees een vreesfelyke ftorm van Vervolging op, onder Keizer VALERIANUS, op het aandryven van de bitterfte vyanden des Christendoms. De beginzelen waren vry gematigd, doch werden wel dra gevolgd van zeer wreede bevelfchriften, die ftroomen bloeds deeden vergieten. De voornaamfte Martelaars waren toen, CYPRIANUS, Bisfchop van *Karthago*, en LAURENTIUS, Dia-

Diaken van *Rome*. De eerste was een bekeerde *Afrikaan*, die, straks na dat hy gedoopt was, alle zyne goederen hadt verkocht en aan de Armen geschonken. Hy volgde DONATUS in 't jaar 248, in 't Bisdom van *Karthago*; doch werdt, ten tyde der Vervolging van DECIUS, genoodzaakt van daar te wyken. Naderhand, weder te rug gekeerd zynde, is hy, onder den Proconsul GALERIUS MAXIMUS, geduurende het Consulaat van TUSCUS en BASSUS, in 't jaar 258, onthoofd. In 't zelfde jaar trof den vredelievenden Paus SIXTUS II. een diergelyk lot; van wien getuigd wordt, dat hy, in 't geschil over den Doop der Ketteren, welk reeds door een' zyner Voorzaten beslischt was, aan de Bisschoppen toestondt, om de Schriftuur te raadplegen, en gebruik van hunne eigene reden te maken. Eene vergunning, welke velen zyner Navolgeren, die hunne beslissingen voor onfeilbaar willen gehouden hebben, geenszins zullen goedgekeurd hebben. By gelegenheid van zynen Marteldood, gaf LAURENTIUS, zyn Aartsdiaken, hem openlyk te verstaan, dat hy de schatten der Kerke, volgens zyn verzoek, aan de Armen uitgedeeld hadt. Doch dit gezeg bragt, gelyk natuurlyker wyze wel te denken was, den spreker mede in banden, die door den Gemeensman PARTHENIUS voor den Keizer gebragt zynde, en ondervraagd naar die schatten, vryheid kreeg, om ze, volgens zyne belofte, binnen drie dagen, aan den Keizer te vertoonen. Doch toen bragt hy de Armen, die 'er deel-

deelgenooten van geworden waren, voor den Vorst, die, deswegens verbitterd, hem eene wreede doodstraffe deedt ondergaan: want hy werdt eerst half gevild, en vervolgens op eene yzeren rooster, met een klein kolen-vuur, verbrand: eene ysselyke Marteling, welke hy kloekmoediglyk verduurde, doch, onzes achtens, door zyn eige onvoorzigtigheid, zich op den hals heeft gehaald, en ze ligtelyk ontkomen konde hebben.

Vele Christenen wreedelyk omgebragt.

Maar, zoo wy nu het zwart tooneelgordyn, van voor de *vierde Eeuwe* onzer jaartelling, opschuiven, dan zien wy eenen verschriklyken Schouwburg van allerhande wreedheden, waar van de Prent, hier boven geplaatst, slegts eene zeer flaauwe schets is.

 In

In den aanvang van deze Eeuwe moest de Christen Godsdienst den hevigsten aanval uitstaan, onder Keizer DIOCLETIAAN, die zyne wreede bevelschriften, eerst tot het verbranden van alle heilige Boeken, vervolgens tot het onbarmhertig vervolgen en moorden der *Christenen*, te *Nicomedie* liet uitgaan; en van toen af kon 'er geene soort van wreedheid, geene wyze van pyniging worden uitgedacht, die niet geoefend werdt, om de onschuldigen uit te roeijen. Door 't gantsche *Roomsche* Ryk werdt een onnoemlyk getal van Christenen omgebragt. Verscheide duizenden bezuurden, te *Nicomedie*, en in den omtrek van die toenmalige Keizerlyke Zeetstad, den Marteldood. In *Syrie*, *Palæstina*, *Cappadocie*, *Thracie*, *Pontus*, *Phrygie*, *Arabie*, *Armenie* en *Egypte*, werden allerwegen schavotten en brandstapelen opgerecht, en, in 't laatstgemelde Gewest alleen, telde men eenige honderd duizenden, die zoo gedood, als gebannen, of tot zwaaren arbeid gedoemd waren, en in dezen ontzag men noch Sexe, noch jaren, noch aanzien, noch waardigheid, noch onnozelheid, noch kennis. In *Persie* zelfs, daar de Christenkerk tot op dien tyd toe zeer gebloeid hadt, en eenen goeden en gelukkigen Vrede mogt genieten, werdt ze ook nu, door de Koningen SAPOR, ISDEGERDES en VARANES vreesfelyk verdrukt, en vele Christenen deeden toen hun geloove uitmunten, door eenen wreeden Marteldood. Die *Persische* Vorsten, welken met de *Romeinen* in oorlog waren, vreesden dat de Chris-

Christenen onder hun gebied, vooral in Landen aan 't Romeinsche Ryk grenzenden, met de Keizers mogten samenspannen, na dat dezen het Christendom hadden aangenomen; en dies wilden zy hunne Christen-Onderdanen dwingen, om tot den ouden Godsdienst der *Persiaanen* weder te keeren, op dat deze, in hun gansche Ryk, de eenigste mogt zyn. Deze Vervolgingen duurden zeer lange, en kosteden aan velen het leven.

Cassianus van zyne Scholieren gedood.

In *Italie* duurde de Vervolging, zoo als EUSEBIUS wil, maar twee Jaren; doch volgens anderen hieldt zy zoo lange aan, als MAXIMINIANUS GALERIUS, die de grootste stookebrand van deze Vervolging was, aldaar het bewind in handen hadt. Hoe 't

 zyn

zyn mag, het was onder zyne Regeering, dat, onder anderen, zekere CASSIANUS, dien wy in de Prent, op de voorgaande bladzyde, vertoonen, en die de eerste Bisschop van *Savona* schynt geweest te zyn, uit hoofde der Vervolgingen, zynen Zetel verlaten hebbende, naar *Rome* was gevlugt, van waar hy zich naar *Imola* begaf, daar hy een Leermeester der Jeugd werdt; doch eerlang door zyne Vyanden ontdekt, en met schoolborden, en ander gereedschap geslagen, en voorts, uit hoofde van zyn Christendom, gevonnisd werdt, om door zyne nog onverlichtte Leerlingen met yzeren griffelen, waar mede men toen gewoon was, op wasschen Tafelen te schryven, dood gemarteld te worden; gelyk hem dan ook in 't Jaar 302 is overgekomen, hoewel anderen deze gebeurtenis wel vyftig Jaren later stellen, onder de Regeering van Keizer JULIAAN, den Afvalligen.

In 't jaar 308, toen MARCELLUS den Pauslelyken Stoel bekleedde, wierdt die Paus zelve, (zoo men BARONIUS gelooven mag, en LE SUEUR, die het mede aanhaalt in zyne *Hist. d'Eglise & de l'Empire.*) door den Geweldenaar MAXENTIUS veroordeeld, om in een gemeenen Stal, aan den openbaren weg, zich tot het beslaan der Postpaarden te laten gebruiken. Negen Maanden lang hadt hy in dat Werk gesleten, toen zyne Vrienden hem 'er uit verlosten, en bragten by LUCINA, eene *Romeinsche* Dame, en Christen-Weduw, die, om hare liefdadigheid en Godsvrucht, zeer geroemd werdt; doch zoo dra hoorde de Dwinge-

geland niet, dat de Paus zich daar ophieldt, of hy liet van de wooning dezer Weduw, weder eenen Stal maken, daar hy den Paus andermaal, in eenen Stalknecht en Hoefsmit, hervormde; in welk morsig en ongewoon werk, dees Kerkvader zich derwyze moest afslooven, dat hy het den 16 Jan. van 't Jaar 310 bestierf. Eene omstandigheid, welke BOWER of niet schynt geweten te hebben, of ze niet heeft willen naschryven; want hy noemt het onzeker, of deze Paus in ballingschap gestorven, dan wel of hy te *Rome* te rug geroepen geworden zy. 't Was dezelfde Tyran MAXENTIUS, die zekere edele Romeinsche Dame, SOPHRONIA, aan zyne geilheid willende opofferen, gelegenheid gaf aan deze Christinne, om, na verlof daar toe van haar Man verkregen, en GOD om vergiffenis gebeden te hebben, zich liever met eigen hand verkoos te doorsteken, dan haar zelven door den Belager te laten onteeren; hier door het voorbeeld der *Heldensche* LUCRETIA, manmoedig volgende. Te recht noemt A. BOGAART dezen MAXENTIUS een geveinsden Huichelaar, die veel Christen bloeds vergoten hadt, maar op wien de groote KONSTANTYN eerlang het zelve zoude komen wreeken.

GALERIUS MAXIMINIANUS, een Monster van geen minder wreedheid, deede aan eenen anderen kant de *Christenen*, als toen op gelyke wyze, allerhande verdrukkingen bezuuren; en 't was onder zyne Regeering, dat zekere by uitnemendheid schoone Maagd, in den Kerker geworpen zynde, om dat ze noch haar ge-

geloof verzaken, noch zich aan de geile lusten harer Vervolgers overgeven wilde, aldaar door zekeren Jongman, daar toe gekoozen, moest geschoffeerd worden; doch dees, by haar ingetreden zynde, en door hare schoonheid, zoo wel als door hare liefelyke en vriendelyke taal, verwonnen, boodt haar, in plaatse van eenig geweld te plegen, terstond zyne eigene kleederen aan, en dat hy, in hare plaats en in hare kleeding vermomd, alles afwachten wilde, wat hem deswegens mogt overkomen. De eerbare Maagd neemt, na wat sammelen en beraad, den voorslag aan. De Jongeling werdt kort daar na voor den Rechter gebragt, en van denzelven, in plaatse der gene, welke hy verlost hadt, tot den Marteldood verwezen. Doch de Vryster dit hoorende, boodt zich weder van zelve aan, en wilde niet dat een ander, in hare plaatse, lyden zoude. De ongenadige Rechter liet hen beiden toen, op gelyke wyze, ombrengen.

Te *Alexandrie*, zoude een Christen Soldaat, genaamd DIDYMUS, omtrent dezen tyd, eene edele Juffer, op omtrent gelyke wyze, uit de gevangenis verlost hebben; doch deze stelde zich in veiligheid, en liet de eere van 't Martelaarschap wel aan haren Redder over. Iets diergelyks zoude, volgens PALLADIUS, ook te *Corinthe*, geduurende deze Vervolgingen, gebeurd, en de jonge Christen, die de Dochter verlost hadt, als toen, den wilden Beesten ten proolje gegeven zyn.

Keizer KONSTANTYN, sedert *de Groote* bygenaamd, was in of omtrent 't jaar 312. zoo dra niet Meester

ter geworden, van 't gansche *Roomsche* Ryk, of hy nam den Christen Godsdienst aan; en stondt toen aan elk volkomen vryheid en zekerheid in deszelfs oeffening toe. Het Kluizenaars en Kloosters Leven, maakte toen veel opgangs in 't Oosten; en de ongehuwde staat der Kerkelyken, begon nu mede al meer en meer in te kruipen. Men was 'er teffens al dra op uit, nu men de Keizerlyke bescherming begon te genieten, om aan den uitwendigen Godsdienst, eenen luister by te zetten, dien men 'er tot heden toe niet aan bespeurd hadt; want men bragt 'er vele nieuwigheden uit het *Heidendom* in. Men maakte prachtige Kerken, en begon ze, hier en daar, ook met Beelden op te pronken. Het Godsdienstig vereeren der Heiligen, en van hunne overblyfzelen, werdt door de Redenaars en Dichters, van deze Eeuwe zeer bevorderd; en de rykdom en 't aanzien, zoo wel als de mildheid der Keizeren veroorzaakten geen geringen hoogmoed, eerzucht en gierigheid onder de Kerkelyken, die, door de schandelykste kuiperyen en snoodste Vleijeryen, zich in de gunste der Vorsten zochten in te wikkelen.

Maar al dit schynschoone beletede niet, dat de Kerke inwendiglyk al zoo zeer beroerd en gekweld werdt, door vele onrustige Geesten binnen in haar, als te vooren door de uitwendige Vervolgingen harer openbare Vyanden. De *Arianen*, door sommige Keizers begunstigd, vervolgden de *Athanasianen*, en dezen, op hunne beurt, weder de eersten, zoo dra 'er de kans maar schoon toe was; en men hoorde voorts van de twis-

twisten en scheuringen in de Kerk, veroorzaakt door de *Donatisten*, *Montanisten*, *Fotinianen*, *Macedonianen*, *Apollinaristen* en meer anderen spreken.

Na den dood van KONSTANTYN en zyne Zoonen, kwam 't roer der zaken in handen van JULIAAN den *Afvalligen*, die door sommigen al te zeer verlaagd, doch te gelyk door eenigen, thans ook te zeer verheven en geprezen wordt. Zeker is 't, dat hy, door inschiklykheid en vriendlyke toegevendheid, die echter niet zonder konstenary was, zoo als wy hem in de bygaande Prent vertoonen:

Gevlei en Konstnary van Juliaan den Apostaat.

zoo wel de overwonnen Volken aan zich wist te verbinden, als de ongewapende Christenen tot zyne Par-

Party zocht over te brengen; want aan beiden deedt hy goede en schoone beloften van bescherming, en begunstiging, als ze zich maar naar hem voegen, en zyne bevelen stiptelyk volgen, en zyne Goden dienen wilden; en deze zyne Konstenaryen waren ook veel geschikter, om hem zyn oogmerken te doen bereiken, dan al 't geweld, welk zyne Voorzaten tegen hen gebezigd hadden. Maar, als vleitaal niet hielp, om hen tot den Afval van hun Geloove te brengen, onttrok hy van hun alle die voordeelen, die eenig aanzien in de samenleving aan hun konden geeven, en benam hun zelfs, zoo veel hy konde, alle de middelen om, op eene aangename en eerlyke wyze, te konnen bestaan. Ook gebeurde het meer dan eens, onder zyne regeering, dat onschuldige *Christenen* ter dood verwezen werden. Onder zyne Konstenaryen was ook deze, dat hy de Stad *Jerusalem*, en derzelver Tempel, door de *Jooden*, tot haren voorigen luister wilde doen herstellen. Doch GOD zelve, (zegt de geleerde WARBURTON, in een fraai Werkje over dit voorval in 't *Engelsch* geschreven, en in 't *Fransch* en *Hoogd.* vertaald,) kwam hier tusschen beiden, en verydelde alle zyne poogingen, zoo men wil, en zoo als AMMIANUS MARCELLINUS getuigt, door een onderaardsch Vuur, welk met een vreesselyk geweld uitbarste, zoo dikwyls men het Werk weder beginnen wilde; en dus is JULIAAN, in dezen, zich verbeeldende, dat hy JESUS voorzegging, in MATTH. XXIII: 38, verydelen konde, zelve te leur gesteld.

B E R I C H T E N

NOPENS DE

VERVOLGINGEN

DER

CHRISTENEN,

IN DE VYFDE TOT DE VYFTIENDE EEUWE INGESLOTEN.

In de *vyfde Eeuwe* hadden de Kerken, die, buiten het gebied der *Roomſche* Keizeren, aan andere Meesters onderworpen waren, nog verſcheiden Vervolgingen uit te ſtaan. De Verdrukkingen, naamlyk in *Perſie*, van welken wy te vooren iets zeiden, werden merkelyk verzwaard, by gelegenheid dat ABDAS, Biſſchop van *Suſa*, in 't jaar 419, onvoorzigtiglyk eenen Tempel, aan het Vuur gewyd, hadt doen vernielen, en 't Koninglyk bevel, ter herbouwing van denzelfden, hardnekkiglyk weigerde te gehoorzamen. Dit nu deedt den *Christenen* in *Perſie*, eene Vervolging ondergaan, die tot in 't jaar 449 duurde. — In *Engeland* deeden de *Anglo-Saxen*, na zich van een groot deel des Lands Meesters gemaakt te hebben, den *Christenen* aldaar velerlei geweld aan. In *Afrika* zochten de *Ariaanſche*

ſche Vandalen de Rechtzinnigen, of anders de *Athanaſianen*, die toen weder alomme de overhand hadden, te overmeesteren en uit te roeijen; terwyl ze de *Donatisten* aldaar ongemoeid lieten, en openlyk verklaarden, dat hunne *Edicten*, of liever die GENSERIK en zyne Opvolgers gaven, tegen dezulken, welken zy voor Ketters hielden, niet ſtraffer waren, dan die der Keizeren tegen de *Donatisten*, *Arianen* en anderen, die, in het ſtuk van Godsdienst, met hun verſchilden.

Daar benevens hadt de Kerk toen niet alleen, met vele ſcheuringen te ſtryden, maar ook tegen vele bygeloovigheden, die het waare Geloove onderdrukten. Ook nam de hoogmoed en pracht der *Roomſche Biſſchoppen* dagelyks toe; ſchoon de *Afrikaanſche* Kerken, zich zeer daar tegen dezelven verzetteden. Voorts waren der *Christenen* Zeden, toen in 't algemeen, zeer bedorven, en van 't Voorſchrift van 't *Euangelie* verre afgeweken.

De *zesde Eeuw* levert ook nog eene Vervolging tegen de *Christenen* op; welke zy, van de zyde der *Jooden*, die, in een gedeelte van 't gelukkig *Arabie*, van het oppergezag zich hadden meester gemaakt, moesten ondergaan. Twee honderd en tagtig Kerkendienaars werden daar toen aan de woede der Vervolgeren opgeofferd, die zoo lange als Meesters ſpeelden, tot dat het bewind van 't gewest, met hulpe der Inboorlingen, weder aan eenen *Christen* in handen geraakte, onder wien deszelfs Geloofsgenooten in de voorige ruste herſteld werden. — Middelwyl ging de verbas-

bastering der Kerke, door de Invoering der Monnik-Ordens ook in 't Westen, en van vele plegtigheden, en Kerkgebruiken van eene nieuwe Vinding, als ook die van 't *Misboek*, en door de vele Verschillen, over de Leere van ORIGENES, en anderen, zoo verre, dat dezelve door Paus GREGOOR den *Grooten* zelven, van wien zy haar Misboek kreeg, by een verrot en lek schip vergeleken werdt, welk gevaar liep van te stranden, of schipbreuk te lyden.

In de *zevende Eeuwe*, toen 't Licht van 't *Evangelie*, eerst door toedoen van sommige *Engelsche Monniken*, onder welken WILFRID, en WILLEBRORD, ELIGIUS en WIGBERT genoemd worden, in *Zeeland*, *Friesland*, en elders begon op te gaan; was de *Christen-Kerk* in *Persie*, aan veelerlei geweld onderworpen. Koning KOSROËS, ontrustte niet alleen de genen, die onder zyn gebied woonden, maar viel ook in verscheide Landen van het *Griekshe* Ryk; alwaar de *Christenen* zyne woede bezuuren moesten, tot dat het aan Keizer HERACLIUS gelukte, dezen gevaarlyken Vyand te overwinnen en te bedwingen.

In deze Eeuwe stondt ook MAHOMET op, die den Godsdienst der *Turken*, zoo door zich zelven als door eenigen zyner Opvolgeren, door gantsch *Syrie*, *Palestina*, *Egypte* en *Afrika* wist uit te breiden, door het Zwaard; en zelfs vervolgens geheel *Persie* aan zyne beginzelen onderwierp.

Van de zyde dezer *Mahometanen* hadt de Kerk, in de *agtste Eeuwe*, ook het meest te lyden, als die de *Chris-*

Christenen, op vele plaatsen, vervolgden. Ook nam het gebied dier Ongeloovigen gestadig toe, in het Oosten; en hunne magt werdt derwyze uitgebreid, dat zy *Konstantinopel* als belegerd hielden, en 'er wel haast Meesters van werden.

In 't jaar 710 en 711 staken zy ook, uit *Afrika*, naar *Spanje* over, en leidden daar toen den grond, voor het Koningryk der *Saracenen*. — KAREL DE GROOTE, die de voorname luister dezer Eeuwe was, veroorzaakte dat de onkunde toen, nog niet geheel de overhand hadt; hoewel ze toch al zoo verre ging, dat de Kerkelyke Kanons bepalen moesten, dat de Priesters verpligt waren, te leeren lezen, en dat zekere VIRGILIUS door BONIFACIUS, den Patriarch der oude *Friezen*, by Paus ZACHARIAS werdt aangeklaagd, om dat hy geloofde, dat 'er Tegenvoeters waren. Kortom, de gansche Historie dezer Eeuwe is vervuld met Kruisfen, Overblyfzelen, en Bygeloovigheden; daar men, by het Concilie van *Niceën*, in 't jaar 787, zelfs gesteld hadt, dat het H. Avondmaal, niet eene Beeldtenis van CHRISTUS, maar zyn eigen Lichaam en Bloed, ware (*a*).

Ge-

(*a*) In 't Jaar 752 was 'er te *Gent* in *Vlaanderen*, een groot oproer ontstaan, om dat sommigen toen bestonden, de Beelden aldaar ter Kerke in te voeren; in het zelve geraakte de Abt FULBERT, die zich, uit nedrigheid, den *Zondaar* noemde, om het leven.

Gedurende de *negende Eeuwe*, hadt het Christendom in 't *Oosten*, zoo wel als in 't *Westen*, zeer veel te lyden van de *Turken*. Onmenschlyk waren, voor al, de mishandelingen door de *Westerſche Mahometanen* hun aangedaan, als die, in *Spanje* velen om 't geloof deeden ombrengen. Boven dit, hadden de *Westerſche Christenen* nog met een anderen ramp te ſtryden.

De *Noormannen*, die voorheen de kusten van *Denemarken*, *Zweeden* en *Noorwegen* bewoonden; maar zich nu op Zeeroof, en een zwervend leven toegelegd hadden, vielen eensklaps eerst *Engeland*, vervolgens de *Nederlanden*, aan, en zetteden zich daar, en in het tegenwoordig *Normandie* in *Frankryk* ter neder; brengende den ſchrik te vuur en ten zwaarde, aan alle kanten, latende allerwegen de treurigſte voetſtappen, eener vreesſelyke verwoesting achter.

Ook begonden in deze Eeuwe, die gantsch en al aan de kinderagtigſte bygeloovigheden overgegeven was, de beruchte beproevingen door koud Water, *gloeijend yzer*, (gelyk in de hier naastſtaande Prent vertoond wordt,) tweegevechten enz., ter ontdekking van de ſchuld of onſchuld der zaken, welken men meende op geene andere wyze te konnen overtuigen, of vry ſpreken. In 't jaar 848 boodt dus zekere *Franſche* Monnik, GODESCHALK geheeten, zich zelven aan, om de Waarheid zyner Leere te bewyzen, door zich in kookend Water, of in ziedenden Olie of Pek te werpen; doch zyn Tegenparty, de vermaarde RABAN MAU-

MAURUS, merkte dit als iets ongehoords aan, en hieldt het voor eene beproeving van GOD. —

De Beschuldigde een gloeijend Yzer inde hand gegeven.

Maar al mogt dit by de *Galliërs* weinig gehoord zyn, het was by de *Germanen* genoeg bekend, die, van ruwen aart en zeden zynde, niet dan na vele Eeuwen, eerst beſchaafd werden. By hen werdt een beſchuldigde doorgaans tot moeilyke Proeven veroordeeld, waar van de meer of min onzekere uitkomst gehouden werdt, door de Voorzienigheid, bepaald te worden; en daarom noemde men dezelven *Godlyke Rechtſpraken*. Nu eens moest de beſchuldigde de hand in ziedend Water ſteken, welk in de *Frieſche* Wetten, *Ketelvang* genoemd wordt, of gloeijend yzer aan-

aantasten, of over brandende kolen gaan, en hy werdt vrygesproken, die dit deedt, zonder beschadigd te worden. Men hadt nog eene proef, die bestondt in zich, met opgeheven armen, zekeren tyd achter een, voor 't gewyde kruis te stellen. Doch niets was gemeener dan een Kampgevecht, welks uitslag men inzonderheid voor een Godlyk Vonnis hieldt. Zulk een gevecht, waarby de Wetten bepaalßen, wie, en waar, en hoe, en met welke wapenen te stryden was, werdt hier te Lande, meenigmalen verricht, en die tusschen *Hollanders* en *Zeeuwen* moesten te *Brugge* geschieden. Doch in de *dertiende Eeuwe*, waren die van *Dort* en *Delft*, al zoo verre verlicht, dat zy hunne Voorrechten geenszins aan een Kampgevecht hangen wilden; schoon JERONYMUS ZERAARTS, geduurende de Beroerten, die ten tyde van Prins WILLEM I. ontstaan waren, nog aanboodt zynen *goeden Naam*, in *eenen Kamp*, te willen voorstaan.

Wat het *Ordal* of de *Proef* met het *gloeijend yzer*, hier in Plaat vertoond, nog meer byzonder betreft, daar omtrent vindt men aangeteekend, dat de Beschuldigde of Aangeklaagde van Ketterye, of van andere Dwaling of Misdryf, in de hand en bewaring van eenen Priester gesteld werdt, die denzelven onderzoeken moest. Drie dagen sleet dees dan, met den zoodanigen, in Vasten en Bidden, en als dan bragt hy hem in de Kerk voor den Altaar, waar op het stuk yzer lag, en, na 't zingen van het Lied der drie Jongelingen in den gloënden Oven; en na 't spreken van den Ze-

Zegen over 't Outer, het Vuur en den yzeren Staaf; zoo werdt dees laatste op glimmende kolen gelegd, die meermalen met Wywater besproeid werden; terwyl de Priester, in zyn Plegtgewaad, de Mis deedt. De Beschuldigde ontving daar op de gewyde *hostie*, en dan badt de Priester, dat GOD, naar zyne rechtvaerdigheid, in dezen de zaak beslissen, en de waarheid der zake ontdekken wilde, door den Beschuldigden, indien hy onschuldig was, niet te laten branden door het gloeijend yzer, of anders, als hy schuldig mogt zyn, hem, door de kwetzing zyner hand, als zoodanig aan hun vertoonen. Daar op gaf hy den Aangeklaagden het yzer in de hand, na het weder met Wywater besproeid en gezegend te hebben. Dit nu negen stappen verre gedragen zynde, werdt de hand des Beschuldigden digt met doeken bewonden en bezegeld, tot na verloop van drie dagen, waar na dezelve beschouwd werdt. Was dezelve dan gebrand, zoo werdt de Aanklagt regtmatig; zoo niet, dan werdt de Beschuldigde voor onschuldig gehouden, en ten vollen vry verklaard.

Van de *tiende Eeuwe* kunnen wy het volgende zeggen. In dezelve zag men de Leer van 't *Euangelie*, offchoon met *Roomsch* en *Grieksch* Bygeloove besmet, in *Polen*, *Rusland*, *Hungarye*, *Deenemarken* en *Zweden* omhelzen. Maar ondertusschen was het bederf der zeden derwyze in de Hoofdstad van de *Christenheid*, en onder de genen, die, als Hoofden der Kerke, zich het oppergezag over de Kerke aldaar,

 en

en alomme, aanmatigden, ingeslopen, dat men 'er meermalen het hoogste bewind in handen van schaamtelooze Hoeren zag, en de Zoon van SERGIUS III. by de beruchte MAROSIA zelfs, tot het Pausschap verheven werdt, ja een Jongeling van pas 18 Jaren, naderhand ook dien zetel beklom, en zich onteerde door zulk een afgryzelyk gedrag, welk al het snoode zyner Voorzaten deedt vergeten. Ook waren de Monniken meest allen, en overal, van de buitenspoorigste bygeloovigheid, tot de schandlykste ongebondenheid, en openlyke Godloosheid overgeslagen; waarom sommigen onder hen, die nog gevoel van, en achting voor, zuivere Godsvrucht hadden, zich ernstig tegen zulke ergernissen begonden te verzetten, en hier door aan de ongenade en vervolging van deze hunne ondeugende Geloofsgenooten blootgesteld geraakten, en vele wederwaardigheden lyden moesten.

Hier te Lande hadden, in deze Eeuwe, de *Noormannen* hunne Invallen, weder een en andermaal herhaald, en te *Utrecht*, in 't jaar 934, de Sint *Martens-Kerke* vernield. Doch Bisschop BALDRIK, dien men ook den *Vroomen* bygenoemd heeft, wist hen toen, gewapenderhand, te verdryven, en de ontroofde goederen weder te benemen. Geen wonder ook, want de magt der *Utrechtsche* Bisschoppen was toen in 't Waereldlyke, zoo wel als in 't Geestelyke, zeer uitgebreid geworden, door de gunst der Keizeren, die hun vele goederen schonken, om 'er de Geestelyken en de schamele Gemeente uit te onderhouden, en de nieuw be-

bekeerden 'er nooddruft en onderwys uit te verzorgen; terwyl deze Prelaten 'er intusschen hunne eigene grootheid ook door wisten te bevorderen. Wat later hernamen de *Noormannen* hunne Invallen weder; doch, na het tiende Jaar der volgende Eeuwe, toen zy uit eerbied voor de Bisschoplyke Veste, of voor de Heiligheid van den Bisschop ANSFRID, van *Utrecht* aftrokken; heeft men van geene Invallen, dezer woeste Volken hier te Lande meer vernomen, en zy schynen na dat ze onder ROLLO, hunnen Hertog, het *Christendom* omhelsd hadden, vreedzamer begrippen gekregen, en zich in *Normandye* vast gevestigd te hebben.

Wy vinden ook aangeteekend, dat in of omtrent dezen tyd, in onze *Nederlanden* zelfs, het Ketterdooden al begonnen is; en dat men toen reeds te *Utrecht* eenigen, die wegens Ketteryen beticht waren, hadt doen verbranden. Waarschynlyk hadden deze gewaande Ketters de Leere van BERENGARIUS omhelsd, die nu staande hieldt, dat het Brood en de Wyn, in 't *H. Avondmaal*, enkele teekenen en afbeeldzels van 's HEILANDS Lichaam en Bloed waren. En 't leedt niet lange daar na, of verscheide duizenden hadden moeds genoeg, om zich tegen de dwalingen der *Roomsche Kerk*, met redenen, te verzetten.

In de *elfde Eeuwe*, hadt de Kerk nog eenige rampspoeden uit te staan, in 't Noorden, van de *Deenen*, *Sclaven* en *Veneden*, die grooten overlast aan de *Christenen* deeden; tot dat de meesten hunner allengs vertacht, en tot het Christendom zelve overgebragt

bragt werden. In 't Oosten gedroegen de *Mahometaansche* Vorsten, zich als Geweldenaars tegen de *Christenen*, die in *Palestina* zeer veel te lyden hadden. Hier uit ontstonden de Kruisvaarten naar het H. Land, die in deze Eeuw reeds begonden, en die aan vele Vorsten, en een onnoemlyk getal Edelen en Gemeenen het leven gekost, en vele Ryken en Staten verarmd en verzwakt hebben; terwyl de Pausen, de voorname Aandryvers van die zoogenaamde Heilige Oorlogen, onder voorwendzel van dus den waaren Godsdienst, onder de Ongeloovigen, voort te planten, hun geestelyk Rechtsgebied aldaar zochten uit te breiden, en voorgaven recht te hebben op alle Landen, die in deze Kruistogten gewonnen werden. Doch alle deze grootsche uitzigten en ondernemingen zyn vervolgens geheel en al te niete geloopen. En hoe zeer de Pausen, de Vorsten dezer Waereld al onder de Knie hadden, en van hun deeden afhangen, blykt uit het voorbeeld van Keizer HENRIK IV. dien men in deze Eeuwe voor HILLEBRAND, of Paus GREGOOR VII. zich derwyze heeft zien vernederen, dat hy in 't hartje van den Winter, in *Italie* gekomen, aldaar voor 't Kasteel van de beruchte Gravin MATHILDA, die 's Pausen doen en laten was, drie dagen lange, in gemeene kleeding, barrevoets moest staan wagten, eer hem, op den vierden dag, de intrede tot de derde Poort van 't Kasteel, en tot den Paus zelve gegund werdt, die hem, onder zeer strenge voorwaarden, van den Ban onthefte, te vooren tegen

gen hem uitgesproken; en meermalen heeft hy, en zyne opvolgers, diergelyke heerschzucht betoond.

In de *twaalfde Eeuwe* werdt de rust der Kerke, nu en dan door sommige Volken gestoord. De *Slavoniers* overtroffen alle anderen toen in bitterheid tegen dezelve. — Ondertusschen stonden 'er uit den schoot der *Roomsche* Kerke zelven verscheide Mannen op, die de misbruiken der Geestelyken, 't verderf hunner zeden, en hunne verderflyke dwalingen durfden ten toone stellen; schoon zy zelven mede juist niet van alle dwaling ontheven waren. Onder dezen moet men tellen de *Waldensen*, dus genoemd naar PETRUS WALDUS, een burger van *Lyons*, die, in 't jaar 1140, de H. S. in 't *Fransch* deedt overzetten, en eene Leere predikte, meer overeenkomstig met het *Euangelie*, dan die van de *Roomsche* Kerke. By dezen moet men voegen de *Albigensen*, die zich ook niet langer met de meest in 't oog loopende dwalingen en ondeugden der *Roomschen* willende vereenigen, openlyk op de hervorming derzelven aandrongen. Deze luiden droegen hunnen naam naar de Stad *Albi*, in *Guyenne*, daar PETRUS en HENRIK DE BRUYS de twee eerste Leeraars dezer Gezinte waren; die voor al de dwaling der *Roomsche* Kerke, in het stuk der *Sacramenten*, verwierpen. PETRUS was een Kanunnik te *Lucca* geweest, en hadt de belangen van Keizer HENRIK DEN IV. tegen Paus GREGOOR VII. verdedigd. — Men gaf hem na, dat hy 't gebruik der Kerken, en dat van de Kinderdoop,

zoude verworpen hebben. Vast gaat het, dat hy de Leere van de Misse, het aanbidden van het Kruis, en de Gebeden voor de Afgestorvenen verworpen, en deze Leer in *Guyenne*, *Languedock*, *Provence* en *Gascogne* verspreid hebbe. Zyne Vyanden rusteden niet voor dat zy hem in handen kreegen, en toen heeft hy ook den Marteldood moeten bezuuren; zynde hy, in den jare 1147, te *Saint Giles* aan de *Rhone*, levendig verbrand, gelyk men in 't onderstaande Plaatje vertoont.

Petrus de Bruys levendig Verbrand.

In ons *Nederland* verstoutte zich omtrent dezen tyd ook zekere TANCHELYN, een Leek, om, by name in *Zeeland* en *Vlaanderen*, te leeren dat het Lichaam en Bloed

Bloed van CHRISTUS in 't Avondmaal, voor niemand ter Zaligheid, eene wezenlyke kracht hadt; dat ook de Ampten der Kerkelyken geene byzondere achtinge verdienden, en dat men zelfs den Geestelyken geene Tienden behoefde te geven; doch dit laatste bragt hem vooral in den haat der Priesteren, één van welken hem onverhoeds, met een' zwaren slag op 't hoofd, te *Antwerpen* van 't leven beroofde.

In de *dertiende Eeuwe*, deedt de trotze en heerschzuchtige Paus INNOCENT IV. zyne woede tegen de *Waldensen* en *Albigensen*, by uitstek verre gaan. Hy maakte dat 'er talryke benden, die het kruis tot Veldteeken hadden, op de been gebragt, aflaaten afgekondigd, en deze Luiden met zulk eene woede aangevallen werden, dat de *Roomschgezinden*, die onder hen woonden, zich meenigmaalen in derzelver ondergang betrokken vonden. Verscheide plaatsen der *Albigensen* werden ingenomen en ondergingen een gestreng lot. Kortom, de slagting onder hen was zoo vreeslyk, het bloedbad zoo jammerlyk, en de land- en stad-verwoestingen zoo verschriklyk, dat 'er nooit een Oorlog met meer woede is gevoerd geworden. Onder de voornaamste slooikebranden van dezen heiligen, doch met recht gevloekten, oorlog, is billyk te tellen DOMINICUS DE GUSMAN, een Spaansche Monnik, die de orde der Predikheeren, of der *Dominikaneren* gesticht heeft, en in 't vervolg op de lyst der Heiligen gezet is, daar hy ook zyne regte plaats heeft, indien bloed-

bloeddorstige woede, en buitenspoorige droomeryen voor heiligheid moeten gerekend worden. Aan hem heeft *Rome* ook die vloekwaerdige Rechtbank der *Inquisitie* te danken, die, eerst geschikt tot onderzoeking, marteling en uitroeijing der *Albigensen* en *Waldensen*, naderhand tegen alle Ketters heeft moeten dienen. Eene instelling, die eene schandvlek van den Godsdienst, en eene onteering van 't Menschdom was; en waarvan men ook, in deze *Nederlanden*, al vroeg de proeve moest ondervinden, toen de Dominikaner Monnik KOENRAAD VAN MARPURG, hier te lande, omtrent den jare 1230, vele Menschen om ketterye ten vuure deedt doemen, welk omtrent sommigen zeer ten onrechte geschiedde, zoo als Kerkelyke Schryvers van dien tyd zelfs getuigen, en te gelyk met zulk eenen ontydigen spoed, dat de beschuldigden nauwlyks gehoord waren, of zy werden veroordeeld en gedood.

In 't jaar 1236 en de twee volgenden, werden deze luiden ook, in *Vlaanderen*, allergeweldigst vervolgd. De Monnik ROBERT, toen algemeen Inquisiteur, en die zelve eertyds één der *Waldensen* geweest was, deedt wel vyfhonderd, zoo Mannen als Vrouwen in den tyd van twee of drie Maanden of levendig verbranden, of levendig onder de aarde bedelven. En de wreedheden der Vervolgeren gingen zoo verre, dat men hen, alvoorens dit te doen, of ten halven lyve het vel afstroopen, of met kookenden olie overstorten deedt, gelyk zoodanig eene me-

medoogenlooze mishandeling in de onderstaande Prent vertoond wordt; ten blyke dat het eene wonderbare Menschlievendheid ware, die zich verbeeldde het heil van 's naastens zielen te bevorderen, door hunne gewetens niet alleen te willen dwingen, maar ook hunne lichamen, op zoo helsch eene wyze, te folteren; en ten betooge dat een Godsdienst, dien men dus oneërde, geenszins zuiver, veel min heilig, heeten mag.

Wreede Dood, den Albigenseren aangedaan.

Uit dien zelfden moordzieken geest van vervolging, kwam ook die Kruistogt voort, welken Paus GREGOOR IX. omtrent dezen tyd tegen die van *Stade* of de *Stadingers* deede prediken, en in welken togt ook de *Hollanders* onder FLORIS IV. deel na-

namen, en dezelven hielpen overwinnen, en ze noodzaakten om zich weder aan de Kerke en den Paus te onderwerpen; bestaande hunne kettery en ongehoorzaamheid slegts in 't weigeren van zich door de Kerkelyken te laten knevelen en stroopen. — Kortom, men rekent, dat in deze Eeuwe, zoo door den Oorlog, als door Beuls handen, meer dan zeventig duizend gewaande Ketters zyn omgekomen; van welken de *Albigensen* genoodzaakt werden de Gewesten, door hen bewoond, te verlaten; en 't is door deze hunne verspreiding geschiedt, dat zy ook een zaad allerwegen uitstrooiden, welk, in 't vervolg, op vele plaatsen, zeer schoone en overvloedige vruchten voortgebragt heeft.

Het bederf onder de *Roomsche Geestelyken*, wier schraapzucht, hoogmoed, wellust en dartelheid, zoo wel als rykdom en pragt, by de grootste Vorsten van hunne Gezinte zelfs in 't oog liep, en afkeer zoo wel als jaloezy tegen hen verwekte, was nu tot zulk eene hoogte gestegen, dat FILIPS *de Schoone*, Koning van *Frankryk*, de orde der *Tempelieren*, wier dronkenschap en ontucht alle mate te buiten ging, in *Frankryk*, in den aanvang der *veertiende Eeuwe*, en wel in 't jaar 1307, geheel verdelgde, en velen derzelven openlyk deedt te rechtstellen en verbranden. Hier te Lande werden zy te *Zierikzee* op eenen zekeren nacht ook allen overvallen en gedood, uitgezonderd een tweetal, welk zich toen in een boerhuis bevondt. De ongemeeten schatten, welken zy bezaten, werden ten

ten deele verbeurd verklaard, ten deele aan de Ridders van *St. Jan* geschonken, die in deze Eeuwe een en andermaal kruistogten tegen de ongeloovige *Litthauwers* deeden, in welken Graaf WILLEM IV. van *Holland* hun met hulpbenden heeft bygestaan; en 't was ook in deze Eeuwe dat die Volken, door het beleid van LADISLAUS JAGELLO, Koning van *Polen*, tot het aannemen van het *Christendom*, zyn bewogen geworden.

In *Engeland* was toen opgestaan JOHN WICLEFF, een Schoolsch Godgeleerde, zeer ervaren in 't redentwisten, en een taalkundig Man, dien het noch aan kennisse, noch aan moed en Godsvrucht, ontbrak, om zich met allen ernst en vrucht te verzetten tegen de verdorvenheden zyner Eeuwe, en om openlyk, gelyk hy deedt, de ondeugden der Geestelyken en vooral der Monniken, te bestryden. Dees, zich geheel en al op 't lezen der *H. Schrift* hebbende toegelegd, yverde zeer sterk tegen de onbepaalde magt der Pausen, de aanbidding der Heiligen, den Beeldendienst, 't ongehuwd Leven, de Aflaten, en de Oorbiegt; doch vooral tegen de *Transsubstantiatie*. Men veroordeelde zyne gevoelens wel in twee *Engelsche Conciliën*, doch konde hem niet beletten, dezelven volstandig aan te kleven, en ze by geschrifte na te laten, zo wel als een grooten aanhang, die, onder den naam van *Wiclefiten* en *Lollarden*, sedert vele vervolgingen moest doorstaan. Hy zelve stierf aan eene beroerte te *Lutterworth* in 't jaar 1384, doch zyn

zyn gebeente moest bezuuren, 't gene men hem zelven gaerne zoude hebben aangedaan; te weten het *Concilie* van *Konstantz*, in den jare 1414 tot 1418 gehouden, veroordeelde hetzelve, om opgegraven en verbrand te worden, gelyk ook in 't jaar 1428 geschied is. 'Er was teffens een vonnis van vervloeking tegen zyne gedachtenis uitgesproken.

Geduurende dezen tyd bleven de *Waldensen*, gelyk deze Prent doet zien, voor de hevigste vervolgingen blootgesteld.

Brandstapels der Waldensen.

Want, Paus CLEMENS V. liet onder hen, in de Valeijen van *Piëmont*, en de nabuurige Landen, eene vreeslyke

lyke slachting aanrechten. Velen, die het met de vlugt ontkwamen, zogten eene schuilplaats in den *Oostenrykschen* kreits, doch genooten daar niet lange de gewenschte vryheid, want de Brandstapels werden daar, in 't jaar 1315, ook aangesteken om hen uit te roeijen. Dezelfde vlammen zag men in *Pommeren*, *Saxen*, 't Aartsbisdom *Mentz* en andere *Duitsche* Staaten, als ook in *Vlaanderen*, tegen hen opgaan, en het zou een gantsch Boekdeel eifchen, en een afgryzen in medelydende harten verwekken, als men alles verhaalen wilde, wat deze jammerlyk verdrukte menschen te lyden hadden.

De *Inquisitie* bevestigde, hoe langs hoe meer hare geduchte magt, en de boorden harer willekeurige vierschaar werden door stroomen van bloed geverwd. Behalven de reedsgenoemde nauwgezette *Christenen*, die haare onrechtvaardige Vervolgingen ten doele stonden, moesten de *Jooden* ook de slagtöffers heurer wreede en godlooze vonnissen worden. Dezen werden thans beticht met vele zware misdaden, en onder anderen dat zy Christen kinderen ombragten, dat zy de Putten en Wellen vergiftigden, de *Hostien* doorsteken of in kookend water wierpen, en meer andere Kerk- en heiligschenderyen pleegden. Beschuldigingen allen, op geenen grond altoos steunende, en enkel gebezigd tot voorwendzelen, om hen te kwellen, hunne goederen aan te tasten, en hen, verscheiden malen, uit *Frankryk* en *Duitschland* te verdryven.

Het verval der *Roomsche* of *Christelyke Kerke* in 't ge-

gemeen, was, in de nu doorlopene Eeuwen, zoo algemeen geworden, dat 'er de Vroomsten, by monde en geschrifte, allerwegen over klaagden; maar deze klagten en poogingen ter verbetering daar van waren nooit zoo sterk geweest, dan in de *vyftiende Eeuwe*, welke wy nu kortelyk te beschouwen staan. In dezelve werdt niet één Concilie gehouden, waar in de Vergaderde Leden den beklaaglyken toestand der Kerke niet, met levendige Verwen, afmaalden, en op eene algemeene Hervorming in het *Hoofd* en de *Leden* aandrongen. Doch hier in hadt men den gantschen stroom der Geestelyken tegen, die allerlei middelen uitdachten, om dezen toeleg te verydelen; dewyl zy wel voorzagen, dat hunne heblust en gierigheid daar veel by lyden zouden, en wel wisten dat het juk des Bygeloofs niet konde weggenomen worden, zonder den ondergang van hun gezag, en het verlies van de meesten hunner tydelyke voordeelen, met zich te slepen.

De Kerkvergadering van *Pisa*, in 't jaar 1409 gehouden, maakte de scheuring, die 'er tusschen twee Pausen, de een te *Avignon*, de ander te *Rome* zittende, in de Kerke gehandhaafd werdt, nog grooter, en men zag toen haast drie *Pausen* teffens, van welken ieder weder zynen byzonderen aanhang hadt, en onder welken JOHANNES XXIII. zoo ondeugend was, dat hy haast het voorwerp van elks haat werdt; vermits hy niet schroomde, alle Godlyke en Menschlyke Wetten, met voeten te treden. Dees nu, zich door Keizer SIGISMUND beganstigd ziende, zocht zich te handhaven in zynen post, door 't bewilligen in 't houden van een nieuw *Concilie* te *Konstantz*. In dit *Concilie* echter werdt hy afgezet; en 't gezag der Kerkvergadering boven dat van de Pausen gevestigd; schoon de andere ook afgezette Pausen, zich geenzins aan de bevelen van dit *Concilie* begeerden te onderwerpen; terwyl 't zelve zeer willekeurig en onregtvaerdiglyk, teffens handelde met JOHANNES HUSS en HIERONYMUS VAN PRAAG; waar van wy hier eenig verslag zullen geven.

JOHANNES HUS, een Leeraar te *Praag*, een Man, zeer eerwaerdig door zyne Geleerdheid en goede Zeden, en in zyn Vaderland ten hoogsten gezien, was, om dat hy tegen den *Roomschen* Stoel, wat te vry gesproken, en de ondeugden der Kerkelyken, vrymoediglyk, bestraft hadt, door den Bisschop van *Praag*, en teffens door den Paus, in den ban gedaan. Dees, voor 't *Concilie* geroepen om zich te verdedigen, nam deze gelegenheid, onder een Vrygeleibrief van Keizer SIGISMUND, aan. Doch, ondanks dit vrygeleide, werdt hy in den Kerker gesmeten, en met verscheide valschheden beschuldigd, op welke eene zware ziekte hem belettede schriftelyk, gelyk men eischtte, te antwoorden; en toen hy zich mondeling voor die Vergadering verdedigen wilde, hefte dezelve zulk een woest geschreeuw aan, dat men klaarlyk zag, dat het haar enkel te doen was, om hem onverhoord te veroordeelen, gelyk ook straks daar op volgde, naardien on-

onder de Rechters zelven, velen zyner Vyanden en Aanklageren waren. Men veroordeelde hem ten Vuure; en hy werdt, gelyk het onderstaande Plaatje vertoont, te *Konstantz*, op den 6 July 1415, levendig verbrand.

J. Huss en H. v. Praag te Konstantz *verbr.*

Zyne Boeken werden ook voor des Bisschops Paleis in 't Vuur geworpen en verbrand. Eer hy zynen Marteldood onderging, badt hy vuuriglyk tot GOD, om ondersteuning in zyn lyden, en om vergiffenis voor zyne Vervolgers en valsche Beschuldigers. En, in 't midden der Vlamme staande, riep hy, met groote kracht: ô Heere JESUS, *gy behouder der Waereld, ontferm u over my, en behoudt my.* De Hr. G. OUTHOF

HOF, heeft deze Regels onder zyn nagebleven Beeldtenis geplaatst.

Zie hier den Vromen HUSS, *die, midden in het duister,*
Op WICLEFFS *heldenspoor, den Euangelie-luister*
Te Konstantz *blinken deedt; daar hem de Mutsaard-vlam*
Zyn leven, tegen 't woord van SIGISMUND, *benam.*

Wy hebben naast hem geplaatst, zynen Vriend en Medgezel HIERONYMUS van *Praag*, die hem naar *Konstantz* is gevolgd, mede om zich daar te verantwoorden; doch 'er ook, (hoewel in 't Jaar daar na te weten 30 May 1416,) een' gelyken dood moest ondergaan, om gelyke redenen, en vele valsche aantygingen van ketersche Gevoelens, kwanswyze. Hy deedt, tot zyn laatste toe, in 't ondergaan van den dood, even als HUSS, eene wonderbare standvastigheid en Godsvrucht blyken. By den Brandstapel gekomen, deedt hy, knielende, een stil Gebed tot GOD; en hefte zelfs, reeds aan den staak gebonden, eenen Lofzang aan; en men hoorde hem, in 't midden des gloeds, met luide stemme, roepen: *Heere* JESUS, *ontvang mynen Geest!* en eindelyk: *Almagtige* GOD, *ontferm u mynes, en vergeef my myne zonden, gy weet, dat ik uwe Waarheid heb bemind.* Wy vereeren aan hem en zyne gedachtenisse deze Regels:

De zuivere Godsvrucht, die HIERONYMUS vertoonde
In houding, in gelaat, in handel, en in leer,
Voer met de Ziel, welke in 't verbrandde Lichaam woonde,
In 't midden van die Vlam, vol glans, op tot haar HEER.

 Dus

Dus ſtierven twee voortreſlyke Mannen, die den grond gelegd hebben tot de Hervorming, welke ſedert in *Hongarye*, *Zevenbergen*, *Moravie*, *Sileſie* en *Saxen* is doorgedrongen; enkel om dat ze de Kerkelyke heerschzucht, grootheid en weelde ernſtig veroordeeld, en in ſommige ſpitszinnigheden der Redeneerkunde, zich, zekere ſterke Dryvers voor tegengeſtelde bepalingen, tot Vyanden gemaakt hadden, die niet ontzagen, om hen deswegens, mede als Ketters en Scheurmakers, te helpen veroordeelen.

Met hunnen Dood ging echter hunne Leer niet verlooren. In *Bohemen* hieldt men, ſedert, het Avondmaal onder twee gedaanten, en verwierp 'er het gezag van 't *Concilie* van *Konſtantz*; als ook dat van Keizer SIGISMUND, om dat hy hun geene vrye Godsdienstoeffening wilde toeſtaan. Toen hierom nu een' kruistogt tegen hen werdt uitgeſchreven, namen onze Landzaten 'er ook deel aan, en onder anderen, was de togt wel door zes en vyftig *Dordſche Burgers* bygewoond; die hierom mede onder de eerſten geteld worden, welken de gevoelens der *Husſiten*, hier te Lande overgebragt, of meer en meer bekend gemaakt en voortgeplant hebben; waar by, behalven 't genoemde Artykel, dezen te tellen zyn, *dat de Zondaars, volgens* GODS *Wet, door bevoegde Rechters moesten veroordeeld en geſtraft;* — GODS *Woord door bekwame Priesters gepredikt — en den Geestelyken geen Rechtsgebied over het tydlyke toegelaten moest worden.*

Ook ontbrak het hier te Lande, in 't laatst dezer Eeu-

Eeuwe, niet aan ſommige wel bedreven Kerkelyke Perſoonen, die de Dwalingen der *Roomſchen*, openlyk, durfden te keer gaan; als Doctor WESSEL VAN GANSFORT, van *Groningen*, en JOHANNES *van Amſterdam*, die, ondanks zy met de *Inquiſitie* gedreigd werden, nogthans omtrent de Opperhoofdigheid van den *Paus*, de *Miſſe*, de *Aflaten*, 't ongehuwd leven der Geestelyken, en andere punten, dingen leerden, die velen niet hooren wilden, en aan anderen wel ſmaakten. Dus durfde ook JAN VAN GOOCH, ten dezen tyde, leeren, dat de Schriften van ſommige *Scholastyken* meer ſtrekten om de Waarheid te verduisteren, dan om ze op te helderen of te doen kennen: Voorts dat de *H. Schrift* alleen de Regel des Geloofs, en 't eenig middel ware, waar door men over de beſluiten der *Pauſen* en *Concilien* moest oordeelen.

Dus groeide de moed en de lust tot kennisſe in velen, hoe meer men dezelven in onweetendheid, ſlaafſche onderwerping en laffe vreeze zocht te houden. Geene Banblixems, geene ſtrenge Bloed-Plakaten, geene Galgen, Raden, Pynbanken, Brandſtapels, en wat dies meer is, waren in ſtaat, om den voortgang te ſtuiten van eene Hervorming, waar toe reeds zoo vele vroome Voorgangers den grond gelegd hadden, door zich, als Slagtoffers voor de Waarheid, over te geven, en daar nu ook de Drukkonst in deze Eeuwe uitgevonden was, hielp dezelve niet weinig tot het uitbreiden van de beste Kundigheden, en het bewaren van de Gezegden en Belydenisſen der zulken, die

die hunne Overtuigingen, of by monde, of in geschrifte, aan hunne Vrienden nagelaten hadden. Wy zullen terstond zien, hoe de verdere Verdrukkingen, aan anders denkenden, door de heerschende Kerke aangedaan, veel hebben mede gewerkt, tot het verspreiden van 't Licht der waare Kennisse, en dat van 't zuivere en Zaligmakende Geloove.

VERHAAL WEGENS DE HERVORMING, EN DE VERDRUKKINGEN,

DEN EERSTEN HERVORMEREN EN HUNNEN VOORNAAMSTEN VOORSTANDEREN HIER TE LANDE, IN DE ZESTIENDE EN ZEVENTIENDE EEUWEN, AANGEDAAN.

De Leer van M. LUTHER, dien yverigen Hervormer van *Duitschland*, die in 't jaar 1517 openlyk tegen de Leerstellingen en Afsetten der R. Kerke begon te prediken, werdt, waarschynlyk door Koopluiden uit *Duitschland*, al in 't jaar 1518 te *Dordrecht*, en ook, omtrent dien tyd, te *Amsterdam* bekend en verspreid. In de laatstgemelde Stad bediende men zich al in 't jaar 1523, in zekere heimelyke Vergadering, van eene vertaling van *Luthers* Nieuw Testament; en deze Byeenkomst werdt, op straffe van lyf en goed, toen verboden. Ook moesten negen Redenrykers, die, in zeker spel, vinnige steken aan de Geestelyken gegeven hadden, tot boete daar van eene

bedevaart naar *Rome* doen. In 't jaar 1527 werdt *Delft* en *Amsterdam* aan 't Hof der Landvoogdesse van *Lutheranerye* beschuldigd; de laatste Stad vooral, om datze hare Burgers, volgens *Privilegie*, niet voor andere Vierscharen, in rechten wilde laten betrekken; welk zy echter moest aanzien, dat meermalen, tegen recht, gebeurde. In 't jaar 1529 gaf de Keizer KAREL V. een streng Plakaat in *Holland* uit, waar by de hardnekkige Ketters, de Mans ten zwaarde, en de Vrouwen tot de put, dat is, om levende in de aarde gedolven te worden, veroordeeld werden. *Relapsen* of zy, die na 't afzweeren der Kettery, andermaal afgevallen waren, werden, zonder genade, ten vuure gedoemd. Twee jaren later drong hy, door een nieuw Edict, sterk op de uitvoering van dat Plakaat aan, en voegde 'er by, dat hy een *Vyand zou zyn van zyn eigen Vader, Moeder, Broeder of Zuster, indien zy Luthersch waren.* Ingevolge van zulke en andere bevelen hadt men, onder anderen te *Amsterdam*, zekeren HILLEBRAND VAN ZWOL, die 't Sacrament des Altaars voor gemeen brood verklaard hadt, veroordeeld, om zyn zeggen te herroepen, een half uur op de kaak te pronk te staan, met een priem door de tong gesteken en ten eeuwigen dage gebannen te worden. JACOB KLAASSOON, Bakker, het *Sacrament* op de oude-kerksbrug met gedekten hoofde in den weg gestaan hebbende, was den 16 Nov. 1530 verwezen, om drie maanden achter een, alle donderdagen, in 't Koor der oude Kerke eene hooge Mis-

Misse, al knielende, aan te hooren, en na 't eindigen derzelve eene kaars voor het *Sacrament* te stellen. Deze straffen waren van de ligtsten van dien tyd. Men moest vervolgens wel straffer ten werke gaan, wilde men zich zelve niet verdacht maken.

Symon de Kramer veracht de Hostie.

Ook werdt op andere plaatsen veel strenger gehandeld; en SIMON DE KRAMER, dien wy, hier boven, op de Kermis te *Bergen op Zoom*, vertoonen; kwam 'er geenzins zoo wel af, want aldaar ook met ongedekten hoofde zonder te willen knielen, de *Hostie* hebbende laten passeeren, geraakte hy deswegens in hegtenis, en werdt 'er om ten vuure veroordeeld; eene straffe, welke de Drost, zyn Rechter,

 zoo

zoo men wil, kort daarna, met verlies van verstand en zinnen, moest bezuuren, roepende in zynen angst en krankzinnigheid, die hem teffens een schielyken dood op den hals haalden niet anders, dan *Och! Simon! Simon!* zonder dat hem eenige troost of hulpe konde toegebragt worden.

MARTINUS DORPIUS, een geleerd *Hollander*, en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, liep zoo wel als de beroemde ERASMUS van *Rotterdam*, ten dien tyde, gevaar van zyn leven; en de Priester JAN DE BAKKER, van *Woerden*, die zeer voor den gehuwden staat der Priesteren yverde (gelyk ook daar van de toenmalige Bisschop van *Utrecht* niet afkeerig was) was de eerste Martelaar der *Lutherschen* hier te lande; zynde in Sept. van 't jaar 1525 in 's *Hage* verbrand. De Rechtsgeleerde CORN. HONIUS, Raadsheer in het Hof van *Holland*, GERARD WORMER, WILHELMUS VAN UTRECHT, WILHELMUS GNAPHÆUS, Rector in 's *Hage*, en JOH. SARTORIUS van *Amsterdam* waren zyne medegevangenen in 's *Hage*, doch zyn als toen nog het gevaar ontkomen, na drie maanden zittens, en het stellen van borgtogt voor hun tweejarig verblyf in 's *Hage*. In 't jaar 1527 werden JAN WADEN en nog twee andere Persoonen, in 's *Hage* met klein vuur verbrand; en dezen waren de eerste Herdoopers, die men, in *Holland*, ter dood gedoemd heeft. Ten zelfden tyde veroordeelde de *Inquisiteur* nog wel bykans zestig Persoonen, of ter dood, of om openbare boete te doen. — In 't jaar

1531,

1531, werden negen Mannen te gelyk, van Herdoopery beschuldigd, uit *Amsterdam* naar den *Hage* gevoerd, en aldaar, schoon velen derzelven blyken van een Vroom en Godvruchtig gemoed gaven, onthalsd. Een weinig later ontstond de Boerenkryg in *Zwaben*, die verscheide onheilen baarde, en eene menigte van Dweeperen en Geestdryveren voortbragt, onder welken ook JAN VAN LEYDEN en zyne volgers, die zich te *Munster* bekend gemaakt, en een deerlyk, doch verdiend, uiteinde gehad, hebben. Van hem en zynen Aanhang, noch van de *Amsterdamsche Naaktloopers*, en andere *Munstersche* Oproermakers en geweldige Dryvers en Voorstanders van de zoogenaamde herstelling aller dingen, noch van DAVID JORIS, en zyne *Secte*, als die, de een min, de ander meer, zich aan openbare en strafwaerdige Misdaden hebben schuldig gemaakt, en welken door sommigen met de stille en vreedzame Doopsgezinden dikwerf, ten onrechte, vermengd worden, zal ik niets gewagen, dewyl ze niet verdienen genoemd te worden, als voor zoo verre, dat zy, met en neffens hunne muitzuchtige Aanhangers, de rampzalige veroorzakers zyn geweest van die strenge Vervolgingen, welken allerlei vredelievende *Doopsgezinden* hebben moeten ondergaan, sedert dat in den jare 1535, na 't overgaan van *Munster* en het straffen der Oproerigen, een scherp Plakaat in *Holland* was uitgegeven, waarby alle Bisschoppen en hardnekkige Herdoopers ten vuure, en alle berouwhebbenden tot het zwaard of tot den put veroordeeld

wer-

werden, zonder dat de Wethouders omtrent hen, met hun kwaad voornemen, (want van toen af vermengde men goede en bescheidene onder hen met deze oproerige Dweepers,) eenige de minste genade gebruiken mogten.

FELIX MANTZ, dien dit onderstaande Plaatje vertoont, moest in 't jaar 1526 het eerst van alle de Herdoopers, in *Zwitserland*, na dat hy neffens KOENRAAD GREBBEL, met ZWINGLIUS over den Doop geredentwist hadt, den Dood der verdrinking bezuuren. En JURRIAAN BLAAUWROK, een ander van hunne Makkers, werdt, wat later, in *Tyrol* verbrand.

Felix Mantz te Zurich verdronken.

Dat de *Roomschgezinde* Rechters voor hunnen heerschenden Godsdienst dus yverden in hunne onwe-

wetendheid en blindheid, mag ons doen yzen; maar het moet al ons bloed doen verstyven in de aderen, als wy zien en hooren dat de eene Hervormer den anderen en zynen Aanhang niet alleen voor *verdoemden* uitmaakte, gelyk LUTHER dus tegen ZWINGLIUS yverde; maar dat ook deze laatste, neffens CALVYN en BEZA, niet slegts voor 't Ketterdooden pleitte, maar, daar hy pas zelve het Vuur, Staal en Water ontkomen was, ook eischte dat men de genen, die anderen met water herdoopten, aan 't Leven komen, en in water doen omkomen moest. — En welk een deerlyk lot overkwam ook aan den *Spaanschen* Geneesheer, MICHIEL SERVEET, te Geneve, die een onverstaanbaar Boek wegens de doolingen over de Drievuldigheid en andere Werken, vol zonderlinge denkbeelden, geschreven hadt? Eene strengheid zeker! in Hervormden zelfs, tegen anders denkenden, welke met geene Christelyke Redeneernoch Bybel-Gronden over een te brengen noch op dezelve te rechtvaardigen is.

Te *Amsterdam* werdt, omtrent dezen tyd, zekere PIETER, voorheen *Koster* te *Sardam*, nu Leeraar onder de vreedzame *Doopsgezinden*, die 't Zwaardvoeren en wraakoeffenen verfoeiden, en als weerlooze Burgers in eendragt en liefde met hunnen Naasten zogten te verkeeren, onthalsd. 't Zelfde lot ondergingen aldaar op den 12 April 1537, ALBERT EEVERTZ, gezegd *Oldeknegt*, van *Bolswerd*; ANDRIES HERMANSZ. van *Gelder*, en TYMEN HENDRIKZ. van *Kam-*

Kampen; om zoogenaamde Ketterye; en een ander, die verboden Boeken hadt, en den Herdoop begunstigde, werdt met zyne Boeken op 't Schavot te pronk gezet, en gebannen. Uit de goederen der onthalsde Poorteren aldaar, moest eene boete van honderd Ponden, tot afkooping der Verbeurdverklaring, worden betaald; doch het *Hof* van *Holland* verklaardt in dit Jaar, dat dit Privilegie den Ketteren niet te stade konde komen, en verklaarde alle de Goederen van Ketterſche Poorteren verbeurd. — Een Jongeling van veertien Jaren, die aldaar enkel in *Luthers* Testament gelezen hadt op eenen *Zondag*, moest met het Boek om zyn hals voor de *Processie* gaan, of anders 25 Guldens boete betalen, en werdt dus genadig gehandeld, om dat hy eerst hier te Lande gekomen, van de Plakaten onkundig, en, door zynen Vader, met dat Boek, beſchonken was. Zekere JAN JANSZ. VAN DEN BERG werdt toen ook aldaar, om Herdoopery, onthoofd. *Zelfs* werdt de Schout dier Stad, JAN HUYBRECHTSZOON, beſchuldigd met *Lutheranerye*, en uit dien hoofde, en om dat hy beticht werdt, ſommige Herdoopers ook tot vlugten vermaand, of gewaarſchuwd te hebben, is hy voor altoos gebannen.

Een zelfde Banvonnis ging aldaar, in 't jaar 1544, den 19 *January*, over vier Doopsgezinde Vrouwen, die eenen leerling van MENNO SIMONS enkel hadden hooren prediken; en tien dagen daar na, werden 'er twee Herdoopers verband, één van welken reeds 87 Jaren oud was: de ander hadt zyn werk gemaakt

maakt van het doen drukken, en verſpreiden, der Schriften van MENNO SIMONS. QUIRYN PIETERSZ. van *Groningen*, tot dezelfde Gezindheid behoorende, werdt 'er, den 16 April 1545, verbrand. Op het lyf van MENNO waren honderd Guldens gezet, en die hem of een' zyner Aanhangeren ontdekte, zou vergiffenis verkrygen, als hy zelve tot die Secte behoorde, en boven dien nog het Burgerrecht der Stad. Eenigen tyd te vooren, was aldaar ook verbrand GILLIS TILLEMAN, om dat hy aan zekere Dame geraden hadt, haar Geld, door haar vermaakt aan de Priesterſchap, liever aan de Armen te ſchenken.

Zonderling was het geval ook aan zekere ANNEKEN JANSZ. van *Delft*, in 't jaar 1538, overgekomen, zoo als het door ESAJAS DE LIND is medegedeeld. Deze, eene eenige Dochter van ryke Ouderen, om den Godsdienst, met haren Man, naar *Engeland* geweken, kwam in 't gemelde Jaar te *Rotterdam*, daar zy, door eenen verraderſchen menſche aangeklaagd, en zoo als zy in de Schuit naar *Delft* meende te ſtappen, door de Gerechtsdienaars gevat werdt; zy hadt een zoontje van 20 maanden, ook ESAJAS geheeten, op den arm, en dit verzogt zy dat iemand van het Volk, welk om haar ſtondt, wilde aannemen en verzorgen. Zeker Bakker, die zelf zes kinderen en maar een ſober beſtaan hadt, neemt het jongsken brengt het by zyne Vrouw, die over deze zyne goedheid niet geſticht was. Doch ſederd zag hy, binnen korten, zyne Neering zoo toenemen, dat hy naderhand zelfs

zelfs de Brouwery van de drie Ringen kogt; en zynen Kinderen, zoo wel als dezen aangenomen Zoon, veel gelds heeft nagelaten; zoo dat dees ESAJAS, in later tyd, mede eene Brouwery, en wel die van 't Anker te *Rotterdam*, kocht, Burgemeester der Stad werdt, en derwyze by den Advokaat van OLDENBARNEVELD, in achtinge geraakte, dat hy deszelfs Dochter, en dees wederom zynen Zoon, ten Doop hefte. Wy vertoonen deze Vrouw hier zoo als zy dit Kind aan den Bakker overgeeft.

Anneke Jans geeft haar kind over.

Kort na hare hegtenis werdt zy veroordeeld, om in 't Water verdronken te worden. De Verraderfche Aanbrenger, met anderen medeloopende, om de uitvoering hier van aan dit flagtoffer der onfchuld te zien verrichten, werdt door 't invallen eener brug, nog eerder dan zy, in 't water verfmoord; en zyn nagefacht is, vervolgens, tot de uiterfte armoede vervallen.

In Slagtmaand, des Jaars 1549, beval Keizer KAREL V. dat de leengoederen van veroordeelde Ketteren verbeurd-verklaard zouden zyn, in weêrwil van de Privilegien, Rechten en Gewoonten, waar by men deze *Confiscatie*, met eene kleine fomme Gelds, konde afkoopen. De *Inquifitie* werdt ook weder fcherper en ftrenger, na dat RUARD TAPPER, van *Enkhuizen*, tot Opper-Inquifiteur aangefteld, en door Brieven van Paus PAULUS III. aangefpoord was, om zich wakkerlyk van zyn Ampt te kwyten. En daar bleef het niet by. De Keizer zelve gaf, in Grasmaand des Jaars 1550, een Plakaat uit, waar by aan alle Officieren bevel gegeven werdt, den *Inquifiteuren* de hand te bieden, tot het doen aanbrengen van alle verdachte Luiden; wordende den Aanbrenger de helft in de goederen der Veroordeelden beloofd, en die eene ongeoorloofde byeenkomst aanbragt, zou ook de helft van de goederen der veroordeelde Vergaderden genieten, als hy zelve niet in die Vergadering was geweest; en bewyzen konde, Katholyk te zyn. Terftond daar op werdt het Vuur der Vervolging, hier te Lande, weder fterker aangeblazen, verteerende, onder anderen, verfcheiden weerlooze Doopsgezinden, van welken 'er dit Jaar eenigen te *Amfterdam*, en vier te *Leyden*, ter dood gebragt werden. Onder die te *Amfterdam* waren

ren de Schuitevoerder REYER DIRKZ. en ANNEKEN BOONS, Dochter van MATTHYS BOONS, die zich te *Antwerpen*, door GILLIS VAN AKEN hadt laten herdoopen. Deze laatste vertoonen wy zoo als zy, op den 3 Maart 1550, volgens Schepenen Vonnisse, te *Amsterdam*, is verdronken.

Anncken Boons verdronken.

Te *Antwerpen* nogthans weigerde men, het Plakaat op de *Inquisitie* af te kondigen. Men vreesde 'er 't verloop des Handels door te zullen veroorzaken, die 'er toen zeer bloeide. De President VIGLIUS, die, zoo men zeide, dit Plakaat ontworpen hadt, geraakte 'er door by 't Gemeen in haat; doch was een der eersten tessens, die by de Land-

voog-

voogdesse de verzachting van het zelve, ten opzigte der uitheemsche Koopluiden, bewerkte; gelyk 'er ook de namen van *Inquisitie* en *Inquisiteurs* uitgelaten, en met die van *Geestelyke Rechters* verwisseld werden. En, deze geringe verzachtingen, stilden voor eenigen tyd het gemor des Volks. Men kondigde het toen ook te *Antwerpen* af; doch onder openlyke aantuiging, dat de Stad met geene *Inquisitie* bezwaard, noch in eenige Privilegien of Vryheden verkort, zoude worden. Na 't uitkomen van dit Plakaat, ging de Vervolging om den Godsdienst, twee of drie Jaren achter een, wederom zeer hevig voort.

Eene voorbarige yver van sommigen, bragt hen ook noodeloos en onvoorzigtiglyk in 't lyden, welk zy eer scheenen te zoeken, dan te willen ontgaan, door een stil en zedig gedrag, daar ze toch zelven niet in staat waren, alle dwalingen en misbruiken te keer te gaan, en ze behoorden te dulden veel eer, dan 'er zich openlyk en geweldiglyk tegen te verzetten. Zoo namelyk schreeuwde OTTO VAN CATLINE, een Zydewever te *Gent*, aldaar, in 't Jaar 1555, onder het prediken over de *Transsubstantiatie*, eenen Geestelyken Spreker, toe: *Myn Vriend, uwe Rede strydt geheel en al tegen de H. Schrift.* De Monnik, die een wys en gematigd Mensch was, raadde hem stil te zyn en heen te gaan; doch dit was olie in 't vuur. Hy naderde hem nog digter by, en beet hem toe: *Gy, valsch Propheet, gy wilt het Volk doen gelooven, dat het Brood des A-*

vond-

voedmaals, *het waare Lichaam van* CHRISTUS *zy*. En, wat men ook doen mogt, om dien Yveraar tot de vlugt te raden, 't was vergeefsch. Hy liep in den Dood; hy werdt dan ten Vuure gedoemd, en onderging ook vervolgens dien Dood, met groote kloekmoedigheid. Nog heftiger handelde de Fluweelwerker, BERTRAND LE BLAS, *te Doornik*, die den Priester de Hostie, welke hy voor de Gemeente ophefte, geweldiglyk uit de hand scheurde, dezelve brak en met voeten tradt, *ter eere*, zeide hy, *van* GOD, *en om te doen zien*, *dat het* JESUS CHRISTUS *niet ware*. Dees doldriftige zoude zich ook hebben kunnen redden, maar luisterde mede naar geenen Raad, en moest 'er om in 't vervolg eenen zeer wreeden Dood bezuuren. — Zoodanigen echter berokkenden zich, onbedachtzaam en zonder eenige noodzaake, eene tydelyke elende, waar door luttel voordeels voor de goede zaak des *Christendoms* te behalen was.

't Was omtrent dezen tyd, dat de Schout WILLEM BARDES, door den Burgemeester HENRIK DIRKZOON te Amsterdam, die valsche getuigen tegen hem bekomen hadt, onder medewerking van den toenmaligen Kettermeester FLORIS EGBERTZ. Onder-Pastoor der oude Kerke, beschuldigd werdt van herdoopt te zyn. FY HARMANTZ. van *Zwol*, gemeenlyk *geele* FY genoemd, en VOLKJE WILLEMS, twee slegte Vrouwluy, KORN. MARTENSZ. ZWART Notaris, en ADRIAAN JANSZ. een Slyper, waren getuigen in de-

dezen. De eersten verklaarden het herdoopen des Schouts gezien te hebben, staande op een bankje voor de Glazen van zeker *Speelhuis* buiten de Stad, welk BARDES in huur gebruikte. De Gemagtigden, die het Hof zondt, om de gelegenheid van dit Speelhuis te onderzoeken, bevonden, als zy op het bankje traden, dat hunne armen te kort waren, om het glas te bereiken. Dit en deze en gene andere omstandigheden bragten ten wege, dat de Notaris, de *Slyper* en de twee Vrouwen eindlyk beleedden, door den Burgemeester en Pastoor, tot het geven van dit valsch getuigenis, omgekocht te zyn. Deeze laatsten waren toen ook al, op groot vermoeden, gegrepen. 't Gerecht vonniste toen *Geele* FY ter dood, (hare hulpgenoote in deze was te vooren al gestorven;) en zy werdt, na 't afsnyden harer valsche tonge, geworgd, geblakerd en naar 't Galgeveld gevoerd. De Notaris werdt van zyn Ampt ontzet. De *Slyper* gegeesseld, en beiden gebannen. De Pastoor moest bekennen, roekeloos en zonder grond, aan den *Opper-Inquisiteur*, ten nadeele van den Schout, geschreven te hebben.

De Burgemeester wist 'er zich uit te draaijen, om dat hy geen schrift van zyne hand gegeven hadt, en de meineedige Getuigen tegen hem wraakte. Onder groote Borgtogt, die vier Jaren duurde, werdt hy geslaakt, en durfde naderhand nog den Schout, om herstelling van Eere, in Rechten aanspreken; ja wist zich zelven, in de Jaren 1563 en 1564 weder tot Burgemeester te doen verkiezen, en maakte het BARDES zoo benauwd,

naauwd, dat dees in 't jaar 1566 van zyn Schoutampt verlaten werdt.

Willem Bardes, gegrepen en weggevoerd.

Sedert werdt dees gewezen Schout beschuldigd, van de hand gehad te hebben in de beroerten van 't Jaar 1566, en dewyl hy zich toen, openlyker, aan de zyde der Onroomschen voegde, gaf men hem, op twyfelagtige Getuigenissen, na, dat hy de onlusten hadt helpen stooken, en heimelyk gehandeld met den Prinse van *Oranje*, en den Hr. VAN BREDERODE, ja zelfs dat hy eenen Kalvinischen Leeraar, in den *Hage*, gebragt hadt. Hierom werdt hy gevat, in den Kerker geworpen, en na lang zitten, by goeddunken van den Raad der Beroerten, strengelyk gefolterd, en zelfs met Roe-

Roeden gegeesseld, in den ouderdom van zeventig Jaren. En, schoon hy dit alles, met onbezweken moed uitstondt, zoo dat hy zuiver geschouwen werdt, hieldt men hem echter aan de lange koorde, en weigerde hem eene groote somme Gelds te betalen, die de Koning hem schuldig was. Toen hy zich vervolgens aan de zyde der Bondgenooten voegde, veroorzaakte dit, dat zyne meeste middelen, als gelegen onder *Amsterdam*, welk de *Spaansche* zyde hieldt, hem ten onbruike werden gemaakt, 't gene hem zyne gezondheid niet alleen, maar ook eindelyk zyn Verstand, kostte. Een ramp, die zynen eenigen Broeder, Meester KLAAS HEIN zoo diep ter harte ging, dat het hem ook het zyne ontstelde. In zulk eenen deerlyken toestand, en eene behoefte, die hem, gewoon adelyk te leven, al sedert lange, verboodt Wyn, ter zyner Tafel, te nuttigen, bragt BARDES het overige zyner dagen, te *Delft* door, daar het den Prinse van *Oranje*, hem aanspreekende, naderhand beklag en tranen afdrong, dat zulk een edel Verstand derwyze geknakt was. Doch wy gaan nu tot onze Tyd-orde te rug.

Op den 27 Febr. 1555 werdt ook te *Amsterdam* eene Vrouw verbrand, geheeten MEINS KORNELIS, van *Purmerende*, die gehouden werdt met den boozen geest om te gaan, en Menschen en Beesten te konnen betooveren. Zy leidt hier van zelve zonderlinge staaltjes beleden; die men by COMMELIN kan nalezen. ANNE JANS, Poorteresse dier Stad en LYSBETH en JANNETJE PIETERSZ, hare Dochters, wer-

werden ook, in 't zelfde jaar, ten vuure gedoemd, om datze allen vier, zoo luiden de Vonnissen, GOD afgestaan, het Christendom verzaakt, met den Duivel een verbond gemaakt, zich tot Toverye begeven, en verscheide Menschen en Beesten gekweld, geplaagd, en betoverd hadden. Zoo zwaar eene straffe oordeelden de Rechters van dezen tyd, verdiend te zyn door luiden, die allen of meest allen eerder als krankzinnigen aangemerkt en opgesloten behoorden geworden te zyn. De meer verligtte tyden der Hervorming hebben, kort hier na, met de straffen over de Toverye, ook de gewaande Tovery zelve, uit deze Landen doen verdwynen.

Koning FILIPS II. hadt zoo dra de Regeering in 1556 niet aanvaard, of hy was 'er op uit, om het opperste en volstrekste gezag in handen te krygen, zonder zich aan wetten of voorrechten te houden; waartoe het uitroeijen der Ketterye, als een voornaam middel, het diensligst geoordeeld werdt. Hierom vernieuwde hy, op GRANVELLES aanzoek en raad, de Plakaten zynes Vaders, ook dat van 't jaar 1550 tegen de Ketters, welk, in verscheiden Gewesten, en, naar 't schynt, ook in *Holland*, werdt afgekondigd, daar men de Ampeenaars onlangs in hunne bedieningen bevestigd hadt, onder uitdruklyke voorwaarde dat zy de hand aan 's Keizers Plakaten tegen de secten zouden houden. Te *Antwerpen* echter wees men dit Plakaat van de hand, en 't werdt, op last van FILIPS, kort daar na, in *Brabant* weder ingetrokken. Het

Het was in 't begin van deze willekeurige Regeering, dat men reeds het voorrecht *de non evocando*, (dat is: *van de Burgers eener Stad niet te zullen roepen of stellen voor eene andere dan hunne wettige en beroegde Rechtbank*,) schondt in den Persoon van ENGEL MERULA *Roomsch Priester te Heenvliet* die eenige hervorming in den misdienst hadt gemaakt en beweerd, dat eene goede Preek beter ware dan tien *Missen*; en dat het noodige ter Zaligheid alleen uit de *H. Schrift* moest gehaald worden. Dees vrome Man, die, om zyne Welsprekendheid, Geleerdheid en Godsvrucht ten hoogsten wel gezien en bemind was by de *Staten* van *Holland*, en die, door zyne milddadige stichtingen en voorbeeldigen Wandel, den eerbied en achting van allen, die hem kenden, tot zich getrokken hadt, werdt uit 's *Hage* naar *Brabant* gevoerd, en eerst te *Leuven*, naderhand te *Bergen in Henegouwen*, gebragt; alwaar hy, als een *Relaps*, door R. TAPPER ten vuure veroordeeld werdt. Dit vonnis stondt aan hem uitgevoerd te worden den 27 July 1557; een dag, op welken juist een zyner Neven in die Stad gekomen was, om hem te bezoeken in den Kerker; alwaar eene gevangenis van zes weken hem zoo verm̃agerd en verzwakt hadt, dat dees hem, die nu, op zynen stok leunende, naar de Gerichtsplaats ging, naauwlyks kende. Met dezen Neef een weinig gesproken, hem zelfs vertroost en de zorg over 't Gasthuis in den *Brielle* aan hem bevolen hebbende, ging hy vervolgens tusschen den Beul en eenen Monnik voor naar

naar den Brandſtapel, by welken hy, nederknielende, onder het ſlorten van zyn jongſte Gebed, nederviel, en den Geest gaf, terwyl zyne mededogenlooze Rechters toen nog last gaven, om het *Lyk* te doen verbranden.

De *Rederykers*, die niet nalieten hier te lande, eenigen dezer Wreedheden, en andere Ondeugden der Geestelyken, in geestryke liedekens, den Volke bekend, en 't zelve daar door gretiger ter Hervorming te maken, werden toen ook door een Koninglyk *Edict* bedwongen; en hunne ſtukken mogten niet vertoond noch uitgegeven worden, zonder voorafgegaan onderzoek en goedkeuring van de Geestelyke of Waereldlyke Onderzoekers, daartoe afzonderlyk aangeſteld.

In 't jaar 1559 ſtierf te *Bruſſel* zeer ſchielyk de *Opper-Inquiſiteur* R. TAPPER, oud omtrent 71 jaren; van wien men voorgeeſt, dat hy eens zoude gezegd hebben, *dat 'er niet aan gelegen ware, of zy, die om den Godsdienst leedden en ſtierven, ſchuldig waren of niet, als men 't Volk maar door zulke Voorbeelden van de Ketterye konde afſchrikken, waar in men best zou ſlagen, door Aanzienlyke, Schrandere, Ryke en Edele Luiden, op gelyke wyze, te handelen, als de minſten onder hen.* Voornaamlyk hieldt hy zulke Executien noodig voor *Amſterdam.* Zoo dit Verhaal echt is, toonde dees *Enkhuizer* verre van Deugd en Liefde tot GOD, en tot den Even-Menſche, vervreemd, en een gevaarlyk Schrikdier te zyn, voor de rust en veiligheid der ſamenleving.

Straks

Straks na de Invoering der Nieuwe Bisdommen hier te Lande, welke in 't jaar 1561 plaats hadt, en waar door de Aartsbiſſchop van *Mechelen*, nu Kardinaal van *Granvelle*, de oogmerken des Konings en der Landvoogdesſe, in 't uitroeijen der Ketterye, gelukkiglyk hoopte te bereiken, zag men de Vervolging om 't Geloof ook heviger woeden dan te vooren.

Te *Veere* in *Zeeland*, onderging zekere JOOST JOOSTEN van *ter Goes*, eene deerniswaardige Marteling, waar van dees Prent eene Schets vertoont.

Joost Joosten Wredelyk gepynigt te Veere.

Dees Ongelukkige namelyk hadt, zegt men, toen hy pas veertien Jaren oud was, door zyne Koorzangen en Orgelſpel, derwyze aan FILIPS II. behaagd, dat hy

hem

hem gaerne in zyn' dienst gelokt hadt; doch nu werdt hy, om de volstandige aankleving aan de zuivere Leere van 't *Evangelie*, na een hestig redentwisten tegen vier Kettermeesters, in de gevangenis ysselyk gepynigd niet alleen, door yzeren Nagelen in zyne Knien te steken, die by de Enkels weder uitkwamen; maar daarna ook ten vuure veroordeeld; al 't welk hy met een taai geduld doorstondt, zingende zelfs, by het ter dood gaan, nog een Lied van zyn eigen maakzel, waar in hy zyn verlangen, om by GOD en CHRISTUS te zyn, te kennen gaf.

JAN HEERWIN, een Vlaming, te vooren van een los en ergerlyk leven, hadt te *Londen* de Vergaderingen der *Protestanten* bygewoond, en eene Godsdienstige levenswyze verkoozen. In *Vlaanderen* wedergekeerd, werdt hy 'er, om 't Geloove, ter dood veroordeeld; en merkte, by die gelegenheid, jegens zyne Rechteren, aan; „ dat zyne voorige dronkenschappen en ligtmisseryen, en ondeugende Handelingen „ hem geenszins, schoon onder hun oog toen gepleegd, „ voor eenige straffe of bedwang hadden doen vreezen, want dat hy toen by Groot en Klein wel gezien, en overal, om zyne Guiteryen, bemind en „ genokken was; maar dat nu de geheele Waereld „ zich tegen hem aankantte en op hem aanviel, nu hy „ zich op een matig, rechtvaerdig en godzalig leven, „ onder de medewerking van GOD, hadt toegelegd". — Dus straste men de Deugdzamen veel al, en liet de Schelmen loopen. 't Is dan ook niet te verwonderen, dat

dat het gemeene Volk, op sommige plaatsen, zich zeer tegen zulke onrechtvaerdige Geweldenaryen der Magistraten verzetteden; gelyk men in dezen tyd al dikwyls zag. Te *Doornik* en te *Valenchyn*, hielden de Hervormden toen Vergaderingen by nachte, met het zingen van Psalmen. Hier door geraakten, te *Valenchyn*, twee Predikanten in Hegtenis, die, naar de strafplaats gaande, geweldiglyk uit de handen der Gerechtsdienaren werden verlost, welk bedryf sedert ook aan eenigen het leven gekost heeft (*b*).

Tegen alle deze strengheden echter, omtrent de zoogenaamde Ketters, verzetteden zich ORANJE, EGMOND en HOORNE openlyk, in den Staatsraad, en by de Gouvernante MARGARETE VAN PARMA; en ORANJE verklaarde vrymoediglyk, dat het *getal der Ketteren* hier te Lande zoo groot ware, dat het door vuur en zwaard niet was uit te roeljen; en 'er andere middelen, gelyk als de Zedebetering, het prediken eener gezon-

(*b*) Iets diergelyks gebeurde ook te *Rotterdam*, toen men eenen JAN HENDRIKSZ. van *Utrecht*, en nog twee van *Antwerpen*, aldaar, om 't Geloove, verbranden wilde. De Beul hadt dezen Man reeds half geworgd en aan de Paal gebonden, doch kon het Vuur niet gereedlyk aansteken. Dit bragt de Omstaanders aan 't morren, en voorts aan 't hollen; dies de Beul en zyne knechten de vlugt namen; en de Lyder los gesneden, en met de twee anderen, en nog twee gevangene Vrouwen geweldiglyk uit den Kerker gehaald, en terstond openlyk ter Stad uitgevoerd werdt. De Regeering zelve hadt toen werk, om de handen van 't gemeene Volk te ontkomen.

zonde Leere, en vooral ook het intrekken of verzachten der Bloed-plakaten, toe vereischt werden; en dat, schoon hy zelf den *Katholyken Godsdienst* voor zich bleef aankleven, hy toch geenszins goedkeuren konde, dat de Vorsten wilden heerschen over 't gemoed der Menschen, en hun de Vryheid van Geloove en Godsdienst benemen. Taal, die velen overtuigde, en den President VIGLIUS dermate ontstelde, dat hy 'er niet slegts eenen rusteloozen nacht om doorbragt; maar, 's anderen daags, zich door eene Beroerte overvallen vondt, welke, schoon niet doodlyk, hem, nog lange daar na, de harssenen verzwakt en beroerd heeft.

Omtrent dezen tyd werdt EGMOND ook naar *Spanje* gezonden, om de matiging der strenge Edicten by den Koning te bewerken; doch kwam eerlange, slegts met ydele beloften, weder; en kort daar na kwam 'er zelfs last uit *Spanje*, om eenige Herdoopers en andere zoogenaamde Ketteren, met de dood te straffen. Doch deze last kwam in eenen tyd, dat men, op vele plaatsen, denzelven niet, dan heimelyk, uitvoeren durfde op eene wyze, als nooit te vooren was geoefend; en welke men wil, dat Koning FILIPS zelve, die nog ledigen tyd genoeg scheen te hebben, om, uit Godsdienst-yver, op de uitroeijing der Ketteren te denken, zelve zoude hebben uitgedacht. Namelyk, in plaatse van Vuur of Koorde, moest men zich, in den Kerker, voorzien van groote Tonnen met Water, waar in men de Ketters, aan Handen en Voeten gebon-

bonden, en in zakken gestoken, deedt versmooren; gelyk zulk een Lot te *Antwerpen* overkwam aan LEONARD PLOVIER, geboren te *Meenen* in *Vlaanderen*, een Lakendrapier van zyn Handwerk, die, (tegen het gegeven woord van den Schout, aan zyne Ouderen,) met twee Vrysters, zoo als dees Prent hier aan 't oog vertoont, aldus versmoord en gedood is, in den Kerker.

Leonard Plovier met 2 Jonge Dogters in Vaten versmoord

De Paus, die toen op den Roomschen Stoel zat, was PIUS V. een *Dominikaner* Monnik wel eer, en Commissaris Generaal van de *Inquisitie* te *Rome*, die een hefig Vervolger was; en die dus, om enkele Briefwisseling, met eenige Hervormden in *Duitschland*, en met

met VICTORIA COLONNA en JULIA GONZAGA, die ook van Kettery verdacht waren, zekeren CARNESECCHI, een aanzienlyk Man te *Florence*, tot de vlammen veroordeelde. Deze Paus was het, die Koningin ELISABETH in den ban deedt, en alle de *Engelschen*, van den Eed van trouwe aan haar, ontsloeg: die, behalven dat hy Koning KAREL IX. van *Frankryk*, tot het uitroeijen zyner Protestantsche Onderdanen, aanzettede, hem daar toe het Leger der Kerke leende, en boven dien, zelfs de inkomsten der *Gallikaansche Kerke*, ter somme van 150,000 Kroonen Jaarlyks, liet vervreemden. Van hem is ook afkomstig, die beruchte Bulle *in Cœna Domini* (c), die Jaarlyks op witten Donderdag te *Rome* afgelezen wordt, en geschikt is, tot staving van dat voorgewende buitensporige Recht der Pausen, om de Vorsten van hunne Souvereiniteit en Domeinen te ontzetten, en geheel van den *R. Stoel* afhanglyk te maken. Onder zulk een Paus dan, die ook FILIPS II. in zyne bloeddorstige inzichten tegen de Ketters styfde, kon het niet anders zyn, of onze Landzaten moesten wel bukken, onder de strengste bedwinging van hunne Gewetens. Want de last van dezen Koning, om de besluiten van het Con-

(c) De Pausen durfden toen zich van deze magt niet meer bedienen, en nu nog minder, en daarom wordt deze *Bulle* eeniglyk in *Italie* aangenomen. Doch het jaarlyks afkondigen van dezelve, en het excommuniceeren der Vorsten in verscheiden gevallen, toont, dat ze zich dezelfde magt nog aanmatigen.

Concilie van *Trente* aan te nemen, de *Inquisitie* overal in te voeren, en de strenge Plakaten te handhaven, werdt nu, op bevel der Landvoogdesse, overal hier te Lande, afgekondigd. En dit mag men wel voor de naaste en regtstreekse oorzaak houden van alle de Beroeren, die 'er, sedert, hier te Lande ontstaan zyn. Dit bragt eerst ten wege, de Verbindtenis der voornaamste *Nederlandsche* Edelen, om 'er zich tegen te verzetten, en by Verzoekschrifte, welk *Oranje* zelf hadt goedgekeurd, eene verzachting van die strengheid af te vragen: gelyk die Prins zelve ook aan de Landvoogdesse uitdruklyk schreef, dat hy geenen wil noch middel hadt, om de hand te leenen aan de *Inquisitie*, en ter uitvoering van de Plakaten.

Verscheide Magistraten in *Brabant* en *Vlaanderen*, volgden dit voorbeeld: doch anderen en sommigen Bisschoppen, gelyk die van *Brugge*, yverden, naar hun uiterste vermogen, om de Koninglyke *Edicten*, stiptelyk, te doen uitvoeren. Deez laatstgenoemde voegde zich by den *Inquisiteur* PIETER TITELMAN, die, reeds twee Jaren lang in *Vlaanderen*, willekeuriglyk, zonder zynen lastbrief aan des bevoegden te willen toonen, alles vangen en mishandelen liet, wat hem goeddacht. En wat de overige *Vlaamsche* Steden by de *Gouvernante* deswegens ook mogten klagen, zy werden slegts met woorden, en schoone beloften, afgezet; doch in hunne Bezwaren geenszins geholpen.

ORANJE en HOORNE hadden, in dien toestand, het Hof en hunne Bedieningen verlaten; en de verbonden Ede-

Edelen kregen by de Vorstinne ook, even als de andere Overheden, goede woorden, zonder meer; en men hieldt hen op den tuil, met een Ontwerp van matiging in de voorige Plakaten; welk naderhand in *Holland* doorgedrongen werdt; doch 't gene vele Steden, en onder dezen *Antwerpen*, weigerde af te kondigen. Hier hadt men, gelyk op vele plaatsen in *Vlaanderen*, en ook te *Amsterdam* en elders in *Holland*, heimelyke Vergaderingen gehouden; doch begon nu overal openlyk te prediken. De *Onroomschen* leerden eerst in de Bosschen, daar na in het open Veld; eerst ongewapend, daar na gewapend; en men wist het zoo aan te leggen, dat het Volk, by duizenden, uit de naaste Steden, ter gehoor kwam. Uit *Frankryk* en van *Emden*, en elders, kreeg men Leeraars. Vele Priesters en Geestelyken, verlieten ook hun gewoon gewaad, en predikten de Hervorming, in hunne Kerken, zoo lange men dit wilde toelaten: Onder dezen bevondt zich ook THOMAS VAN TIL of VAN TIELT, Abt van St. *Bernards* by *Antwerpen*, die 'er zyne ryke Inkomsten aan opofferde, en zich getroostte liever een elendig zwervend leven, by het prediken der Waarheid, dan een lui en gemaklyk te leiden, onder het smooren zyner eigene overtuigingen, en 't voorstaan van Dwalingen, welken hy nu verfoeide. Ook deeden zich eenige vroome Handwerkslieden op, om 't Volk te leeren en te vermanen. JAN ARENDSZ. een Mandemaker van *Alkmaar*, preekte het eerst voor de *Amsterdammers* en *Haarlemmers* by 't huis

't huis te *Kleef*, buiten *Haarlem*. Anderen deeden dit nog stouter niet alleen by, maar ook in, sommige Steden van *Holland* en *Zeeland*. PIETER PIETERSZEN BEKJEN, een Schuitevoerder, gebruikte zyne Schuit, om zich en zyne Vrienden, op het Y, buiten *Amsterdam*, naar zyn vermogen, te stichten; gelyk de onderstaande Plaat hem dus vertoont.

Pieter Pietersz Bekjen leert in een Schuit.

Even buiten *Amsterdam*, werdt door den gem. JAN ARENDZ. den 31 July 1566, gepredikt, want, binnen die Stad, die om hare strengheid by sommigen nu nog *Moorddam* heette, dursde men zulks toen niet bestaan. Buiten *Enkhuizen*, buiten en in *'s Hage*, omtrent *Gorinchem*, en by *Leiden*, ondernam men dit

ook

ook ten dezen tyde. Te *Middelburg* hadt Do. W. VAN HOORN, onder begunstiging van eenige Regenten, al vroeg, in 't openbaar geleerd. Ook predikte men in eene Zoutkeet, op den dyk, by *Arnemuiden*; als mede te *Veere*, *Vlissingen*, *Tholen*, *Zierikzee* en op andere plaatsen meer in *Zeeland*. — Wenschlyk was het, dat men, by het openbaar prediken, waar toe ook allerlei slegt en losbandig Volk liep, den uitwendigen Vrede bewaard, en zyne handen niet besmet hadt, met het gewelddadig schenden en breken der Beelden, alomme, hier te lande, welk, bedenkelyk ook op de aanhitzing van sommigen, uit den misnoegden Adel, zoo vinnig en schielyk, als een loopend vuur, van plaats tot plaats, voortsnelde, dat men, in *Braband* en *Vlaanderen* alleen, in drie of vier dagen, meer dan vierhonderd Kerken geplonderd zag. Eene baldadigheid, die ORANJE, te recht, te *Antwerpen* in sommigen met de Galge als anderszins deedt straffen. Aldaar echter en elders, moest men den *Onroomschen* ook wat toegeven; en hun daar, en te *Gent* het vry prediken binnen de Steden toestaan. Te *Amsterdam* deeden de *Onroomschen* zich toen ook de Minderbroederen Kerk inruimen by Verdrag. Te *Utrecht* bewerkte de Prins, dat men den *Onroomschen*, buiten de Stad, liet prediken. Te *Amsterdam* bewoog hy, wat later in dit Jaar, de Hervormden, om de Minderbroederen Kerk, tegen eenige andere plaatsen binnen en buiten de Stad, weder af te staan; en te *Leiden*, stondt hy over het Verdrag, welk die van de *Augsburgsche Confessie*, met den Roomschgezinden Magistraat, aan gingen, en waar by zy beloofden, alle andere Gezindheden, uit de Stad, te zullen helpen weeren.

Sedert drong ORANJE zelfs, by Geschrifte, op het toestaan van vrye Godsdienstoeffening aan elk; welk nogthans ten Hove niet smaakte. Om zulk een Voorrecht te erlangen booden de Hervormden, zoo *Kalvinischen* als *Lutherschen*, te *Antwerpen*, ten dezen tyde, den Koning eene Somme van dertig Tonnen Gouds aan, by een Verzoekschrift, welk door vele Edelen en Gemeenen geteekend was. Maar noch onderwerping, noch geschenken, noch aanbiedingen van zulk een aart, die hun vermogen te kennen gaven, en het wantrouwen van den sluggen FILIPS deeden toenemen, konden hem, die liever geene, dan zulke Kettersche, Landen en Onderdanen, wilde hebben, eenigzins vermurwen. — De Gouvernante wapende zich ook, en liet *Valenchyn* en *Doornik* bezetten; in welke eerstgenoemde plaatse, door storm ingenomen, NOIRCARMES, twee Leeraars der Gereformeerden, onder welken GUIDO DE BRES, de Opsteller hunner Belydenis, nevens meer andere aanzienlyke Burgers, deedt vatten en ter dood brengen.

Het Bondgenootschap der Edelen, geenen kans ziende, om zich zelven te handhaven, verviel allengs; en de komst van den strengen ALBA, en 't vertrek van ORANJE en HOORN, HOOGSTRATEN en anderen, onder welken ook vele Predikanten, die deze Landen verlieten, en naar *Duitschland* gingen, deedt de zaak

 der

der Hervorming in deze Gewesten veel nadeels, en de Preek werdt alomme geschorst; en de Kerken afgebroken, op vele plaatsen, op last der Landvoogdesse; terwyl men toen derzelver blinten gebruikte tot Galgen, waar aan de Stichters gehangen werden. Toen werdt het vlugten ook zoo algemeen, dat men te *Amsterdam* dikwyls Schepen gebrek hadt, om de Luiden naar *Embden* over te brengen.

De Hertog van ALBA was zoo dra niet hier gekomen, of hy deedt vele aanzienlyke Heeren vatten, en sommigen derzelven, als EGMOND, HOORNE, en meer anderen, ombrengen, en dit joeg weder een geheele meenigte van Ingezetenen, wel tot 20,000, ten lande uit, behalven de honderd duizend, die, zoo als de Landvoogdes schreef, te vooren reeds weg geweken waren. De Abt van St. BERNARDS by *Antwerpen*, THOMAS van *Thielt*, ook TILLIUS geheeten, verliet zyne Abtdye en 60,000 guldens inkomsten, trouwde in 't Land van *Kleef*, en werdt naderhand Leeraar onder de *Hervormden*, eerst te *Haarlem*, daar na te *Delft*, alwaar hy ook gestorven is. De nabuurige Landen werden vervuld van Vlugtelingen, die van hier alles mede namen, wat zy konden, en de onroerende Goederen achter lieten. Die gebleven waren, moesten wel haast de strengheid bezuuren van den nieuwen Raad der Beroerten, of den Bloedraad, door ALBA aangesteld; waarin JAN DE VARGAS het hoogste bewind hadt, die een Monster van wreedheid was, en nooit dulden wilde, dat men een Vonnis in *Re-*

Revisie trok, zeggende dat het *heilzaam was, onschuldig te sterven*; terwyl zyne Medestander JACOB HESSELS, gemeenlyk, in den Raad zat te slapen, en, als het op het stemmen aankwam, slegts riep naar de Galg: en tot deze straf neigde VARGAS, zoo wel voor de Ketters, die de Beelden gebroken hadden, als voor de genen, die deze Schenddaad niet belet hadden.

Dees Godlooze Vierschaar verklaarde, niet alleen, alle de genen doodschuldig, die de Wapenen tegen den Koning hadden opgevat, en zich aan Kerkroof en Beeldenstorming hadden schuldig gemaakt, maar ook alle Onroomsche Leeraars en Kerkendienaars; houdende zelfs voor een halsmisdaad, het inleveren en toestaan van Smeekschriften tegen de *Inquisitie*, *Plakaten*, en *nieuwe Bisschoppen*; en te durven beweeren, dat deze Vierschaar zich, naar Handvesten en Vryheden, moest schikken; en dat men GODE meer gehoorzamen moest dan den Menschen. — ORANJE, BREDERODE, de Graven van NASSAU, van den BERG, van HOOGSTRATEN en van KUILENBURG, werden voor dezen Raad gedaagd, en vervolgens met den ban gestraft. Men deedt FILIPS VAN NASSAU, den Zoon van ORANJE, geweldiglyk, van de Hooge Schoole van *Leuven* ligten, en naar *Spanje* vervoeren; en toen men zich op de Voorrechten der Hooge Schoole beriep, duwde VARGAS hun toe, dat zy zich des niet bekreunden, gelyk daar na ook genoeg, in vele andere opzigten, is gebleken.

't Vangen en vervolgen, hieldt de gantsche lente van

van 't Jaar 1568, sterk aan hier te lande. ALBA hadt zelfs een toeleg gesinceed om, 's nachts voor Aschwoensdag, de Onroomschen, op verscheide plaatsen teffens, te verrasfen; doch de Schout van *Monnikendam*, en JAN VAN BEERENDRECHT, Schout te *Leiden*, waarschuwden velen, die 't gevaar dus ontkwamen. Te *Utrecht* werdt zekere HENDRIK EEMKEN ten vuure verwezen, zoo als wy hem hier verbeelden.

Hendrik Eemken verbrand.

Dees was een Kleermaker van zyn Handwerk; een Man van eenvoudig en vroom bestaan, die zyne Medeburgers, van het Schavot, vermaande tot een Godsdienstig leven, en hun de leer van 't *Euangelie* aanprees. Een grauwe

we Monnik, die hem meermalen bezocht, met hem geredentwist, en hem tot de Helle verdoemd hadt, staat hier achter de paal, bezig om hem, als 't ware, nog te vertroosten of te willen bekeeren; terwyl de Beul een zakje met Buskruid op zyne Borst aansteekt, door een brandend bos stroo, aan eenen gaffel gebonden. Vele anderen werden ook gegrepen, en onder dezen ook vele aanzienlyke luiden, welken men pynigde, om uit hen te halen, 't geen zy wisten en niet wisten. Eene Dame van 84 Jaren, werdt te *Utrecht* onthoofd. Deze hadt vier duizend Guldens jaarlyks inkomen, welk haar, op 't Schavot komende, deedt zeggen: „ *de Koe is vet, zy moet geslacht worden*".

HERMAN SCHINKEL, een geleerd Boekdrukker te *Delft*, leedt aldaar, omtrent dezen tyd, met ongemeene kloekmoedigheid, den Marteldood; en maakte, voor zyne *Executie*, nog vele fraaije *Latynsche* Vaerzen, welken hy aan zyne Vrienden opdroeg. WYNTJE ADRIAANS, werdt te *Amsterdam*, om haar sterk yveren tegen de Beelden, in een Ton met Water op het Schavot, versmoord. En men deedt hier het Lyk van SIMON JANSZ. een Blokemaker, om dat hy, zonder de Sacramenten ontvangen te hebben, op 't *Graauveld* was begraven, weder opdelven, en onder de Galge plaatsen; wordende alle zyne Goederen, daarenboven, verbeurd verklaard: Om nu niet te spreken van zulken, die, om 't verbreken der Beelden, om 't opvatten der Wapenen, om 't verzwygen van 't gene zy in dezen wisten, en andere oproerigheden,

 [ge-

[gelyk sommigen derzelven, daar van, ook niet zyn vry te pleiten;] in lyden geraakten, en of ter dood gebragt, of met geesseling en bannissement enz. gestraft geworden zyn.

Nog geweldiger ging de Vervolging toe, in *Vlaanderen* en *Braband*. PIETER VAN KEULEN, een Goudsmit te *Breda*, wiens Marteldood wy hier in Plaat vertoonen, was één dier Lyderen.

Een Goudsmit, met zyne Meid, verbrand.

Deze Man zat, ter genoemde plaatse, negen Maanden lange gevangen, ter zake van 't Geloove, waar in zyne Dienstmaagd hem versterkte en bemoedigde; doch twee Maanden later moest zy, zo wel als hare Meester, deswegens den Dood lyden. Zy wer-

werden beiden levendig verbrand; doch zoo kloek was zy, dat zy haren Meester, in 't midden der Vlammen, nog moed in 't lyf sprak, en hare dankzegging tot GOD openlyk uitboezemde; gelyk het Prentje ons leert. Te *Gent* staken de *Spaansche* Soldaten, den Gereformeerden Leeraar GILLIS DE MEIJER, die ter Galge gedoemd was, eenen bal in den mond, en voerden hem ten brandstapele, om dat de andere Dood hun veel te zagt voor hem toescheen.

De *Protestanten* der andere Provintien werden even weinig gespaard; en wel 57 Persoonen zyn 'er toen, binnen drie dagen tyds, te *Valenchyn* onthoofd. Ook moesten de Inwooners van het Graafschap *Limburg* zeer vele strengheden ondergaan. Onder dit alles viel het zwaarste en scherpste lyden den *Doopsgezinden*, of zoogenaamden *Herdooperen*, te beurt. —— Geen wonder ook, want de *Spaansche Inquisitie*, wier gevoelen door Koning FILIPS was ingenomen, hadt op den 16 *Febr.* 1568, alle de *Nederlanders*, uitgezonderd eenigen, wier namen men van hier naar *Spanje* hadt gezonden, voor Kettersch, of Ketter-gunstig, en, uit dien hoofde, schuldig aan Majesteit-schennis, verklaard, en, eenige dagen later, was dit ongehoorde Vonnis, door den Koning zelve, bevestigd.

Met den aanvang van 't jaar 1569, deedt ALBA een nieuw Plakaat afkondigen, tot uitroeijing van de Ketters, waar by 't voorige strenge *Edikt* van Keizer KAREL V. bevestigd werdt. Onder de genen, die als

als toen, der woede van de Inquisitie Vierschaar, ten doele stonden, tellen wy den hier verbeeldden Grysaart.

G. Tavart in een Vat verdronken.

Deez' oude en zwakke Man, geheeten GUILLAUME TAVART, een *Protestant*, was ten Vuure veroordeeld; doch, terwyl men hem de handen bondt, en den bal in den mond duwde, in zwym neder vallende, werdt hy weder naar de Gevangenis gebragt, en aldaar, achter over, in een Vat met Water versmoord.

Dit voortzetten der Vervolgingen, en van 't veroordeelen en straffen van vermeinde Ketters, deedt het vlugten der Ingezetenen ook derwyze toenemen, dat, om-

omtrent dezen tyd, naar men wil, eene groote meenigte van Wollenwevers, uit *Vlaanderen*, geweken is, die 's Lands bloeijende Handwerken naar *Duitschland*, en vooral ook naar *Engeland*, hebben overgebragt. 't Getal der zoodanigen kan men eenigzins opmaken, uit dat der zaken, die, door den Raad der Beroerten, gerechtelyk ingedargd zynde, gebannen werden, welk, in Slachtmaand van dit Jaar, al meer dan agt duizend beliep. — De Prins van ORANJE, die het in dit Jaar gewaagd hadt, eenen togt te doen over de *Maas*, doch vruchteloos gezocht hadt, om ALBA tot eenen Veldslag in te wikkelen, was genoodzaakt zyn Leger af te danken, en weder naar *Duitschland* te keeren. Deze togt hadt ondertusschen veel geruchts gemaakt hier te lande, en een zeker eerlyk Burger van *Haarlem*, die het gerucht, dat de Prins over de *Maas* was gekomen, eens uit zyn mond hadt laten gaan, werdt, alleen daarom, te *Amsterdam*, met ongewoone strengheid, gegeesseld.

't Was omtrent dezen tyd, dat men, vermits de ballen, welken men den genen, die ten vuure veroordeeld waren, in den mond stak, om hun geschreeuw te beletten, hun dikwerf ontvielen, op last des Hertogs of van zynen Bloedraad, bevel gaf om de uitgehaalde tong der Veroordeelden, tusschen een yzeren Ring vast gehouden, aan het einde te schroeijen en te branden, waar door dezelve dan opzwol, onbeweeglyk werdt, en slegts een verward geluid sloeg, bykans gelyk aan dat van den koperen Stier des Geweldenaars van *Sicilie*. Eer men

men dit pynig middel nog in 't werk gesteld hadt, onderging zekere RICHARD WILLEMSEN van *Asperen*, een Doopsgezind Persoon, den Marteldood des Vuurs, op eene zeer erbarmelyke wyze, want, de Beul hadt buiten dat Steedje, naar den kant van *Leerdam* toe, den Brandstapel niet zoo dra aangesteken, of een Oostenwind, dreef den rook en de vlam van des Martelaars bovenlyf heen, en dit veroorzaakte, dat men dien elendigen Lyder, onder de ysselykste pynen, tot 62 malen toe, binnen *Leerdam* de woorden, *ô myn* HEER en *myn* GOD, hoorde uitroepen, eer dat een der Overheids-persoonen last gaf, om den gemartelden, spoedig van kant te maken; die inderdaad een beter lot verdiend hadt. Want, over het Ys in den Winter vlugtende, zag hy den Gerechtsdienaar, die hem vervolgde, in 't water vallen, en dit bewoog hem dien Man te redden, met gevaar zelfs van zyn eigen leven. De ander zou gaerne dezen dienst weder vergolden hebben, door zich zynen prooi te laten ontsnappen, was hem zulks niet door eenen derden belet, die de wil en magt scheen te hebben, om hem zulk een pligtsverzuim duur betaald te doen zetten.

Te *Brugge* maakte de onbeschofte *Franciskaner* Monnik, de bekende Broêr CORNELIS ADRIAANSZ. VAN DORDRECHT, wiens preeken en discipline hem eenen welverdienden schandnaam gegeven hebben, zich door zyn Redentwisten tegen de zoogenaamde Ketters zeer vermaard; en van dezen Minderbroeder Monnik lust het ons, tot verpozing van de droeve stoffen, welken wy tel-

telkens moeten aanroeren, hier 't een en ander te boek te stellen. In 't jaar 1548 hadt hy reeds de Kap aanvaard. Hy was van een driftige, onstuimige geaartheid, die hem scherp en bits in zyne Predikaatsien maakte, en dikwerf zyne Gal aan 't kooken en overloopen hielp. Zeer wel was hem de tong gehangen, en hy, bovendien, met den Geest der onbeschoftheid, rykelyk voorzien; want, hy schaamde zich niet, met ongesnoerden monde, allerlei walgelyke en vuile taal, tegen de Onroomschen, uit te slaan, en meermalen zelfs, de wettige Overheid zyner eigene Partye, als eenen dollen hond, luidruchtig aan te blaffen. Voor al hadt hy het voorzien tegen het Huwelyk der Predikanten, en verhefte den reinen toestand zyner Kloosterbroederen by uitnemendheid. Behendig wist hy zich in de gunst van gehuwde en ongehuwde Vrouwspersoonen in te dringen, welker hartsgeheimen hy zich beroemde, genoegzaam allen, te weten; tot dat hy dezen eindelyk zoo dwaas te broeden wist, dat zy hem de inwendigste gedachten van vleeschelyke bekooring, en alles wat de nacht en de slaapkamer bedekt houden, in de biegt kwamen melden, en zich lieten overhalen, om van hem, wegens de zinlyke aandoeningen, getugtigd, en van alle onkuisheid, door eene zagte Geesseling, genezen te worden.

Deze ergernis verpligtte den Magistraat te *Brugge*, hem van daar naar *Yperen*, in een ander Klooster, te doen verzenden, en in zynen Predikdienst te schorssen. Hy keerde echter in 't jaar 1566, zonder verlof, we-

weder, en fchroomde toen niet om de Wethouderfchap, fchandelyk over te halen, en met razen en tieren zoo erg eenen gang te gaan, als ooit te vooren. Vervolgens ftreek hy zelf het beftier van ALBA door, en ging het invoeren des tienden Pennings fchamperlyk te keer, dit, zoo wel als 't verliezen van den *Briel*, uitjouwende, met alle de gebaarden van eenen Potzemaker. Sedert zette hy de Kap, na dat de Wind van 's Lands verlichting draaide. In later tyd is hy, met de overige Kloosterlingen te *Brugge*, op de aantyging van ftomme Zonde, te recht gefteld, en zyn eenigen van zyne Medebroeders, wegens dezen gruwel overtuigd, geftraft naar mate van hun misdryf. — In zyn Preeken noemde hy de *Duitfchers*, die ledren Broeken droegen, *leeren Eersgaten*; de *Engelfchen* noemde hy *Duivelfche Gasten*; en de *Confesfie van Augsburg*, een ftuk, 't welk men aan de Galg mogt hangen, en met flyk begooijen, want zy was, zeide hy, duizendmaal erger dan de Herdoopery; voorts tartte hy elk een uit, om iets tegen hem te kikken, dan zoude hy eerst regt zyne tanden laten zien. Kortom, zyn fchandelyk, zot, dol, en woest Prediken, heeft velen tot het verzaken van 't Roomfche Bygeloove aanleiding gegeven, en de Overheid, dit al meer en meer bemerkende, heeft hem, in 't jaar 1576, het prediken ten eenenmaal verboden, en hy is, na vry wat lichaams-zukkelingen te hebben moeten doorftaan, in 't jaar 1581 of 1582 te *Brugge* geftorven, by de zynen zoo wel, als by de genen die buiten zyne Kerke waren, genoegzaam veracht.

Met

Met dezen gemelden Monnik, hadt ook in of omtrent den Jare 1569, de Doopsgezinde JACOB DE KEERSGIETER, veele Onderhandelingen gehad; gelyk ook HERMAN VAN FLEKWYK, in den Kerker te *Brugge* meermalen met hen geredentwist hadt. Dezen laatften, die aldaar ten Vuure veroordeeld werdt, vertoonen wy hier, zoo als hy, van zyne Vrouwe, in de gevangenis affcheid neemt.

H. v. Flekwyk neemt affcheid van zyne Vrouwe.

Maar, eer wy nu van 't Jaar 1569 afftappen, ftaat nog te melden, dat ook, in den aanvang van 't zelve, te *Amfterdam*, zekere JAN JOCHEMSZEN ten Zwaarde verwezen is, aan wien niets anders ten laste was gelegd, dan dat hy de Preek en 't Avondmaal by ge-

gewoond, en zyn Kind voor den veroordeelden Leeraar JAN ARENDSZ. ten Doop gehouden hadt. En den 26 *Febr.* van dat zelfde Jaar, werdt de Schuitevoerder PIETER PIETERSZ. BEKJEN genaamd, dien wy hier vooren, als leerende en flichtende zyne Vrienden in zyne Schuit op het Y, hebben vertoond; hierom, en om dat hy niet ter Misse ging, en de verboden Vergaderingen der *Calvinisten* en *Mennonisten* of *Doopsgezinden* bywoonde, ten Vuure veroordeeld. Men ziet hem in het Plaatje, hier onder, daar hy naar de Paal gaat, om verbrand te worden.

P.P. Bekjen, ter dood gaande, door W. Jansz. gesterkt.

Zeker Persoon, WILLEM JANSZ., een' der Vrienden van P. P. BEEJEN, die, met moeite, na het Boom-

Boom-fluiten, van *Durgerdam* in de Stad gekomen was, riep hem van de trappen van de Waage, daar hy flondt, toe: *ftrydt vroomelyk lieve Broeder.* Dees werdt deswegens ook vast gehouden, en beleedt, op ondervraging, dat hy herdoopt was, en als Leeraar onder de *Doopsgezinden*, vermaand hadt; waar op hy den 12den Maart insgelyks veroordeeld werdt, om verbrand te worden.

Dezelfde straffe werdt, ten zelfden dage, uitgevoerd aan JAN KRYNSZEN van *Utrecht*, een Schipper, aan KORN. JANSZ van *Haarlem*, een Bootsgezel, en CLEMENT HENRIKSZ. een Zeilenmaker, allen drie Doopsgezinde Poorters, aan welke geene oproerigheid ten laste gelegd geworden is.

In *'s Hage* hadden, nu reeds drie Jaren lang, in den Kerker gezeten, vier afgevallen Hollandsche Roomsche Priesters, te weten, AREND VOS, SYBRAND JANSZ., ADRIAAN JANSZ. en WOUTER SIMONSZ. (*). Dezen werden den 12 May, in 't jaar 1570, voor Ketters verklaard, en den 27sten daar na, ontwyd, welk aldus toeging voor het Geestelyk Gerechtshof te dier plaatse. Men bragt hen in eene Kamer, daar zy met hunne Priesterlyke Gewaden omhangen werden; en voer-

(*) In den Outsteiden Leeuw van D. P. PARS, vinde ik bl. 164, deze Persoonen dus opgenoemd: ADRIAEN DIERCKS, in de *Lier*, by *Delft*, een Man van 70 Jaren; SYBRAND JANSZ. te *Schagen*, ADRIAAN JANSZ. te *Tysselwaarde*, en WOUTER SYMONSZ. te *Monster* by 's *Gravezande*.

N

voerde hen dus gekleed in een ander Vertrek, alwaar zich de Bisschop van 's Hertogenbosch, FRANÇOIS SONNIUS met twee Abten bevondt. Dezen sneden aan het Viertal eenige hairen af, en schraapten zagtelyk met een Mes hunne Kroonen af, en de toppen hunner Vingeren, met welken zy, de opheffing der *Hostie*, by het Autaar gedaan hadden. Vervolgens nam de Bisschop hun het Pastorale Gewaad af, zeggende. *Dat hy hun den Mantel der Gerechtigheid ontnam, dien zy gewilliglyk verworpen hadden.* Waar op een van hun antwoordde: *Zeg liever het kleed des Onrechts; en bedenk, dat gy zelve de waarheid te voren gekend, maar ze boosaartiglyk verzaakt hebt, en dat ge eens rekenschap van uwe daden zult moeten geven.* Dit gezeg van een oud zeventig-jarig Man, die by elk voor vroom en oprecht, zoo wel als geleerd en oordeelkundig, te boek stondt, deedt den Bisschop beven, en alle de Aanschouwers ontzetten. — Na dat dit verricht was, gaf de Bisschop hen aan den Waereldlyken Rechter over, verzoekende kwanswys, dat men hen genadiglyk wilde handelen, schoon hy wist, dat de Brandstapels al gereed waren gemaakt.

Men sprak den 29 het Doodvonnis over hen uit; en deze tyding vervulde hen allen met blydschap, heffende zy te samen den XVIden *Psalm*, al zingende, aan, ook vierden zy in den volgenden nacht te samen het H. Avondmaal, en sleeten dien voorts met het lezen der H. Schrift, en in het doen van ootmoedige Gebeden; gelyk ze, om te meer stilte en aandacht daar toe te

te hebben, hunne Vrienden te vooren verzocht hadden, hen voorts te willen alleen laten, en voor hun te bidden 's Anderen daags, werdt het Vonnis aan hun uitgevoerd, en elk hunner aan een Paal geworgd en verbrand. In 't gaan naar de plaats, vermaanden zy, met alle bescheidene vrymoedigheid, en vol van kloekhartigheid, het Volk tot een vroom leven, en bevalen hunne Zielen, ootmoediglyk, aan GODE. De Vader van ADRIAAN JANSZ. hem genaderd zynde, bemoedigde hem tot volstandigheid, *want*, zeide hy, *het eeuwig leven is voor u bereid.* Zyne Zuster riep hem, op gelyke wyze, toe, *te volharden tot den einde toe, wyl 's Hemels Poort voor hem nu open stondt, en 't lyden dezes tyds slegts kort ware.* Men weerde hen wel van deze Martelaren af, zoo verre doenlyk was; doch geen van deze beiden werdt toen gevat, of om deze gezegden mishandeld; ten blyke dat men, ook hier reeds, een afkeer van deze strenge Vervolgingen begon te krygen, en dat de Overheid dikwerf, tegen wil en dank, dus strengelyk handelen moest. — Verscheide Luiden, die dit Treurtooneel hadden zien vertoonen, waren zeer aangedaan, en bykans onvertroostbaar, op het aanschouwen van het gemoedigd sterven dezer Menschen, wier onschuld en godvruchtig leven velen hadt gestigt.

Eenigen tyd daar na onderging ook een Glasschilder, die Doopsgezind was, te *Dordrecht* een diergelyk Lot. Dees hadt mede al eenigen tyd gezeten, en de Magistraat maakte geen haast met zyne te recht-

stel-

ſtelling; en zoude hem gaerne het leven gered hebben. Een van hun liet zich zelfs door den Gevangen Portraitteeren. Maar zoo veele inſchiklykheid mishaagde den Monniken; die de ſtoutheid hadden van openlyk van den Predikſtoel de Overheid te verwyten, dat men dezen Gevangenen enkel gekerkerd hieldt, om hem voor haar te doen ſchilderen. Men durfde dies, (zoo zeer lag men toen aan den band der *Hierarchie*) niet langer wachten, en deedt dien ongelukkigen, dien men nog door de Pynbank eenige Schuld ten halze zocht uit te wringen, ten gevalle der Monniken, aan de Vlammen opofferen.

Het was ook in dit Jaar, dat de Staten van *Utrecht* voor den Raad der Beroerten gedagvaard werden, om zich, wegens 't voorgevallene in 't Jaar 1566, te verantwoorden. Hier werdt lange en hevig tegens hen gepleit, welk zy, met een taai geduld en onbezweken moed, door ſtonden, wetende dat men 'er ſlegts op uit was, om hen door allerleie middelen, tot het opbrengen van den tienden Penning, te dwingen, waar toe zy niet verſtaan konden. — Men beſchuldigde hen, dat zy te ſlap tegen de Onroomſchen geweest waren, en beroerten hadden gedoogd, welken zy, met geweld, moesten belet hebben. Doch ſommige Spaanschgezinden meenden, dat zy, door het wederſtaan van BREDERODE en ORANJE, meer lof, dan ſtraffe, verdiend hadden. Maar wat zy zelve ook en anderen, ter hunner Verdediging, zeggen mogten, het baatte niets. ALBA verklaarde, in Hooimaand, de Vyf Kerken van *Utrecht*, de Edelen, die 't Verdrag met de Onroomſchen gemaakt hadden, en de Steden *Utrecht*, *Amersfoort*, *Wyk te Duurſtede*, en *Rhenen* vervallen van 't Voorrecht, om ter Staatsvergadering te mogen verſchynen, met verbeurte van alle andere Vryheden, tot dat de Koning ander bevel zou geven.

Doch 't gene deze Provintie hier by leedt, kwam in geene vergelyking by den ramp, die den overigen Gewesten in *Nederland* in 't gemeen trof, op den 1. Nov. 1570, toen een felle ſtorm, uit den Noordwesten, de meeste Dyken en Sluizen, voor 't hoog opgezet water, deedt bezwyken, vele huizen om verre ſpoelde, en een groot getal van Menſchen en Beesten verdronk. *Vlaanderen*, *Braband* en *Holland* leeden zeer veel; ook *Zeeland* en 't *Sticht* van *Utrecht*; doch nog grooter was de elende in *Friesland* en *Oostfriesland*, daar men meent, dat meer dan 20,000 Menſchen zyn omgekomen. Wy gewagen van dezen ramp vooral, om dat het domme Volk denzelven toeſchreef aan de gramſchap der Heiligen, over het ſchenden en breken hunner Beelden; (juist gelyk een ander, niet min dom, gepeupel, de omkeering van *Lisſabon*, in 't jaar 1755 op den 1 Nov., aan 't bygeloovig vereeren der Heiligen en Beelden toeſchreef;) terwyl anderen de zalige Zielen, vry van wraaklust keurende, dit kwaad aanmerkten, als een voorbode van nog meer beroerten in 't Land; die *Holland* eerlang, meer dan de andere *Nederlanden*, troffen. En men kon 'er bygevoegd hebben, dat 'er in de Jaren 1170 en 1421 ook een verſchrikly-

lyken Watersnood alhier hadt plaats gehad, zonder dat 'er eene verbreking van Beelden was voorafgegaan. Zeker Priester te *Hoorn*, met het *Venerabile* in de hand, de Wateren, die over de Straten liepen, willende te rug doen keeren, kon met alle zyne Gebeden en Prevelryen niets anders uitregten, dan dat het Graauw hem uitjouwde.

Twaalf Christenen te Deventer *omgebragt.*

In den naastvolgenden Jare 1571, werden te *Deventer*, des nachts, na het houden van een *Tournooispel*, verscheide *Doopsgezinden* gegrepen, en een Twaalftal derzelven openlyk, (gelyk het bovenstaande Plaatje aanwyst,) als waren zy aan de schendigste Euveldaden schuldig, op den Markt verbrand. By deze ge-

gelegenheid, wil men, dat 'er, onder het uitvoeren van zulk een ongeregtig Vonnis, waar mede men GODE meende, eenen Reukoffer-Altaar op te regten, en eenen aangenamen dienst te doen, zulk een vreeslyk gedruis ontstondt, als of het donderde, waar door de meenigte der Aanschouweren verschrikt en bevreesd, over elkander vielen, en verbaasd heen liepen, by welke gelegenheid ook eenigen gekwetst werden.

Iets diergelyks wordt van BOR en anderen ook verhaald, wegens zekeren MICHIEL ROMBOUTS, die, ter zake van den Godsdienst, te *'s Hertogenbosch*, in den Jare 1568, tot de Galg veroordeeld zynde, by 't opklimmen der Ladder, GOD om een teeken zyner Onschuld badt. Naauwlyks was hy afgeslooten, of 'er ontstondt een geweldige Stormwind, met Hagel en Donder vergezeld, zoo dat men de Vensters niet dan met moeite sluiten konde, schoon het, pas te vooren, zeer aangenaam en helder Weder was geweest. Dit Onweder, welk vele Karren en een Hooiwagen over hoop wierp, bepaalde zich alleen tot de Stad, en deszelfs omtrek, tot één uur aflands, en niet verder.

Te *Amsterdam*, daar ALBA een Kasteel zocht te stichten, kocht men dit dwangmiddel, met eene somme van twee Tonnen Gouds, met moeite, af; en bleef 'er intusschen zeer yverig tegen de Hervorming; want op den 26 Juny des Jaars 1571, werdt 'er zeker groot Schuitenvoerder GERRIT KORNELISSEN geheeten, en op den 10den November, zekere ANNA HENDRIKS of ANNA DE VLASTER, beiden Doopsge-

zind, ten Vuure veroordeeld. Het zelfde lot trof ook, in den volgenden Jare, nog aan twee Kleermakers van dezelfde Belydenis, dies men de Stad, om deze hare Vervolgzucht, toen het eerst met den naam van *Moorddam* doopte: waarom de Minderbroeders aldaar, die te vooren den Hertog nog voor een Dwingeland hadden uitgemaakt, hem nu hemelhoog prezen, en verklaarden de *Spanjaards*, die 't leven in den Oorlog lieten, voor Martelaars van den waaren Godsdienst; waar mede zy ALBA, die toen het beleg van *Haarlem* deedt voortzetten, zoo wel wilden vleijen, als toonden te vreezen.

Die twee Gemartelden waren echter de laatsten, welken men te *Amsterdam*, (welke Stad in 't jaar 1578 des Prinsen zyde koos,) om 't Geloove alleen, ter dood bragt; dan, daar mede hieldt de Vervolging elders hier te Lande niet op; want te *Antwerpen* ging men nog al voort met woeden, vooral tegen de Doopsgezinden; en vier van dezen werden daar, in 't jaar 1574, verbrand. Doch aan dezen deedt men nog de genade, dat men ze alvoorens worgde, en hen toen te samen, in een strooijen hulsje, aan het Vuur opofferde. Een van deze Lyderen hadt zyne Vrouw, door zeer stichtelyke Brieven, wegens zyne aanstaande Staatswisseling, die hy met blydschap te gemoete zag, en ter harer Vertroosting in haar verlies van hem, deftiglyk gesterkt. Een ander derzelven liet eene Vrouw met vier Kinderen na, aan welke, als of 't niet genoeg was, haren Kostwinner te missen, hare Goederen, als door eene wetti-

tige Confiscatie kwanswyze, boven dien nog ontnomen werden.—Wy vertoonen deze Marteling hier by in Prent.

Vier Persoonen te Antwerpen, *verbrand.*

Omtrent dezen tyd vondt men hier ook een nieuw Middel uit, om het lezen van Kettersche Boeken te verbieden. De Oude Christen-Kerk hadt geene Wetten tegen dezelven gemaakt; maar de Keizers verboden dezelven, uit staatkundige inzichten. Sedert 't jaar 800 hebben de Pausen, niet alleen het lezen dier Boeken, welker Autheurs zy veroordeeld hadden, als Ketters, verboden, maar deeden dezelven ook verbranden. Voor het jaar 1500 heeft dit Lot echter, maar zeer weinigen Boeken, getroffen.

Paus MARTINUS V. weerde wel alle Ketters, en

voor-

voornaamlyk WICKLEFF, HUSS en derzelver Navolgeren, uit de gemeenſchap zyner Kerke, maar ſprak geen enkel woord van hunne Boeken. Doch LEO X. verboodt, na 't veroordeelen van LUTHER, ook het lezen zyner Schriften, op ſtraffe van den Ban. Zyne Opvolgers ſchooten diergelyke Banblixemen uit tegen allen, die maar eenige Ketterſche Boeken mogten leezen; welk eene groote belemmering veroorzaakte, om dat men, den naam der Ketteren, zelden voor hunne Schriften vondt. FILIPS II. nu, dit beletzel willende wegnemen, deedt in den jare 1558 eene Naamlyst van zulke Boeken drukken, die door de *Inquiſitie van Spanje* waren veroordeeld. En dit hadt de Faculteit der Godgeleerdheid, te *Parys*, al ſedert 't jaar 1551 gedaan. PAULUS IV. deedt eenen diergelyken Naamlyst aldaar, in 't jaar 1559, in drie Deelen, uitgeven, waar van het eerste behelsde de Namen der Autheurs, wier Werken allen zonder uitzondering verboden waren, en onder welken men Schryveren vondt, die in de Gemeenſchap der Roomſche Kerke geſtorven waren. Het tweede Deel begreep in zich de Tytels van Boeken, die gecenſureerd waren, zonder dat het lezen verboden werdt van andere Werken, door die zelfde Schryveren opgeſteld, en onder dezen zag men Schriften, die zelfs in *Italie* en te *Rome*, met goedkeuring van ſommige Pauſen, waren uitgegeven; gelyk het Werk van ERASMUS over 't N. T. welk LEO X. door eene Bulle, van den 10 Sept. 1518, hadt goedgekeurd. Men zag toen ook, door de *Inquiſiteurs*, eene Lyst van wel 62 Drukkers uitgeven, van welken alle de uitgegeven Werken, zonder onderſcheid, volſtrektlyk verboden werden. Het Concilie van *Trenten* deedt ook niet ſlegts een Nieuwen Naamlyst van verboden Boeken opſtellen, maar benoemde zelfs een good aantal van Godgeleerden, om alle andere Boeken te onderzoeken; en *Inquiſiteurs*, die uit dezelven alle zulke plaatſen moesten uitwiſſchen, welken aan den *Roomſchen* Godsdienst eenig 't minſte nadeel konden toebrengen.

Te *Wezel* hadden de verſtrooide Nederlandſche Gemeenten der Hervormden intusſchen, al in 't jaar 1568, een Synode gehouden, tot Voorſtand van hunnen Godsdienst, en dit was onder anderen, door de Heeren W. VAN ZUILEN VAN NYVELD en FILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, bygewoond; doch nu hielden ze eene diergelyke Kerk-Vergadering, in dit Jaar 1571, te *Embden*, daar zy de Voorſchriften van Leere, en Dienst en Kerkelyke Tucht, te *Geneve* vastgeſteld, overnamen; en onderling eenen band van Vereeniging ſlooten, die eerlange nog vaster werdt toegetrokken, na dat, onder vele andere Steden, ook *Leiden*, de zyde des Prinſen van ORANJE tegen ALBA gekoozen, en die Stad zich, om haar roemrugtig verdedigen tegen de *Spaanſche* Dwinglandye, met eene *Univerſiteit* door Prins WILLEM I. op 's Konings naam, in den Jare 1575, beſchonken zag; naardien deze *Akademie*, aan den Godsdienst vele voordeelen toe-

toebragt, en federt zeer beroemd geworden en tot heden toe, vol luisters, gebleven is.

In *Frankryk* hadden de *Huguenoten* of *Gereformeerden* het, met de Wapenen in de hand, onder den Admiraal DE COLIGNY, en den Prinse van CONDÉ, zoo verre gebragt, dat zy, in 't jaar 1570, de *Roomschgezinden* noodzaakten hun eenen voordeeligen Vrede, en vier fterke Steden, waar onder ook *Rochelle*, ter hunner verzekering, te vergunnen. In de gemelde Stad hielden zy dan ook, in 't jaar 1571, onder Voorzitting van T. BEZA, een Synode, waar in hunne Geloofsbelydenis, in 't jaar 1569 opgefteld, bekrachtigd en onderteekend werdt, onder anderen ook door Koningin JOHANNA VAN NAVARRE, een haren Zoon HENRIK VAN BOURBON, den Prins van CONDÉ, den Graave LOD. V. NASSAU, den Admiraal DE COLIGNY en anderen. Koning KAREL IX. betoonde federt ook, uitwendiglyk, voor de hoofden van dezen Aanhang alle goedwilligheid; terwyl hy, geheel en al geleid door zyne looze Moeder, KATHARINA DE MEDICIS, heimelyk, op hun verderf loerde.

By gelegenheid van 't Huwelyk van gemelden HENRIK VAN BOURBON, met 's Konings Zuster, waren de voornaamften reeds ten Hove gelokt, om 'er de Vreugdebedryven mede by te woonen, en zy lieten zich, zonder achterdogt, vinden ter plaatfe, daar men voor hadt, een ganfch ander Feest met hun te houden. De dag van St. BARTHOLOMÆUS, zoo dood-

doodlyk voor velen hunner, en waar van wy hier eene enkele Moordparty in Plaat vertoonen;

Moord, in Frankryk, op St Barteladag.

en die zoo verfchriklyk is, dat men denzelven voor altoos, uit de Jaarboeken der Franfchen, behoorde uit te wisfchen; was daar toe vastgefteld, en men befteedde dien, en nog zeven volgende dagen, ja, volgers MAIMBOURG, nog wel twee Maanden tyds, tot de uitroeijing der Hervormden, te *Parys* en byna door geheel *Frankryk*, zonder mededoogen; welk nergens dan by JEAN HENNUYER, Bisfchop van *Lifieux*, en eenige anderen, als toen te vinden was. Op het gegeven teeken werden wel omtrent 10,000 Huguenoten, waar onder wel vyfhonderd of meer voornaame Grooten en Ede-

Edelen, binnen *Parys* alleen vermoord, waar toe die van *Guize* voornaamlyk de hand leenden, en voorgingen. Deze Moord ging over alle foorten van Menfchen, en woedde op de Straten, in de Huizen, zelfs in 't Paleis des Konings, daar men zulken, die 'er zich onthielden, en zochten te bergen, opfloot, en voorts afmaakte. Men fpaarde geene oude Mannen, noch zwangere Vrouwen, noch jonge Kinderen. Sommigen werden, met daggen of degens, anderen met helbaarden doorfteken, met roers en pistolen doorfchoten, uit de Venfteren op ftraat geworpen, en verpletterd; anderen in de *Seine* geworpen, en met bootshaken gedood, of met hamers, bylen en handboomen afgemaakt, of nog wreedelyker vermoord. Een Vleeschhouwer beroemde zich by den Koning, dat hy 'er 150 gedood; en een ander fnorkte, dat hy 'er wel vier honderd afgemaakt hadt.

De Admiraal de COLIGNY was een der eerften, dien deze ramp trof; doch welken hy manmoedig tegen tradt. *Zyn* gelaat boezemde zelfs zynen Beulen eene foort van eerbied in, en zich in zynen Mantel gewenteld hebbende, onderging hy, na zyne *Ziele* aan GOD te bevelen, alles, wat de woede aan hem gelustte te plegen. Zyn Hoofd, door een Italiaan afgehouwen, werdt aan de wraakzuchtige Koninginne Moeder gebragt. Zyn Romp, het Graauw ten besten gegeven, werdt door het flyk gefleept, en by de Beenen te *Montfaucon* aan de Galge gehangen. 's Konings Schoonbroeder, HENRIK VAN NAVARRE en BOURBON, omging, neffens zyn Neef den Prins van CONDÉ, dit gevaar ter naauwer nood, en beiden lieten zy zich, door dien uiterften nood, vervoeren, om den Godsdienst, welken zy tot hier toe beleeden hadden, te verzaken. Kortom, Koning KAREL IX. die nu den lust kreeg, om dit bloedbad algemeen te maken, fchreef daar na aan Paus GREGOOR XIII. al roemende, dat hy zeventig, anderen zeggen, dertig duizend Ketters, binnen weinige dagen hadt doen ombrengen; en deze Paus ftelde daar zoo veele eere en genoegen in, dat hy in Processie naar de Kerk van St. *Lodewyk te Rome* ging, en GODE, voor eene zoo gelukkige verrichting, dank betuigde. Ook ziet men aldaar in de Kapelle van *Paulyn*, den moord van *Parys* afgebeeld, en 't uitwerpen van 't Lyk des Admiraals uit een Venfter, met een Latynsch Byfchrift, te kennen gevende, dat de Paus den moord, aan COLIGNY bedreven, goedkeurde.

In *Zwaben* en elders in *Duitschland*, bleef de Vervolging op vele plaatfen, tegen de *Protestanten*, ook aanhouden. Zekere HANS MISEL werdt te *Langenau*, om 't Geloove onthalsd; doch omtrent deszelfs Dood, (en daarom maken wy 'er ook hier gewag van,) wordt, als iets zeldzaams, verhaald; dat hy met blydfchap, voor het Zwaard knielde, en den Bisfchop van *Ulm*, die hem tot bekeering vermaande, zelfs aanriedt, om het bygeloove en de afgoderye te verzaken, en van alle Zonde en Godloosheid af te ftaan. Dat voorts, zyn Lichaam, na de Onthoofding, over end

end bleef ſtaan, tot groote verbazing der Aanſchouweren, en dat 'er eene bloedſtraal zich naar boven verhefte, even als een ſtraal waters uit eene opborrelende fonteine; terwyl de Beul, niet dan met moeite, en al ſchoppende en ſlootende, den romp kon doen vallen; gelyk het onderſtaande Plaatje doet zien.

Een Perſoon, in Zwaben onthalsd.

De Hertog van ALBA, die, in 't volgende Jaar 1573, deze Nederlanden verliet, hadt zich ook, op eene zeer trotſche wyze, beroemd, by den Graaf LODEWYK *van Küningſtein*, Moederlyken Oom van Prins WILLEM I. dat hy, in den korten tyd van zyne Regeering hier te Lande, wel agttien duizend zes honderd menſchen om 't Geloove, en om wederſpannigheid,

heid, door Beuls handen, hadt doen ombrengen. Ook bleef het beſtier van zynen Opvolger DON LOUIS DE REQUESENS, niet zonder blyken op te leveren van wreedheid, tegens de anders denkenden; en te *Antwerpen*, *Bruſſel*, en in andere Steden van *Braband* en *Vlaanderen*, zag men toen nog meermalen Brandſtapelen en Moordſchavotten oprechten, tegen de Doopsgezinden en andere Hervormde Christenen; waar van velen naar *Engeland* geweken, aldaar geen beter lot aantroffen; ſchryvende JACOBUS VAN SOMEREN, die naderhand Penſionaris der Stad *Gend* is geworden, nog van *Londen* aan zyne Moeder hier te Lande, in 't jaar 1576, dat de Biſſchop aldaar zelfs, op bevel van Koningin ELISABETH, (die mede te vooren werks genoeg gehad hadt, om de woede harer Roomschgezinde Zuster en van andere Vyanden, te ontkomen,) een Boek hadt geſchreven en uitgegeven, waar in hy, onder anderen, hadt beweerd, *dat eene Christen Overheid de Ketters, rechtmatiglyk, met den dood konde ſtraffen.*

Maar, terwyl men zoo ſtreng in *Engeland*, met zyne Mede-Christenen, die men onderſtelde op den dwaalweg te zyn, handelde, ging men in ons eigen Land, in Noord-Holland namelyk, nog onmenschlyker ten werke tegen ſommige *Roomschgezinde* Huisluiden, die door eenige Guiten en Landloopers, valſchelyk waren aangeklaagd, als of zy in het brandſtichten van ſommige Dorpen hadden mede geſtemd, of zulks hadden willen ondernemen. De Overſte DIDRIK SONOY,

[Naam, in dit geval niet dan met affchrik en verfoeijing te noemen], die in dit Kwartier uit 's Prinfen naam geboodt, deedt hier, als eene andere ALBA, eene byzondere Regtbank fpannen, die zoo vinnig en wreed te werk ging, dat ze eerlang mede den naam van Bloedraad kreeg. Onder dezen werden KOPPE of JACOB KORNELISZ. en zyn Zoon NANNING van *Wognum*, en PIETER NANNINGSZ. van *Benningbroek*; allerysfelykst gefolterd, om een misdryf uit hun te trekken, waar aan zy nooit gedacht, veel min het bedreven, hadden. De pynigingen, door hen ondergaan, en door HOOFT, en vervolgens door WAGENAAR te boek gefteld, zouden het wreedfte Mensch, dat 'er leeft, ontzetten en doen fchrikken, en den Lezer, zoo wel in 't lezen, als my in 't fchryven, verdrieten; en wie zou dan niet met affchuwen hooren, dat men deze Menfchen nog, op eene barbaarfche wyze, den fchriklykften Dood heeft doen ondergaan; terwyl de overigen, op last van 't Hof, door den Procureur Generaal, geflaakt, en vervolgens vry gelaten onder handtasting, nooit eenig Recht, noch vergoeding van fchade, en betering van eere, hebben konnen bekomen. Een handel, aangelegd, zoo men wil, om den *Roomfchen*, eens vooral, den moed te benemen, van ooit naar verandering van Regeering te trachten; doch waar van de onmenschlyke wreedheid, jegens onfchuldigen gepleegd, nimmer, met eenige reden van Staat, te verfchoonen is.— Dit eenige moet ik hier nog, als iets byzonders, aanteekenen; dat

dat namelyk, by het uitvoeren van het Vonnis, aan NANNING KOPPESZOON, volgens welk hem 't hart ten lyve uitgerukt, en hy gevierendeeld moest worden; gelyk te *Hoorn* gefchiedde, de Predikant JURIAAN EPESZOON, den Lyder, die zich ontfchuldigen wilde, en de ernftigfte betuigingen van onfchuld deedt, gedurig met fnaauwen en fnateren, in de redenen viel. Doch aanmerklyk is het, dat hy toen den Predikant, binnen drie dagen, voor 't jongfte Gericht daagde, en dat deze, hier op mistroostig naar huis gegaan, binnen of kort na den beftemden tyd, overleedt.

Wat vroeger nog was de Vervolging, onder den zelfden Landvoogd REQUESENS te *Antwerpen*, tegen die van de zoo geheeten nieuwe Religie, fcherpelyk voortgezet; en men hadt aldaar, in eene zekere Vergadering wel 37 Doopsgezinden te gelyk gegrepen, die meest allen, met gefchroefde Tongen, te *Brusfel* verbrand werden. Onder 't pynigen van deze en andere Luiden, welken men teffens befchuldigde van de Wapenen tegen de Regeering te hebben opgevat, was zekere ANTONY VAN TEISTIG, een Raad van *Braband*, zoo ongevoelig en meedoogenloos dat hy, onder 't martelen en kermen dezer Luiden, bleef voort fchryven, en de Beulen nog aanporde, om de pyniging fterker te maken en te verzwaren. Ja, zeker geloofwaardig Man getuigt, van vroome en deftige Menfchen verflaan te hebben, hoe zy tegenwoordig waren geweest, daar deze Raad van Braband, met den Bisfchop SONNIUS van *'s Hertogenbosch*, en JAN DE

 KNYFF,

KNYFF, Bisschop van *Groningen*, zich openlyk over tafel, (kort na 't verbranden van de vier Menschen te *Antwerpen*, hier vooren genoemd,) elk om 't zeerst, beroemd hadden, over hunne heerlyke daden, in 't Ketterdooden, betoond.

Twee Zusters, spotswyze, ter dood gesleept.

A. VAN TZESTIG verhaalde toen, hoe hy, in *Overysfel*, twee Juffers, Gezusters, als hardnekkige Ketterschen, ter dood gedoemd, doch aan de eene, die op de belofte van Genade, van haar Geloof was afgegaan, het Zwaard toegestaan hadt; doch dat hy haar, toen zy, ziende dat ze echter sterven moest, op de bestraffing harer Zuster, weder berouw van hare herroeping toonde, zoo maar ten eersten een bal in den mond hadt

hadt doen steken, en met een deel Mutsaarden, welken lugtig brandeden, een gelyk Lot, als hare *Zuster*, gegeven hadt; waar in hy zich nog verheugde by de herdenking; terwyl de daad zelve van hem met allen lust en genoegen was volbragt. Wy vertoonen deze Zusters, hier ter dood gesleept wordende, en als uit spotterny met Kransen gekroond, in het Prentje, hier naast.

Doch ten tyde van DON JAN, hieldt de Vervolging om den Godsdienst byna geheel op. Hy hadt wel, in den aanvang zyner Landvoogdy, een Plakaat tegen de Ketters doen uitgaan, waar op te *Mechelen* het onthalzen van eenen Kleermaker gevolgd was, op een Vonnis van Schepenen, welk door hem was bekrachtigd, om dat de beschuldigde ter Preeke geweest was: maar eerlang verloor de Raad der Beroerten, in zoo verre zyn gezag, dat 'er maar weinigen Doopsgezinden te *Antwerpen*, in dezen tyd, ter dood gebragt werden. Maar de algemeene en sommige byzondere Staten en Steden, begonden scherper dan voorheen op het gedrag der Kerkelyken, en dat van sommige Gezintheden te letten. In Grasmaand van 't jaar 1578, verbooden de algemeene Staten, aan de Geestelyken iets te leeren, welk naar wederspannigheid smaakte of strydig was met het ontzag, welk men den Aartshertoge en den Prinse van ORANJE schuldig was; ook moest elk zich onthouden, van het stooren der gemeene Ruste, en van den Roomschen Godsdienst, buiten *Holland* en *Zeeland*, voederende wyders dat alle Magistraten en Geestelyken, den *Gendschen Vrede* be-

 zwee-

zweeren, en zich tegen DON JAN verklaren moesten. — En, toen de *Jesuiten* te *Antwerpen*, en een gedeelte der Minderbroederen, aldaar dezen Eed weigerden te doen, gelastte de Overheid, dat men hen ter Stad zoude uitleiden, gelyk ook geschiedde, en hier door ons in Prent afgeschetst is.

De Jesuiten uit Antwerpen *geleid.*

Om gelyke reden verlieten ook de Minderbroeders *Utrecht*, en meenden toen alle hunne Kerksieraden en kostbaarheden mede te nemen; doch dit werdt hun belet. Te *Brugge* en *Gend*, werden eenigen dezer Kloosterlingen, om *Sodomie* ten Vuure gedoemd; gelyk om 't zelfde misdryf, de Monniken van dit zelfde Minderbroeders Klooster te *Brugge*, ten tyde van den Roomsch-

Roomsch-Koning MAXIMILIAAN, uit die Stad verdreven waren. Deze Schennis bragt nu ook 'er veel aan toe, dat men te *Gend* te gelyk de vier biddende Ordens uit de Stad verbande. En by dezen yver kwam nog dit, dat men eerlang, in de *Roomsche Nederlanden*, het zenden der *Annaten* naar *Rome*, verboodt; waar by de Prelaten de eerste Jaargelden spaarden, welken zy anders, by hunne inwyding, aan de Pauslyke Schatkist moesten leveren. Uit al 't welke men ligtlyk kan zien, dat de algemeene Staten toen voornemens waren, om zulke Geestelyken, welken men, met recht, voor de Stookebranden der Beroerten, en Bevorderaars en Aankweekers der nog duurende Onlusten, houden mogt, te kortwieken en te beteugelen.

Zulk eene Handelwyze in *Braband* en *Vlaanderen*, deedt den *Onroomschen* in *Holland*, *Zeeland* en elders den moed ryzen, en de hoofden hooger steken, dan wel betaamde, slande zelfs op verscheide plaatsen tot groove buitensporigheden over. Te *Amsterdam* zag men de eerste ongeregeldheid in dezen, welke zelfs door velen der treffykste Burgeren aangestookt en voortgezet werdt. —— Hier by gelust het ons; dewyl deze Gebeurtenis, juist op den 26 May dezes Jaars, weder verjaart, en eene Stad betreft, waar in het *Gemeenebest* van *Nederland* zoo veel belangs stelt, en die zelve eenen grooten invloed op de Regeering dezer *Republiek* heeft, wat langer, schoon by wyze tessens van uitstap, stil te staan.

Het was al, kort, na dat deze Stad, in 't jaar 1578,

den

den 16 *Maart* het Verdrag van Voldoening, met den Prinse van ORANJE beëedigd, en dus de zyde der Staten van *Holland*, en van dien Prinse gekozen hadt, dat de uitgeweken Ballingen, die meest *Hervormden* waren, volgens 't 8ste punt van 't gem. Verdrag daar toe vryheid hebbende verkregen, in grooten getale, weder in de Stad kwamen; en daar eenig misnoegen onder 't Gemeen begonden te verwekken; want de Wethouderschap, en een groot gedeelte der Burgerye wantrouwde elkanderen nu. De *Gereformeerden* morden zelfs openlyk over de afzigtelyke begraafplaats, welke men hun hadt aangewezen. Ook ontstondt 'er geschil over het brengen van de drie Schutteryen, onder zes Vendelen; waar toe de Regeering den 23 May eendragtelyk besloot, niet te bewilligen. Men hadt uit een Brief van ALDEGONDE verstaan, dat de *Spaanschen*, met *Zweedsche* Schepen, voornemens waren *Amsterdam* aan te tasten, daar zy voorgaven Vrienden in overvloed te hebben. De *Gereformeerden* lieten tevens een gerucht loopen, dat Don JAN, onder voorgeven van de bezettingen te *Deventer* en *Kampen* te proviandeeren, wel iets op de Stad *Amsterdam* ondernemen mogt, daar hy, heimelyk, verstand hieldt, naar men voorgaf. Dit gaf aanleiding tot eenen Opstand; in welken Mr. WILLEM BARDES, Zoon van den gewezen Hoofdschout, een groot Voorstander der Hervorming, één der eerste Aanvoerderen was, daar toe op den 24 van May, eenen schootvryen helm en rondas ontboden, en aan SONOY geschreven hebbende, om zyn Volk gereed te houden ter hulpe, op 't eerste bevel van de Staten van Holland, of van derzelver Gemagtigden, die toen te *Amsterdam* waren. 's Anderen daags, den 25 May, zynde Zondag, kwam THOMAS VAN THIELT of VAN TIL, gewezen Abt van St. *Bernards* by *Antwerpen*, aan den St. Antonis dyk voor de Onroomschen prediken: wat hy leerde, is onbekend, maar dit weet men, dat zyne Toehoorders terstond met elkanderen den tyd, de plaatsen, en de wyze beraamden, om 't werk tot dadelykheid te brengen, en de Wethouderschap van 't bewind te ontzetten.

Ná dat de nacht met behoedzaam waken doorgebragt was, begaven zich den 26sten, zynde maandag, BARDES, M. KOSTER, A. KROMHOUT, A. PAUW, en G. DU GARDIN naar 't Stadhuis om te zien, wat de Regeering den Onroomschen wilde toestaan; doch een en andermaalen, niets daar kunnende verkrygen naar genoegen, gaf Kapt. SIMON JONKHEIN daar van den Volke een teeken, welk terstond ten deele de toegangen naar den Dam stopte, ten deele ten Stadhuize instortte, en van daar, zoo wel als uit derzelver Wooningen de Oude, en toen dienende Regenten afhaalde, op de Waage bragt, en ze van daar allen, met vele Papen en alle de Minnebroeders, tusschen twee Ryen van Soldaten, naar 't water voerde, daar men hen, in verscheiden Vaartuigen deedt gaan, onder 't schreeuwen van 't gepeupel, *dat men hen naar de Galg moest voeren, daar ze menig een hadden aan geholpen.* Doch men deedt hen, even buiten de Stad, aan

aan den St. Antonis dyk weder opzetten; schoon eenigen hunner, en onder dezen de Oud Burgemeester HENRIK DIRKZ. een erger lot gevreesd en verdiend hadden. Niemand echter was, in dit Oproer, gekwetst, veel min gedood; maar 't Graauw viel straks aan 't plonderen van 't Minderbroederen Klooster; en de Stad bleef drie dagen zonder Regeering. Doch toen koozen 36 Agtbare Burgers tot Burgemeesters, W. BARDES, M. KOSTER, A. KROMHOUT, en D. JANSZ. GRAEF; neffens de overige Regenten, en WILLEM MARTENSZ. KALF werdt Schout. De Kerken bleven nog eene week gesloten; doch toen liet 'er de Regeering de Beelden uit nemen, en men predikte terstond in de *Oude*, en eenige dagen later, in de *Nieuwe Kerke*. De *Lutherschen* en *Doopsgezinden*, oeffenden ook hunnen Godsdienst, nu openlyk in byzondere huizen, met kennis en verlof der Wethouderen. die ook, schoon met tegenzin van eenigen hunner Geloofsgenooten, den Roomschgezinden toelieten, in 't heimelyk, hunnen Godsdienst te oeffenen. Van deze omwenteling in de Regeering en den Godsdienst te *Amsterdam*, of van dit *Geus worden* der Stad, gelyk HOOFT het noemt, of liever van dit gelukkig veranderen, ter bevordering van ware Kennisse en Christelyke liefde, en onderlinge Verdraagzaamheid, welke aan flugge Regenten en bygeloovige Monniken en Priesters, altoos geweldige Tegenstanders hebben ontmoet, wilden wy hier wat omstandiger spreken, te meer daar het, in dit Jaar der Uitgave van dit Werkje,

net

net twee Eeuwen geleden is, waarom wy 't zelve ook in Prent hier by vertoonen, ten einde Oud en Jong deze groote gebeurtenis, in het dankbaar harte indrukke, en het geheugen te vaster kleeve aan die groote weldaad GODS; waar door deze Stad geworden is, 't gene zy nog blyft, eene Bevorderares van allen redelyken Godsdienst, eene vriendelyke Herbergster voor de Verdrukte dwaling en onschuld, en eene Handhaafdster van Recht, Orde, Vrede, en Eendragt.

Dit omslaan van *Amsterdam* tot de party der *Hervormden*, werdt wel haast van dat van *Haarlem* gevolgd; daar de Soldaten dit werk, met meer ongestuimigheid verrichteden; en op Sakraments dag den 29sten may dezes Jaars, met geveld Geweer, ter Kerke invielen, verscheide menschen kwetsten, en den Misdoenden Priester van agteren doorstaken. Vervolgens werden de Minderbroeders en Predikheeren Kloosters door hen geplonderd, en eenige andere moedwilligheden bedreven. Men wist echter middel te vinden, om zich van dat ongebonden Krygsvolk te ontslaan; echter bleef de groote Kerk tot in Herfstmaand gesloten, en toen door de Regeering den *Hervormden* ten gebruike toegestaan, schoon de *Roomschgezinden* beweerden, dat zulks met het Verdrag van Voldoening, en met den *Genéschen Vrede*, strydig was. — By deze gelegenheid van *Haarlem* sprekende, staat ons hier nog by te voegen, zeker geval, welk ruim vyf Jaren vroeger aldaar gebeurd is; terwyl DON FREDRIK, de Zoon van ALBA, die Stad nog belegerd hieldt; te we-

weten hoe zekere JAN SMIT, van *Meurs* afkomstig, en te *Mounikendam*, sedert eenigen tyd, gewoond hebbende, op de *Zuiderzee*, daar hy met zyn Schuit zich al visschende bezig hieldt, door een Spaansch Kapitein gevangen en te *Amsterdam* gebragt, en sedert tot een Roeijer gebruikt werdt, om, op de *Haarlemmer Meer*, den zulken ten dienste te staan, die de *Spaansche* Belegeraars voor deze Stad van Proviand en Ammunitie voorzagen.

Jan Smit aan zyn eene Been gehangen.

Dees Persoon in gemoede, zich tot dien Dienst niet kunnende laten gebruiken, werdt om deze weigering, in 't Leger by DON FREDRIK gebragt, en bevonden van 't gevoelen der *Doopsgezinden* te zyn, weshalven dees

dees hem veroordeelde, om met zyn eene Been aan de Galge gehangen te worden, dat 'er de dood na volgde; gelyk de Prent, hier naast, doet zien.

Het scheen ook of de Luiden van deze Belydenis, by elk in 't oog liepen, en alomme in den haat waren, of, op verscheide plaatsen, zelfs onder de *Hervormden*, in deze Landen veel te lyden, en veel smaads te verzwelgen hadden. Te *Middelburg* in *Zeeland*, poogde men deze weerlooze Menschen van 't Burgerrecht te versteken, of weigerde, ten minsten, om de zulken als Burgers aan te nemen, dewyl zy, alle Eeden voor ongeoorloofd houdende, in het doen van den Burger-Eed zwarigheid maakten. Doch de Prins van ORANJE hadt zich hier zoo sterk voor hun verzet, dat men dit voor dien tyd niet verder dreef. Want Vader WILLEM beweerde, met recht; „ dat
„ het *Ja* dezer Luiden voor een Eed te strekken
„ hadt, en zy, ten dezen ongemoeid gelaten moes-
„ ten worden, zoo men niet wilde billyken, dat de
„ *Roomschen* de *Hervormden* mede drongen, en dwon-
„ gen tot het belyden van eenen Godsdienst, die met
„ derzelver Geweten streedt". — Dit hielp wat, voor dien tyd, maar na het vertrek van den Prins, hervattede men dezen toeleg aldaar en vergde hun zelfs, om gewapend ter Wagt te trekken, of gelastte hen, om, in gevalle van weigering, hunne Winkels te sluiten. Zy, daar en tegen, vertoonden aan den *Magistraat*, dat ze overboodig waren alle Schattingen te betalen, en zelfs Wakers in hunne plaatse te stellen; maar

maar 't baatte niets, en men scheen hun de Stad te bang te willen maken. Dies keerden zy zich tot den Prinse, die den Wethouderen van *Middelburg*, den 26 July dezes Jaars, nadruklyk belastte den *Doopsgezinden* om 't Eed weigeren, zoo wel, als om hunne weerloosheid, niet meer moeilyk te vallen. — Zyne *Doorluchtigheid* hadt eene byzondere Liefde voor deze Gezintheid, om dat eenige Leden van dezelve, en wel by name PIETER WILLEMSZ. BOOGAARD, hem, in 't jaar 1572 met geld, en deze laatste alleen wel met duizend Guldens, bygestaan hadden, onder bygaande bede, om bescherming voor hem en de zynen, ingevalle GOD des Prinsen onderneming, om *Nederland*, uit de Spaansche Dwangmagt over 's Menschen Conscientien, te verlossen, mogt gelieven te zegenen. — Sederd dien tyd hebben de Doopsgezinden in *Zeeland* ook vele voorrechten genooten; als van het trouwen in hunne Gemeenten, enz. die zy elders of nooit verkregen, of in 't vervolg, met of zonder eigen toestemming, weder verlooren hebben.

Terwyl dit in *Holland* en in *Zeeland* voorviel begonden de Hervormden in de *Roomsche Nederlanden*, zich insgelyks, langs hoe meer vryheid aan te matigen. Te *Antwerpen* en te *Gend* predikten ze in de Lente des jaars 1578 weder openlyk; en besloten, onder goedkeuring van het Synode der Neder- en Hoogduitsche, en Walsche Kerken, in dit jaar te *Dordrecht* gehouden, om by Requeste, aan den Aartshertog en den *Raad* van *State* om vrye Godsdienstoeffening te verzoeken.

Deze laatsten ontwierpen hier op eenen *Godsdienst-vrede*, welke van sommigen aangenomen, doch van de meesten verworpen werdt. In *Gelderland* drong men zelfs de Hervorming met geweld door; en 't zelfde deedt men ook te *Goes* in *Zeeland*, en te *Gend* en elders; hoewel dit streedt tegen het Artykel der *Satisfactie*, waarby de aanhoudende openbare oeffening van den *Roomschen Godsdienst* bedongen was; doch de gesteldheid van zaken was zoodanig, dat deze openbare oeffening van den Godsdienst, der *Roomschen*, niet langer konde gedoogd worden op vele plaatsen, voor al niet in *Holland* en *Zeeland*, hoe zeer men erkennen moet, dat, in den aanvang der Beroerten, onder de *Roomschgezinden*, zulke yverige Voorstanders der Vryheid gevonden werden, als onder die van andere Gezintheden: maar daarna zyn de zaken veranderd. Het *Spaansche* Hof hadt aan den Oorlog den glimp gegeven van de bewaring der *Roomsche* Religie, en geveinsd alle de punten te zullen inwilligen, uitgezonderd de openbare oeffening van den Gereformeerden Godsdienst. Dit streelde de *Roomschgezinden*, welken het hoofd naar *Spanje* neigden, en allengs hunnen zoen maakten met het Hof; gelyk de Graaf VAN RENNENBERG, die de zyde des Prinsen gekozen hadt, kort daar na *Groningen* weder aan *Spanje* bragt; waarom *Oranje*, door hem misleid, voornam nimmer na dezen zich op de *Roomschgezinden* te verlaten. Inzonderheid werden de *Roomschen* gevaarlyk voor den Staat,

Staat, toen zy den Eed aan den Paus gedaan, boven dien, welken zy aan 't Land deeden, begonden te waardeeren; en dit was de oorzaak, dat de *Jesuiten*, die den Paus hulde gezwooren hadden, en weigerden aan den Magistraat te *Antwerpen* den Eed te doen, dien men hun vergde, die Stad verlaten moesten, gelyk wy hier vooren hebben aangemerkt. Hier in is ook de reden te zoeken voor de vele Plakaten van dien tyd tegen de *Roomsche* Geestelyken, om dat men altoos vreezen moest, dat zy, in den wankelen toestand der toenmalige zaken, iets euvels tegen den Staat brouwen mogten.

De *Roomschgezinden* kunnen zich dies niet beroepen op het Artykel der *Satisfactie*, by eenige Stad of Gewest, voorheen verworven, om daar op of daar door eenige meerdere vryheden te genieten, dan hun thans gebeuren: want in dat opzigt staan zy in 't zelfde recht, en in gelyke betrekking met alle hunne andere Geloofsgenooten alomme hier te Lande; dies zoo lange, als zy zich betoonen vreedzame en getrouwe Ingezetenen te zyn, 's Lands wetten gehoorzamen, de onderdanigheid en eerbiedenis betoonen aan de Overheid, en zich onthouden van alles, wat tot laster en oneere van den gestaafden Godsdienst onder hunne anders denkende Medeburgeren en Natuurgenooten konde strekken, een gelyk recht hebben, als alle de anderen, om te vertrouwen op de liefderyke verdraagzaamheid en veilige bescherming van 's Lands Staten, in alle de Gewesten dezer Republiek; oneindig

dig meer zelfs dan hunne eige Geloofsgenooten, in eenig Land van de bekende Waereld, aan de van hun verschillende Godsdiensten vergunnen.

Ten dezen tyde onthieldt zich te *Utrecht* een Priester in de St. *Jacobs* Kerke, met name HUBRECHT DUIFHUIS, wiens zonderlinge Kenschets verdient opgegeven te worden. Dees, een afkeer van het Pausdom gekregen hebbende, begon, met verlof der Regeering, aldaar in 't jaar 1578, zyn begrip der Hervorming den Volke zedigtyk voor te dragen. Hy liet noghans de Beelden in de Kerke, en hieldt het witte Koorkleed aan, als hy predikte. Den Doop bediende hy zeer eenvoudiglyk, vragende alleen den naam van 't Kind; terwyl hy de Ouders en Getuigen nergens toe verbondt. Tot het Avondmaal ontving hy elk op eigen proeve, zonder iemand belydenis van Geloove af te vorderen; ook zonder boek te houden van Naamen. Van bannen wist hy niets, en oordeelde dat het beteugelen en straffen der openbare Zondaren den Overheden toebehoorde. Hy hadt geenen Kerkenraad, en slegts gewoone Kerk- en Armen-meesters, in zaken, door anderen aan Ouderlingen en Diakenen bevolen. Het trouwen voor de Magistraat, in de Kerk, of in een byzonder huis, voor Ouders en Vrienden, na 't voorafgaan der drie Geboden, stondt hy toe, ter tyd toe, tot dat de Staten 'er nader order op stellen zouden. In zyne Leerredenen was hy 'er meest op uit, om de harten tot liefde en Godzaligheid te buigen; zonder zich met Geschillen en Verborgenheden

 op

op te houden; houdende hy de H. Schrift voor zynen eenigen *Catechismus*. Gaerne zoude hy zich met de andere *Hervormden*, die van het *Consistorie* aldaar, vereenigd hebben; doch vernemende dat eenige hunner Predikanten niet vreemd waren van het straffen der Ketteren met den dood; weigerde hy aan dezen ronduit, zyne gemeenschap.

Voor dit Ketterdooden, schreef JUSTUS LIPSIUS, naderhand Prof. te *Leuven*, en vervolgens ook te *Leiden*, een Boekje, in 't jaar 1589, welk door DIRK VOLKERTZ. KOORNHERT, die in 't jaar 1590, te *Gouda* overleedt, deftiglyk wederlegd is. Dees laatstgenoemde Man, was een groot Voorstander van de Vryheid des Gewetens, en een Vyand geweest van allerlei Partyschap en Vervolging; en was van groot nut voor den Prinse van ORANJE, in de vastftelling van dit' ons vry Gemeenebest, of schoon hy zelve in Persoon meermalen ballingschap, gevangkenis, en andere rampen deswegens heeft moeten bezuuren.

Maar wien zal het niet verwonderen, dat men zelfs te *Amsterdam*, nog in 't laatst dezer Zestiende Eeuwe, Mannen op 't Kussen zag, die, na 't ontkomen van de Vervolgingen zelven, en na zich van 't Spaansche Juk, en den Geloofsdwang ontslagen te hebben, nog beweerden, dat men de Ketters vervolgen, straffen, en beteugelen moest; en wien zal het met ons, niet verheugen, dat 'er toen ook, behalven den voortreflyken Burgemeester C. P. HOOFT, nog Regenten waren, die voor het dulden van onderscheiden Godsdienstige Ge-

Gezindheden in den Burgerstaat, mannelyk pleiten durfden? Dit immers bleek in 't geval van zekeren Fluweelwerker, GOOSSEN VOGELZANG van *Buuren*, dien wy hier vertoonen, als in verzekering genomen; terwyl hy zich, binnens huis, in den Bybel oeffent, en zyne Vrouw in 't Verschiet, ziek te bedde ligt.

Goossen Vogelzang in verzekering gebragt.

Deze Man hadt, by monde en geschrifte, zekere gevoelens verspreid, welken men voor groove Dwalingen en Ketteryen hieldt. Op verzoek van den Kerkenraad, om de verspreiding daar van te beletten, werdt hy kwanswyze, op last der Wethouderen in hegtenis genomen, in 't laatst van 't Jaar 1597. Op den zevenden Jan.

 1598,

1598, voor Schepenen gehoord wordende, beleedt hy, ruim 20 Jaren der *Calvinische* Leere toegedaan te zyn geweest; dat hy te *Frankfort* by die Gemeente als Lid was aangenomen; en 'er zich aan gehouden hadt, tot in den jaare 1591. Sedert hadt hy te *Londen* eenige andere denkbeelden en begrippen ingezogen, en volgens dezen beleedt hy niet te konnen begrypen, dat GOD, naar zyn Wezen, overal tegenwoordig ware, welk hy ook geleerd hadt in zeker hier, en te *Londen*, uitgegeven Boekje, genaamd het *Licht der Waarheid*, 't welk hy hieldt voor zyne Geloofsbelydenis, waar by hy volhardde. In 't Handschrift, waar naar dit Boekje gedrukt was, hadt hy eenige woorden doorgehaald, om dat de Drukker zwarigheid hadt gemaakt, om ze na te drukken. — Na 't hooren van deze bekentenis, neigden eenige Heeren tot strengheid; en 'er werdt zelfs gearbeid, om den Gevangen naar den *Hage* te voeren. Doch Burgemeester HOOFT vertoonde aan Schout, Burgemeesteren en Schepenen, in 't byzyn der twee Pensionarissen, in een wydlustig Vertoog, wat hy oordeelde van de handelwyze, omtrent dezen Man, en alle anderen, die van de Kerke verschilden, te houden. „ Hy vertoonde dezen armen Man, als reeds „ door de zynen van de Gemeente afgesneden; dies „ de Kerk het hare gedaan, en men zich daar mede te „ vergenoegen hadt. Hy verhaalde dat iemand, op den „ middag, aan VOGELZANGS huis gekomen, de „ Vrouw met de Kinderkens voor den eeten, al knie„ lende, in 't Gebed hadt gevonden; ten blyke, dat „ hy

„ hy ze, naar zyne Kennisse, in de *vreeze* GODS „ hadt opgebragt. Te hard zou het derhalven schy„ nen dezen geringen Vreemdeling, van wien men „ niets kwaads hadt te vreezen, om zyn zeldzaam en „ letterlyk gevoelen van 't Godlyk Wezen, zoo veel „ te doen lyden; te meer daar dit zyn denkbeeld „ misschien niet vreemder was, dan dat der Room„ schen van hun Misbrood, en der Lutherschen in 't ge„ val der allenthalvenheid. De Predikanten zogten, „ somtyds, de Overheid ook tegen deze Luiden op „ te hitzen, doch zoo men hen hoorde en involgde, „ zou men haast, van binnen en buiten, tegen alle „ *Lutherschen* en *Roomschgezinden* te oorlogen heb„ ben. — De Wethouderschap van *Amsterdam* behoor„ de, ten minsten, in 't vervolgen niet voorbari„ ger te zyn, dan die van andere Steden, op dat zy „ niet scheene te treden in 't voetspoor der voor„ gaande *Roomsche* Wethouderschap. Men bragt tegen „ VOGELZANG in, dat hy zyne dooling niet slegts „ geloofde, maar ook zogt voort te planten. Doch „ dit was natuurlyk, en geschiedde ook door de Pre„ dikanten, en door elk, die zyne Stellingen voor waar „ hieldt. Hadden de Staten besloten, den Man naar „ *'s Hage* te doen voeren, dit was bedenklyk door „ eenige Predikanten doorgedreven, en door sommi„ gen, die deze Stad niet gunstig waren, en die zelfs zulk „ eene vervoering, tot hunnent, niet gedoogen zou„ den. Ook dacht men veelligt in *'s Hage*, dat de „ gantsche Regeering te *Amsterdam* het eens was,

 „ om

„ om VOGELZANG hard te handelen; dan, dit was „ zoo niet. Hy (Burgem. HOOFT,) kon niet goedvinden, dat men dezen Man, tot bederf van zyne „ vyf Kinderkens, en hoog zwangere Vrouw, in den „ *Hage* deedt opsluiten. — De Overheid behoorde „ zich, in Geloofszaken, geen gezag altoos over de „ Onderzaten aan te matigen; en de Kerk genoot thans „ meer Vryheid, dan ze onlangs nog hadt durven hoopen; en daar mede behoorde zy te vrede te zyn, „ toen zogt men niemand, in begrippen van Godsdienst, de Wet te stellen. Waarom zou men 't dan „ nu doen? De Zeden der anders gezinden, waren „ niet erger dan die der Gereformeerden, zoo dat men „ hen, ook om deze reden, niet harder behoorde te „ handelen. Redelyker en voor 's Lands welstand „ dienstiger was het, dat men, volgende den ouden „ voet van Regeering, niemand over Geloofszaken „ moeilyk viele, maar elkanders doolingen ten goede „ hielde, als komende alleen ten laste van hem, dien ze „ bezwaarden. Dan zou men de eendragt in den Staat „ behouden, en elkander de hand blyven bieden, in „ 't wederstaan des gemeenen Vyands, daar anders het „ verval van den Staat onvermydlyk zou zyn, indien „ de nieuwe Vervolgzuchtigen hunnen wensch verkreegen".

Dit Vertoog kon den Gevangen echter niet geheel vry pleiten. Hem werdt den 29 Jan. 1595 gelast, buiten de Stad en Vryheid eene myl in 't ronde te vertrekken, en 'er niet, dan met verlof van 't Gerechte, we-

weder in te komen, onder bedreiging van den Ban. Sommigen willen dat zyn Boekje, 't *Licht der Waarheid* getyteld, door Beuls handen, zou verbrand zyn. VOGELZANG voldeedt aan dit Vonnis; doch geraakte nog in 't zelfde Jaar, weder te *Haarlem* in hechtenis; alwaar hy den 25 Oct. verscheide zyner Gevoelens schriftelyk herriep. En wy vertoonen hem hier, als zulks doende voor de Wethouderen.

G. Vogelzang herroept zyn Gevoelen.

Vyf dagen daarna gaf hy nog een Geschrift over, waar in hy zyne herroeping met Schriftuurplaatsen en Redenen bevestigde. Ook badt hy de Wethouders en de Dienaars des Godlyken Woords, ootmoediglyk om vergiffenis, bekennende zich, met het uitgeven van zyn

zyn Boekje, zwaarlyk bezondigd te hebben, 't welk hy smeekte, dat GOD en allen, die hy daar door geërgerd hadt, hem vergeven wilde. Sedert is hy ontslagen; en vervolgens met der woon weder te *Amsterdam* gekomen, waar toe zyne Huisvrouw, den 14 Nov. 1598, by de Heeren van den Gerechte verlof verkregen hadt.

Omtrent dezen tyd, was 'er hier te Lande een Gezantschap van den Koning van *Denemarken* gekomen, om de Staten te bewegen tot het aangaan van eenen Vrede met *Spanje*. Doch de Staten vertoonden aan deze Gezanten, dat Koning FILIPS dezelve maar in schyn aanboodt, om de vereenigde Gewesten by uitheemsche Mogendheden gehaat te maken; of om, zoo hy ze verwierf, zyne magt te keeren tegen anderen, die met hem in Godsdienst verschilden, zynde het den *Spanjaarden* in den mond bestorven, *dat men Ketters met Ketters dempen moest*; onder welke schandlyke benaming zy zoo wel, die van de *Augsburgsche Belydenis*, als de *Hervormden*, verstonden. En om te toonen hoe weinig verzagting 'er ook, in 't stuk van den Godsdienst, te wachten ware van dien kant, bragten de Staten het versche voorbeeld by van ANNEKEN VAN DEN HOVE, eene Dienstmaagd van de beide Zisteren RAMPART te *Antwerpen*, welke, om de Belydenis van de Gereformeerde of Doopsgezinde Leere, openlyk te *Brussel* gedood, en wel, met vele wreedheid, levende in de Aarde gedolven is, niet zonder kennisse van den Kardinaal Aartshertog ALBERTUS, die, naar men wil, gezegd hadt, *dat men*

men haar naar de Plakaten hadt te handelen. Deze Dochter, die de laatste was, welke dus, in 't openbaar, om den Godsdienst, in de *Nederlanden*, geleden heeft, was noch door goede woorden en beloften, noch door dreigementen, tot het afgaan van hare Belydenis, noch tot het erkennen van onkunde of onvoorzigtigheid, te bewegen.

Zy betuigde niet anders te weten, of haar gevoelen was rechtzinnig, en met GODS Woord instemmende; was het anders en dwaalde zy, dat behoorde men haar te vergeven; immers zoude GOD haar deswegens niet straffen, maar wel hem, die, tegen beter weten aan, uit vreeze, iets belyden mogt, anderen ten gevalle, en die, om zyn leven te sparen, der Waarheid te kort mogt doen, want zulk een was niet voor de Menschen, maar by GOD, strafbaar. Na dat zy in den put geworpen was, bedolf men eerst hare Voeten, vervolgens, met een weinig aarde teffens, haar Lichaam, tot aan den hals toe.

De *Jesuiten*, die haar grafwaarts vergezelden, hernamen toen hunne Vermaningen, Smeekingen en Beloften, om haar tot den schoot der Kerke te doen wederkeeren, ten einde als nog het leven te behouden. Doch zy riep, met eene mannelyke stoutheid en Christelyken Heldenmoed! *Zy, die hun leven hier op aarde behouden willen, zullen het hier namaals verliezen.* Voorts badt zy hartlyk, om den Godlyken bystand, tot dat de Beul haar Aanzicht en Hoofd, geheel met Aarde overstelpt hebbende, de Aarde met zynen Voet boven haar instampte, tot ver-

verscheide malen toe; terwyl men nog, van uit den grond, hare doodlyke zuchten hoorde, welk de Aanschouwers met schrik en angst vervulde. Dus wreedelyk en onbarmhartig handelden zy hier, die zich den naam durven aanmatigen van hem, die de liefde, zagtmoedigheid, en 't mededoogen zelve was: terwyl elk den mond vol hadt van den lof der standvastigheid dezer Dienstmaagd, welker omkomen veel indruks op onzen medelydenden Landaart maakte. Zy was de laatste Martelares, om 't Geloove in deze Nederlanden, en haar Dood is, in de onderstaande Prent, vertoond.

Anneken van den Hove levendig begraven.

Hier mede nu gaan wy over, tot de beschouwing van de volgende *zeventiende Eeuwe*, welke ook zeer vo-

vele blyken van Vervolgzucht, in deze Gewesten, doch vooral in de nabuurige Landen, heeft opgeleverd.

Wy slaan eerst het oog naar *Engeland*. Hier was in den aanvang van dit tydperk Koning JACOB STUART, van *Schotland*, tot de Kroon gekomen, in plaatse van de overleden Koningin ELISABETH. Deze uitdruklyk zich ten Voorstander van den Protestantschen Godsdienst verklaard hebbende, zoo bedachten de *Roomschen* een middel, om de herstelling van hunnen Godsdienst aldaar uit te werken. Ten dien einde, smeedden zy den vloekwaardigen toeleg, om den Koning, zynen oudsten Zoon, en de meeste Ryksgrooten, in 't Parlement by een gekomen, ten zekeren dage, te gelyk, om hals te helpen, door 't aansteken van Buskruid, gelegd in een Kelder onder de Zaal, daar die Vergadering by een kwam. Doch 's daags voor den 5 Nov. 1605, toen die helsche aanslag stondt uitgevoerd te worden, werdt dezelve gelukkiglyk ontdekt, en *Engeland* voor eenen slag bewaard, die menigen in rouw gedompeld, en 't Ryk in eene ysselyke verwarring zoude gebragt hebben. Drie *Jesuiten* en eenige andere Beleggers van dien gruwzamen toeleg, ontvingen deswegens de verdiende straffen, en de gedachtenis der merkwaardige bewaring tegen dit *Buspoeders-Verraad*, wordt nog Jaarlyks, met een plegtig Feest, in *Engeland* gevierd.

In *Duitschland* leedden de Protestanten ook zeer vele Verdrukkingen, en werden op vele plaatsen, derwyze in hunne Voorrechten bekort, en benadeeld, dat hier uit ten lesten een dertig jarige Oorlog ontstondt, in wel-

welken GUSTAAF ADOLF, Koning van *Zweeden*, de zaak der *Protestanten* met het Zwaard verdedigde, en dezen hunne zaken, vervolgens, nog zoo lange staande hielden, dat zy eindelyk, by de *Westphaalsche Vrede*, die zoo eerlyk als voordeelig voor hun was, in 't jaar 1648 zich in de verlooren Handvesten en Voorrechten hersteld zagen.

Dan, nog afgryzelyker en betreurenswaardiger waren de uitwerksels van 't Bygeloove, met onverdraagzaamheid gepaard, welken men, in eenen anderen Oord, in 't eerst dier Eeuwe, vertoonen zag, en die voor een oogenblik ook onzen aandagt eisschen. Onder 't gebied der *Graauwbunderen*, de Bondgenooten der *Zwitseren*, is een Landschap, het *Valtelin* geheeten. Daar was 't Euangelie, in de voorgaande Eeuwe, reeds met veel vrucht verkondigd en uitgebreid. Doch de *Roomschen*, den bloei der *Protestanten* daar, met nydige oogen aanziende, bedachten in den Jare 1619, dat 'er niet beters ware, om dezelven eensklaps uit te roeijen, dan dit *Kanton*, welk van kleine uitgestrektheid, doch by uitstek vruchtbaar, is, in de magt der *Spanjaarden*, die verouderde Vyanden der Ketteren, te doen overgaan. Dit geschiedde, en toen ontzagen dezen zich niet, om eene verschriklyke slachting onder die ongelukkige Inwooners aan te rechten; waar van 't Plaatje, op de bladz. hier naast, eene Schets oplevert.

Wy vertoonen daar naamlyk, eene Moeder, met geknoopte Touwen strengelyk gegeesseld; terwyl men haar vyfjarig Kind, van de trappen, te pletteren smyt. En men ver-

vergroot deze woede niet, als men zegt, dat men binnen weinige weeken vyfhonderd Menschen, in deze kleine Landstreek, op eene jammerlyke wyze zag ombrengen:

Woede teg. d. Hervormden in 't Valtelin.

Men vermaakte zich, by voorbeeld, met sommigen van dezen Buspoeder in den mond te stoppen, en het vervolgens aan te steken. Kleine Kinderen werden zelfs aan de Borsten hunner Moederen niet gespaard: en in de voorgaande Eeuwen, was 'er geene wreedheid uitgedacht, van welke men by deze gelegenheid zich niet bediende. De Lichamen zelven der Afgestorvenen, werden opgegraven, om den Honden en wilden Beesten voorgeworpen te worden. En, door zulke gruwzame middelen, zag men den Hervormden

Gods-

Godsdienst, welhaast aldaar voor altoos uitgeroeid.

Wy besluiten dit Tooneel van woeste wreedheid, met de Vertooning van eenen Lyder, vreesselyk, in den Kerker gepynigd, doch in alles onverzetlyk gebleven, en door Vuur noch Staal te bewegen, tot den afstand van een Geloove en Belydenis, waar in hy hoopte, eerlange tot een Leven over te stappen, van volmaakte Gelukzaligheid en Vreugde, in den Hemel zelven.

Een Lyder wreedelyk gepynigd.

Jammer is 't dat ook omtrent dezen tyd, in een Land van Vryheid en Verdraagzaamheid, als inzonderheid *Holland* mag heeten, eene doldriftige yver de *Protestanten* tegen elkander niet alleen, door hevige en verregaande twisten hadt verbitterd, maar ook het Zwaard der Vervolging, tegen de onderliggende en veroordeelde Party of Aanhang, door die van den gehandhaafden Godsdienst, hadt doen trekken. Ik doele op de strengheden, welken men den veroordeelden *Remonstranten*, hier te Lande, (na het houden van het *Synode* van *Dordrecht*, in de Jaren 1618 en 1619.) heeft doen ondergaan. —— De Predikanten der *Remonstranten*, op dit *Synode* gedaagd, geweigerd hebbende, (uitgezonderd HENRICUS LEO, die 'er zich aan onderwierp,) om de *Acte* van stilstand in hunnen dienst te teekenen, werden ten Lande uitgebannen, en kort daar na, uit het gebied der algemeene Staten, vervoerd. Verscheide anderen, die eene byeenkomst te *Rotterdam* gehouden hadden, welke men hieldt tot Oproer te strekken, werden ook gebannen; en den afgezetten Predikanten werdt verboden, om eenige openlyke of heimelyke Vergadering te houden, onder zware boeten. En, daar dit echter geschiedde, werden zy door Soldaten en Gerechtsdienaars gestoord. De Kerken in plaatsen der Afgezetten, werden door die van de nu gehandhaafde Kerke ingenomen, welk op sommige plaatsen bezwaarlyk toeging, en op eenigen zelfs verregaande ongeregeldheden veroorzaakte. Doch, in weerwil van dit alles, bleven de heimelyke Vergaderingen der Onderdrukten aanhouden, en 't leedt niet lange, of verscheiden gebannen en vervoerde Predikanten keerden weder herwaarts, om hunne of andere Gemeenten, in stilte, naar hunne begrippen, te stichten.

't Ge-

't Getal intusschen der genen, die in *Holland*, en ook hier en daar in het *Sticht*, *Gelderland* en *Overyssel*, afgezet waren, beliep, in 't geheel, omtrent twee honderd, van welken 'er omtrent tagtig ten Lande uitgebannen waren. Zeventig teekenden de Acte van stilstand, van welken 'er omtrent twintig, daarna, hunne teekening herriepen. Eenigen zonderden zich af van de onderliggende Party, en de meesten van dezen koozen de zyde van den heerschenden Aanhang; terwyl anderen zich op zich zelven hielden.

En ter Staatsvergadering werdt, in 't Jaar 1620, besloten, in zes Jaren tyds, geene voorspraak noch verzoek voor de verwezen en gebannen Persoonen toe te laten; waar door de weg tot verzoek, om verzachting of verandering in 't gevonniste, voor eerst, gantsch toegesloten werdt. Niettemin zetteden de *Remonstranten*, op eenige plaatsen, hunne heimelyke Byeenkomsten, ter onderlinge stichting yverig voort; hoewel zy dikwerf gestoord, geweldiglyk verstrooid, en velen hunner, om 't beleggen of bywoonen derzelven, in rechten betrokken, en in boeten beslagen werden. De Predikanten GREVIUS en PRINSE, by zulke gelegenheid gevat zynde, werden in het Tugthuis te *Amsterdam* geplaatst; doch eerlange, door eenigen der hunnen, by nacht, daar uit verlost. De Predikant VEZEKIUS, te *Haarlem* in het Tugthuis gezet, wist 'er zich, door een verroesten Sleutel uit te redden. Dus ontkwam ook ISAAC WELSING, met hulp van twee Saaiwerkers van *Leiden*, uit de Gevangenis van de Hofpoort in '*s Hage*. D. SAPMA, te *Amsterdam* in de boeijen geraakt, wist in 't gewaad zyner Vrouwe, ook listiglyk, dien Kerker te ontkomen. S. BYSTERUS, in '*s Hage* in verzekering genomen, werdt tot eene eeuwige Gevangenis verwezen; en vervolgens op *Loevestein* geplaatst; van waar H. DE GROOT, door de schrandere Vinding zyner Echtgenoote, korts te vooren, in eene Boeken-kiste, gelukkiglyk naar *Gorkum* gebragt, en, vervolgens, ten Lande uitgeweken was. Dit belettede echter niet, dat men, onderhand aldaar, nog wel een Zevental andere Remonstrantsche Predikanten, aan BYSTERUS tot zyn gezelschap toevoegde; die 'er te samen etlyke Jaren doorbragten.

Sommigen van dezen Aanhang waren naar *Holstein* geweken, daar zy verscheide Vryheden van den Hertog verwierven, en, onder 't bestier van WILLEM VAN DEN HOVE, Hr. van *Wedde* en *Westwoldingerland*, aldaar de *Fredrik-Stad* bouwden, waar van ADOLF VAN DE WAAL, Hr. *van Moesbergen*, mede in 't jaar 1629 van hier gebannen, de eerste Gouverneur is geweest; en men wil dat de aanleg dezer Volkplanting veel heeft toegebragt by 's Lands Staten, om de *Remonstranten*, in 't vervolg, wat gematigder te behandelen. Veel kwaads hadt midlerwyl aan de zaak van dezen toegebragt, het deel nemen van sommigen uit hun Genootschap, aan de wraakzuchtige onderneming der *Zoonen* van den Advokaat JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, tegen het Leven van den Prinse MAURITS van ORANJE, schoon ook deze verfoeilyke

Aanflag, door fommigen hunner Gezinte, 't eerst is omdekt geworden. Dit kon echter niet beletten, dat zy 'er in 't gemeen mede befchuldigd werden; fchoon zy zich billyk tegen dezen blaam verdedigd, en met klemmende redenen aangetoond hebben, dat zulk een laster, geenszins aan hunne Maatfchappye, met eenigen fchyn van recht, konde aangewreven worden. In den Jare 1627, wilden de Staten de *Plakaten* tegen hen vernieuwen, welk *Rotterdam* echter, daar deze Luiden nu bykans openlyke byeenkomften hielden, tegen ftondt; terwyl men ook te *Amfterdam* gematigder Regenten op het kusfen gebragt hadt, die de *Remonftranten* begunftigden; en de Regeering bevondt aldaar en elders, hoe langs hoe meer, dat het zeer bezwaarlyk was, de *Plakaten* tegen hen te blyven handhaven. Ja te *Amfterdam* verwierven zy ook allengs zoo vele Vryheid, dat zy 'er, in den Jare 1630, eene nette Kerk flichten, en 'er een Kweekfchool by oprechten mogten, waar in SIMON EPISCOPIUS, voorheen Profesfor te *Leiden*, en federt het jaar 1619 ten Lande uitgebannen, van den jare 1634, tot aan zynen Dood, in 't jaar 1643 voorgevallen, openlyke Lesfen gegeven heeft. Zoo heeft ook de gebannen JOH. UYTENBOGAERD, in 't jaar 1627 in *'s Hage* wedergekeerd zynde, aldaar langs hoe openlyker verkeerd, gewoond, en gepredikt, tot in 't jaar 1644, wanneer ook deze aldaar overleden is.

Op *Loevestein* zaten, tot in den Zomer van den jare 1631, nog zeven *Remonftrantfche* Predikanten in heg-

hegtenis, te weten, CAROL. NIELLIUS, PETRUS CUPUS, B. VEZEKIUS, SIM. BYSTERUS, THEOD. BOOM, PAUL. v. d. LINDEN, en ARNOLDUS GEESTERANUS, zynde E. POPPIUS, reeds voor eenige jaren, in de Gevangenis overleden. De overigen hadden al meer dan eens, te vergeefsch, om ontflag verzogt. Zy genoten 'er echter meer vryheid dan te vooren, en de Bevelhebber liet hun, onder bewilliging der Algemeene Staten, toe, om nu en dan, tot hunne verlustiging op de Wallen te wandelen, onder belofte, van niet te ontvlugten. Deze ruimte nu, maakte hen begeerig naar grooter vryheid. Zeker Soldaat, die hen zeer hard pleeg te handelen, om dat hy ze hieldt voor Lieden, die de Voorbefchikking ten fterkften dreven, betoonde hun nu, beter onderricht zynde, allerlei Vriendfchap; en werdt by hen gehouden voor den Man, die het best hunne vlugt begunftigen konde. Hier toe nu werdt eenparriglyk befloten, doch niet om zulks by dag te doen, en terwyl men vryheid hadt om te wandelen, maar om 'er eenen donkeren nacht toe waar te nemen, en zich dan van den muur van 't Slot neder te laten in eene Schuit, waar mede men zich naar *Rotterdam* wilde laten roeijen. Twee zwarigheden echter, die hier toe in den weg flonden, moesten eerst van kant gedaan wezen; en dit gebeurde ook gelukkiglyk. 't Rietgewas in de *Waal*, tegen het Slot naar den *Hollandfchen* kant ftaande, en welk het aanleggen der Schuit beletten konde, was, om de Roveryen van de *Spaanfchen* op dezen ftroom te ftuiten,

 of

of voor te komen, door last van den Gezaghebber, onlangs van daar weggenomen, en zyn groote Hond, gewoon elk aan te bassen, was door hem, in drift, ten zelfden tyde, doorschooten, om dat hy een goed deel spyze, tot een Gastmaal geschikt, hadt opgesnoept. 't Onverwacht wegnemen nu van deze beide hinderpalen, deedt de Predikanten besluiten, om hun voornemen in 't werk te stellen, 's nachts na den 19 Sept. 1631, by buijig en donker Weder. De bovengenoemde Soldaat hadt toen juist de Wagt, en begunstigde dien toeleg.

De Remonstr. Predik. ontkomen uit Loevestein.

De Predikanten geraakten allen over den Muur, en in de Schuit, en kwamen des anderen daags, op den middag, te *Rotterdam*, daar zy door EPISCOPIUS, toen nog niet

niet naar *Amsterdam* vertrokken, geherbergd en van velen gezien werden. Wy vertoonen hen, op de bladz. hier naast, zoo als zy, by nachte, *Gorkum* voorby roeiden; terwyl *Loevestein* in 't verschiet te zien is.

Sommigen hebben gemeld dat dit hun ontkomen, by oogluiking zoude geschied zyn; maar dit is onwaarschynlyk. Ook deeden de Staten van *Holland*, deze tyding ontvangen hebbende, den Persoon, dien hunne bewaring was aanbevolen geweest, in verzekering nemen. De Vrouwen en Kinderen, die hen daar gewoon waren te verzellen, bleven mede nog eenigen tyd zitten; doch zyn daarna weder geslaakt. — Van de Vrouw van A. GEESTERANUS, die eene schoone en ryke Dochter was, is dit merkwaerdige nog te zeggen, dat zy, (die van hem, voor zyne gevangenis, al gevryd, en aan hem reeds verloofd was geworden,) genoegen hadt genomen in zyne zwarigheid en gemoeds-bekommering, om niet te huwen, uit vreeze van met en neffens hem, in te groote gevaren te zullen ingewikkeld worden; doch dat zy, hare liefde en genegenheid tot hem blyvende behouden, agt Jaren naderhand aan hem, nu op dit Slot gevangen, een bezoek gaf, en hem toen van zelve haar hart en hand, by aanhouding, aanboodt, en zich gereed betoonde, om met hem in den Kerker, aan al 't leed te deelen, wat 'er hem gebeuren mogt, om dus gelegenheid te hebben, ook teffens zyn verdriet te verzoeten, en hem op te passen; welken voorslag hy toen met alle liefde omheld, en met teedere dankbaarheid vergolden, heeft.

Allervreeslykst was, een weinig later, dat bloedige Schouwtooneel; welk men in *Ierland* opende tegen de *Protestanten*. De *Roomschen*, aldaar de meesten in getal, deeden door de Koningin, die van hunnen Godsdienst was, aan Koning KAREL I. op wien zy zeer veel vermogt, voorstellen, dat zy, als men hun vryheid gaf, om de Wapenen op te vatten, dit Ryk met weinige moeite in handen zouden krygen, en dan in staat wezen, om 's Konings vervallen zaken aldaar krachtiglyk by te staan en te herstellen. Deze Volmagt werdt hun gegeven; doch in de uitvoering gingen zy veel verder dan de Koningin zich ooit hadt voorgesteld, en maakten zich schuldig aan een zoo versoeilyk gruwelstuk, dat deszelfs gedachtenis nooit zal uitgewischt worden. Want, om in hunnen verderen toeleg niet gestoord te worden, pleegden zy, in den Jare 1641, aan de *Protestanten*, welken zy ten eenenmale wilden uitroeijen, een' verschriklyken moord, even als dien van *Parys* in 1572, die 't gantsche Land van bloed deedt stroomen, en waar van de weergade bezwaarlyk in eenige Historien is te vinden. In den tyd van eenige Maanden, werden daar meer dan tweemaal honderd duizend Menschen van kant geholpen, en in de Provincie *Ulster* het vierde, doch minst bewoonde, deel van *Ierland* uitmakende, sneuvelden wel honderd en veertig duizend Inwooners, waar door dezelve bykans geheel ontvolkt werdt. Niet te vreden zelfs met die ongelukkige Slagtoffers om te brengen, deedt men hun tevens de wreedste mishandelingen aan, waar van wy 'er ee-

eene slegts in Prent vertoonen, uit eene menigte derzelven, die by geloofwaardige Schryvers omstandiglyk aangeteekend, en, niet zonder gevoelige aandoening, te lezen zyn.

De Protestanten in Ierland *vervolgd.*

Of nu deze Vervolging der *Protestanten* in *Ierland*, door den Paus zelve berokkend zy, dan of de Monniken die, buiten zyn weten, dus bestoken hadden, is onzeker, maar niet dit, dat de Paus zelve, door zynen *Nuntius*, alle moeite liet doen, om *Ierland* van zich afhanglyk, en aan zynen stoel onderworpen te maken; hoe euvel de *Engelsche* Koning KAREL I. dit ook nemen mogt. Ook misluktе dees Pauslyke Aanslag, en bleef voor eenen tyd ongewroken. Doch CROM-

 WEL

zaten aangestoken; van alles, wat de Geschiedschryvers van de *Heidensche* Vervolgingen beschreven, en van 't gene *de Romeinen*, by de inneming van *Jerusalem* gepleegd hebben, met één woord, van alles, wat ooit het alleronmenschlykst door *Turken*, *Wilden* of *Kannibalen* bedreven is, niet vergeleken kan worden met de yslykheden, welken de *Duivel*, by deze rampzalige Gebeurtenis, den Vervolgeren ingegeven heeft.

Na dat deze Vervolgingen in dezelfde Eeuwe, eens en andermaal hervat, en de Verdrukten telkens, door Geld en Voorspraak van hunne Geloofsgenooten hier te Lande, ondersteund en vertroost waren, werdt hun eindelyk, in de Jaren 1686 en 1687, den laatsten slag gegeven, door eene geheele verdryving uit hun Vaderland: hoewel hun, vier Jaren later, weder vryheid gegeven werdt, om derwaarts te rug te keeren, na dat de manhaftige D'ARNAUD, als Predikant en Veldheer, gelyk de Hr. MARTINET omstandig verhaalt, in zyne *Kerk-Geschiedenis der Waldensen*, zich den toegang derwaarts reeds door de Wapenen geöpend, en de Voorzienigheid zelve, den Hertoge van *Savoyen*, de oogen geopend hadt, om deze zyne Onderdanen voortaan, op eene verdraagzamer en Christelyker wyze, te handelen. — *Zy* hebben sedert nog dikwerf veel verdriets, van wegens eenige heethoofdige *Roomschgezinde Geestelyken* en *Graaghebbers* moeten lyden; doch blyven als nog, door den onderstand en de milddadige bedeelingen hunner Geloofsgenooten in de Protestantsche Staten en Gemeenebesten van *Europa*, op ee-

eenen gerusteren voet, in hunne Valeijen, dien Godsdienst aankleven, die hun des te dierbarer is, hoe meer zy 'er om hebben moeten lyden.

In *Hongarye* hadden de *Protestanten*, onder verscheide Koningen, eenen tyd lang, genoegzame Vryheden genoten. Doch de Opstand der Grooten, tegen Keizer LEOPOLD, in den jare 1671, verschafte den *Roomschen* Geestelyken de gelegenheid, en voorwendzelen, om nu de Onschuldigen onder de eersten, met deze Schuldigen tessens, die meest allen Roomschgezind waren, in 't lyden te brengen, en men ontzag zich niet, om den *Protestanten*, de voornaamste schuld der Oproerigheid aan te wryven. Dit was eene Schyntrede, genoeg voldoende om toen, en drie jaren daar na, hen van alle Kerken en gelegenheden, tot het oeffenen van hunnen Godsdienst te berooven; en voorts de Predikanten der *Augsburgsche* zoo wel, als *Zwitsersche* Belydenis, naar *Presburg* en *Tirnau*, ter Verantwoording te roepen; daar men hen te vergeefsch, tot verandering van Godsdienst zocht te bewegen; en daar na vergde, om in hunnen dienst stil te staan, of het Land te ruimen. *Zy*, die dit niet by handteekening wilden belooven, moesten eene strenge gevangenis en veelen smaad bezuuren. En men besloot eindelyk, in 't jaar 1675, om hen, ten getale van een en veertig, op de Galeijen te plaatsen; waar toe zy ook naar *Napels* verzonden werden. Doch hier vonden zy welhaast hunnen Voorstander en Verlosser, in den Godvruchtigen zoo wel als manhaften *Zeelander*, den uitmuntenden Admi-

raal

raal MICHIEL DE RUYTER, die 26 derzelven, na dat zy reeds negen Maanden, ter Galeije gezeten hadden, door zyne Voorspraak, verloste, kleedde, verzorgde, en van eene veilige Verblyfsplaats deedt voorzien. Hunne overige Medebroeders, die nog in *Hongarye* gevangen zaten, verkregen, op de goedgunstige Voorspraak der Algemeene Staten van de Vereenigde Nederlanden, kort daar na ook hunne Vryheid, en sedert schynt ook alle Vervolging aldaar tegen hen opgehouden te zyn; ten minsten hebben zy, onder het wys bestier van den Hertog van SAXEN TESSCHEN, hunnen tegenwoordigen Onder-Koning, die de verdraagzaame Inzichten van zyne Behuwdmoeder, de godvruchtige MARIA THERESIA, beantwoordt, en de algemeene Menschenliefde van zynen Schoonbroeder, den lofwaardigen Keizer JOSEPHUS II. navolgt, geene Verdrukking in dezen tyd te vreezen, 't zy in dat Gewest, 't zy in eenig ander Land, onder het *Oostenrykfche* Gebied staande.

In *Frankryk* genooten de *Hervormden*, gedurende 't leven van Koning HENRIK den *Vierden*, de vryheid van Godsdienst-Oefening in 't openbaar, volgens het *Edict* van *Nantes*, in 't jaar 1598, aan hun toegestaan, onbelemmerd. Doch onder zynen Zoon en Opvolger LODEWYK XIII. leedt hunne veiligheid, eenen gestadigen en geweldigen inbreuk. Deze Vorst zocht de *Gereformeerden* van verscheide aan hun afgestane sterke Plaatsen te ontzetten, en deedt hun daarom eenen openlyken Oorlog aan; ontnemende hun in

in 't jaar 1628, de vaste Zeeplaats *Rochelle*, na een langduurig beleg, en hier door was hun het beste pand hunner veiligheid ontrukt. LODEWYK XIV. liet zich vervolgens door TELLIER, LOUVOIS en de *Roomsche Geestelyken* overreden, dat het met zyn roem en belang over een kwam, het Hervormde Geloof niet langer in *Frankryk* toe te laten. In het jaar 1680, deedt hy hen van eenige kleine Ampten uitsluiten, welken zy tot hier toe hadden mogen bekleeden; ook verboodt hy, dat eenig *Roomschgezinde*, de zoogenaamde Hervormde Leere zoude mogen aannemen, op zekere zwaare straffe, en gaf last, om zulke Kerken voor altoos te sluiten, waar in iemand zyn Gevoelen hadt afgezworen. In 't volgende Jaar verklaarde hy, op den aandrang der Kerklyken, dat de Kinderen der *Gereformeerden*, met hun zevende Jaar tot den *Roomschen* Godsdienst mogten aangenomen worden; en dit bewoog vele *Gereformeerden*, om met hunne Kinderen het Ryk te verlaten, en zich met der woon te begeven naar *Engeland* en *Holland*, daar men hen met opene armen ontving. Midderwyl werden vele *Gereformeerde* Kerken gesloten of afgebroken, onder voorwendzel, dat men 'er *Roomschgezinden* hadt aangenomen: al 't welk echter, niet zonder opschudding, in sommige plaatsen, werdt uitgevoerd. De Roomsche Geestelyken maakten, in 't jaar 1682, een Ontwerp, om de *Gereformeerden* met de *Roomschen* te vereenigen; welk de eersten echter niet konden goedkeuren. Om hen echter daar toe te noodzaken, werden

heeft dien Geest van Partyschap ook beteugeld, en schoon men, in gevolge het straffe Plakaat van Koning LODEWYK XV. in 't jaar 1724, in *Frankryk*, tegen den zoogenaamden *Hervormden* Godsdienst, de *Gereformeerden* daar te Lande, ganisch ongenadig blyft handelen, zoo is echter, ook aldaar, eene straal van hope voor hun opgegaan, zints de tegenwoordige Koning zelfs eenen *Protestant* aan 't hoofd zyner *Finantien* geplaatst, en allenthalve getoond, heeft, wel verre af te zyn, van, uit hoofde van den Godsdienst, zyne Onderdanen te willen benaauwen, of te bedroeven. En het is te wenschen, dat alle Vorsten, van welk eenen Godsdienst ook, onder het verfoeijen van allen Gewetensdwang, wel haast te gelyk zullen toonen, dat niets meer hun en hunner Volken geluk en bloei kan bevorderen, dan het handhaven van derzelver Burgerlyke en Godsdienstige Voorrechten, en het bevorderen der algemeene liefde en weldadigheid, onder en door hen. Middlerwyl mogen zy, die nog min of meer onder eenige Verdrukkingen in dezen blyven zuchten, in 't een of ander Oord der Waereld, nevens ons, zich troosten met de volgende Slotbede van de Dichteres L. W. VAN MERKEN, welke ook het besluit zal maken van dit ons Geschrift:

Ó Gy, barmhartig en rechtvaerdig Opper-Wezen!
Gy, wien ons hart bemint, wiens grimmigheid wy vreezen!
Gy, die geen wellust vindt, in uwer Schepselen druk,
Maar de eenige oorzaak zyt van al hun waar geluk.

Gy ziet, met hoe veel leeds ons kwynend hart moet kampen,
Hoe 't vruchtloos, dag op dag, tot u schreit in zyn rampen.
Gy hoort de zuchten, die de Ziel ten Hemel zendt,
En, zoo uw gunst zich niet tot onzen bystand wendt,
Zoo gy, die, liefdryk, uw Kinderen wilt beschermen,
Ons hart, welk u behoort, van troost beroofd, laat kermen,
Gy hebt uw wyze reên, het zy tot ons behoud,
Of 't nut van 't Menschdom, welk ons ongeval beschouwt.
Gy wilt den band, welke ons aan de aarde boeit, ontbinden,
En 't wezenlyk geluk ons, in uw gunst, doen vinden;
De Waereld toonen, dat haar byde Zaligheên,
Niet alleen 't loon zyn van de Vroomheid, hier beneên.
Uw hand weêrhoudt de Ziel die ligtlyk uit zou spatten,
En troost haar, door 't gezicht van heerelyker schatten.
Ons al te ondankbaar hart, door driften overheerd,
Dat onophoudlyk wenscht, en eindeloos begeert,
Wil, daar 't geen plaats geeft aan 't beminlyk vergenoegen,
Het heil des Hemels en der Aarde samen voegen.
Bepaal die Wenschen! Sterk de Godsvrucht, in haar kracht!
En geef ons niets, dan 't geen uw Wysheid dienstig acht!
Zoo schikk' de Wil altoos zich naar uw welbehagen!
Zoo leer' het zuchtend hart zyn kruis gelaten dragen,
Tot dat men 't Lichaam aan de stoflyke Aard betrouwt,
En, juichend, van naby, in U, zyn heil beschouwt.

BLADWYZER
DER VOORNAAMSTE
ZAKEN EN PERSOONEN,

In dit WERKJE *voorkomende.*

A.

Adelaar (de Roomsche) in *Friesland* geplant, 101; welk aldaar den grond legt ter Hervorming, . *ald.*
ALBA vernieuwt de Plakaten tegen de Ketters, 185, 186; neemt op 't ombrengen van veelen derzelven. 208
Albigensen, van waar oorspronglyk. . 131, 134
Amsterdam, hoe de *Hervorming* daar, in 1578, is ingevoerd. . 215—219
ANANUS, de Hoogepriester, een wreed Man, veroorzaakt den dood van den Apostel JACOBUS den Kleinen, . . 52
Antwerpen protesteert tegen de *Inquisitie*, 160, 161
ANDREAS de Apostel, en Broeder van PETRUS, was een der eerste Discipelen van J. C. 58; zoude in *Scythie* het Euangelie gepredikt, en zyne Leere daar met den Kruisdood verzegeld hebben, . 59, 60
ARENDSZ (JAN) preekt voor die van *Amsterdam* en *Haarlem*, buiten de gemelde Steden, . 176, 177
Arianen en *Athanasianen* speelen, beurt om beurt, den meester, . 119
ARNAUD, (D') Predikant en Veldheer der *Waldensen*, 230

B.

BAKKER (JAN DE) een Priester te *Woerden*, was de eerste Marrelaar der *Lutherschen* hier te lande, 152
BALDRIK de *Vroome*, Bisschop van *Utrecht*, fluit de *Noormannen*, 130, 131
BARDES (W.) Hoofdschout te *Amsterdam*, wordt door Burgemeester H. DIRKZ. valschlyk beschuldigd, en deze valschheid door de omgekochte getuigen ontdekt en aan dezelven gestraft, 162—164; federd de party der Oaroomschen gekozen hebbende, is hy gepynigd, gegeesseld, en daarna zalver verklaard, doch ten leste, in zyn verstand gekrenkt zynde, welke hy den Prinse van *Oranje* meermalen, te *Delft*, tot medelyden, . 165

BARNABAS, de Apostel der *Heidenen*, als PAULUS zyn Reisgenoot, was een middadig en ryk begaafd Man, opgevoed te *Jerusalem*, afkomstig van *Cyprus*, 78; leert met PAULUS de *Heidenen* allerwegen, 79, 80; laat zich, door PETRUS, tot veinzery vervoeren, 81; twist met PAULUS, 82; zou te *Salamis*, daarna, gesteenigd zyn, . *ald.*
BARONIUS trekt zyne gezegden wegens den H. JACOBUS weder in, 27 *Aant.*; aangehaald, . 116
BARTHOLOMÆUS, de Apostel, wordt voor denzelfen met NATHANAËL gehouden, 68; zyne Kenschets, 69, 70; waar hy gepredikt, en welk een Marteldood hy ondergaan heeft, . 70
Beeldstorming allerwegen aangerecht, en in sommigen gestraft, . . . 178
BEKJEN (P. P.) houdt eene soort van oefening in zyne schuit, 177; wordt gevat en moet deswegens ter dood gaan, . . 192
Bespiegelingen (*Dichtmaatige*) wegens JESUS Dood en Begravenis, . 13—15
BLAS (BERTR. LE) loopt uit blinden yver den dood te gemoete, . 162
Bloedraad van ALBA, baart allerwegen schrik en elende, . 181—188
BOGAART (A.) aangehaald, . . 117
BOOGAARD (P. W.) ondersteunt den Prinse van *Oranje* met geld, . 222
BOONS (ANNEKEN) wordt, enkel om dat ze herdoopt was, verdronken, 160
BOWER (A.) bestrydt de Leere der *Roomschen* wegens het Pausschap van den H. PETRUS, 31, 32 *Aant.*; aangehaald, . 117
Brieven aan die van *Laodicea*; aan *Seneca*, en aan de Roomsche Maagd THECLA, door PAULUS, naar men wil, geschreven, zyn niet echt, 43 *Aant.*
BRUYS (P. DE) die de *Misse* enz. verwierp, wordt te *St. Gilles* gemarteld, . 138
Byeenkomst (De Eerste *Apostolische*) beslischt een geschil, 49

C.

CASSIANUS wordt, met Schoolborden en Geisselen, door zyne Leerlingen gedood, . 115, 116
CATLINE (OTTO VAN) brengt zich zelven onvoorzichtiglyk in 't lyden, 161
CHRYSOSTOMUS aangehaald, . . 51
CLEMENS, de *Alexandryner*, heeft een goed gezeg van den Apostel MATTHIAS bewaard, . 77
CLEMENS, *de Romein*, de derde der Roomsche Bisschoppen, was een vredelievend, zagtzinnig Mensch, en van hem zyn nog twee Brieven aan de *Corinthiers* voor handen, . 96
CLETUS of ANACLETUS, was, zegt men, de tweede onder de Roomsche Pausen, na PETRUS, 96
COLIGNY (*de Admiraal*),

zyne gelatenheid by zyn sterven, . . . 205
CORNELIS (Broêr), hoe hy preekte, en verdere byzonderheden van zyn gedrag en dood, 188—190
CROMWEL (O.) neemt wraak over de vervolgingen, den *Protestanten in Ierland* aangedaan, 247, 248
CYPRIANUS, Bisschop van *Carthago*, te *Rome* onthoofd, . . 112

D.

Diakenschap der eerste Kerke, wat het inhieldt, 17, 18; hoe de inwyding daar toe geschiedde, . 18
Dort, de Burgers der Stad) brengen 't zaad ter Hervorming, uit *Bohemen* te huis, 146
DORPIUS (M.) loopt gevaar van zyn leven, 152
DRELINCOURT, hoe hy de woedheden afschetst, welken de *Waldensen* bezuuren moesten, 249, 250
DUYFHUIS (H). Pastoor en Preeker in de *St. Jacobs Kerk* te *Utrecht*; zyne zonderlinge Kerkschets en wyze van leeren en stichten, 225, 226
Dwalingen en *Ketteryen* van de twee eerste Eeuwen der Christen Kerke, 97, 98

E.

Edelen, hier te lande, verbinden zich saam, en leveren een verzoek om vryen Godsdienst in, aan de Landvoogdesse, 175; hun Bondgenootschap vervalt en zy verlaten het Land, 179-182
Edict; zie *Nantes*.
EEMKEN (H.) te *Utrecht* gemarteld, . 182
EPIPHANIUS aangehaald, 51 *Aant.*; 52, 72
EPISCOPIUS (S.) is de eerste Professor in 't Kweekschool der *Remonstranten* te *Amsterdam*, . 242
ERASMUS loopt gevaar van zyn leven, . 152
Evangelie van JACOBUS, of dat van JESUS *Kindsheid*, in zyn voornaamsten inhoud medegedeeld. 51, 51 *Aant.*
EUSEBIUS aangehaald, 73, 95, 107; heeft den voortreffelyken Brief van die van *Lyons* en *Vienne*, over de Vervolgingen, in zyn geheel bewaard, . . 98

F.

FELICITAS, eene Romeinsche Vrouw, met hare Zoonen, gemarteld. 99
FELIX MANTZ, om Herdopery, verdronken, 154
FILIPS II. legt zich toe om de Ketters uit te roeijen, en vernieuwt de strenge Plakaten van zynen Vader KAREL V. 166; legt zelve zich toe om eene heimelyke strafoeffening over de Ketters uit te vinden. 172, 173
FLEKWYK (H. V.) redentwist met Broêr CORNELIS. . . 191
Fredrik-Stad, in *Holstein*, door de *Remonstranten*, gesticht, . . 241
FULBERT (de Abt) te *Gent*, in een oproer over 't invoeren der Beelden, gedood, 125 *Aant.*

G.

GANSFORT (WESSEL VAN), JOHANNES van *Amsterdam*, en JAN VAN GOOCH, verzetten zich tegen de *Roomsche* Dwalingen, . . 147
Gelderland (in) als ook te *Goes* in *Zeeland*, en te *Gent*, voerde men de Hervorming met geweld in, . 223
Gevaal (zonderling) van eene Maagd, door zekeren Jongeling uit den Kerker verlost, 117, 118; van Keizer HENRIK IV. met Paus GREGOOR VII. 131, 132; van ANNEKEN JANSZ van *Delft*, en van haar aldaar overgegeven kind, 157-159; omtrent eenige veroordeelden te *Rotterdam*, 171 *Aant.*; met een vlugtenden *Doopsgezinden* en een Gerechtsdienaar, 188; met een onthoofd lichaam, 207, 208; te *Deventer* en 's *Hertogenbosch* by het marteien van dezen en genen, 199, van ANNEKEN VAN DEN HOVE, de laatste Martelares in deze *Nederlanden*, 232; van A. GEESTERANUS en zyne Vrouw, 245
Gezeg (zeer merkwaardig) van den Vlaming JAN HEERWIN. . . 170
GREGOOR VII. of Paus HILLEBRAND mishandelt Keizer HENRIK IV, 132, 133
GUSTAAF ADOLF, Koning van *Zweeden*, handhaaft de zaak der *Protestanten* met het *Zwaard*, 235, 236

H.

Hebreen, (de *Brief* aan de) wordt door sommigen aan een ander dan aan PAULUS toegekend, 48 *Aant.*
HENNUYER (J.) Bisschop van *Lisieux*, weigert de *Hugenooten* te doen ombrengen, . . 205
HERMAS, zou de gave van gezichten en openbaringen gehad hebben, . 64
HERMIONE, Dochter van PHILIPPUS, den Diaken. . . 94
Hervorming (de) in *Polen*, *Rusland*, en de *Noordsche* Landen ingevoerd, 129; dezelve wordt ten hoogsten noodzaaklyk geacht, en ten deele uitgevoerd in de *Roomsche Kerke*, zelve, door 't afzetten van drie Pausen te gelyk, 142, 143; begint te *Amsterdam* en elders in 1566 door te breken, 176; wordt met geweld aldaar, te *Haarlem* en elders ingevoerd, 215-219
Hexapla van ORIGENES, wat ze zyn. . 109
HIERONYMUS aangehaald, 60, 77
HOOFT (Burgemeester C. P.), doet eene fraaije Reede tegen de Vervolgzucht, in de Vroedschap te *Amsterdam*, 228—230
Hostie, derzelver onteerders hoe gehandeld en gestraft, 150—153
HOVE (ANNEKEN VAN DEN), hare dood en standvastigheid, 232—234
HUSS (JOH.) en H. VAN PRAAG, te *Constantz* gemar-

marteld, 143, 144; hunne kloekmoedigheid, yver, Godsvrucht, en lof, 144, 145

I.

Jacobus de *Groote*, reden dezes naams; en in hoe verre aan Jesus was bevriend, 24, 25; hoe vervolgens genoemd, en waarin hy yverde, 25, 26; waar gemarteld, en wat by zyn dood, en na denzelven met zyn Lichaam gebeurd zou zyn, 26—28 en in de *Aant.*; wat zyne gebeurtenis ons leert, 28, 29

Jacobus de *Kleinere*, ook Justus, om zyne vroomheid, geheeten, is Opziener der Kerke te *Jerusalem* geweest, 50, 51; wyze van zyne omkoming, 52; zyne Brief aan de *verstrooide Jooden*, . . . 53

Jesuiten worden uit *Antwerpen* gezet, . . . 214

Jesus Christus; zyn Lyden, in deszelfs byzonderheden beschouwd, en overwogen, 1—15

Ignatius, Bisschop van *Antiochie* in *Syrie*, was een Tydgenoot der Apostelen, 90, 91, is, ten tyde van Keizer Trajaan, voor de wilde Beesten geworpen, 92; zeven van zyne vystien Brieven, zyn meest in agting, . . . 92, 93

Inquisitie (de) woedt tegen *Christenen* en *Jooden*, 141; woedt onder R. Tapper hier te lande zeer scherp, 159; wordt te *Antwerpen* wat verzacht, . . . 161

Johannes, de Geliefde Discipel van Christus, is een yverig aanpryzer van de liefde tot God en zynen *Zoon*, 39, 40; woont zyns Meesters Kruisiging by, en was de gemeenzame Vriend van Petrus, 40, 41; heeft in *klein Asie* gepredikt, en de Kerke te *Efeze* geleerd, daar hy in hoogen ouderdom is overleden, 41, 42; heeft een *Evangelie*, *drie Brieven* en de *Openbaring*, geschreven, en wat wy uit zyn voorbeeld te leeren hebben, . 42, 43

Joosten (Joost) van *ter Goes* in *Zeeland*, word ysfelyk gefolterd, 169, 170

Joseph, zou, als weduwnaar met Maria getrouwd en by Salome te vooren eenige kinderen verwekt hebben, . 50 *Aant.*

Josephus aangehaald, 51 *Aant.*

Irenæus aangehaald, 32 *Aant.*; 65, 97 *Aant.*

Judas Thaddæus, de *Apostel*, was een yverig voortplanter van 't *Euangelie*, 96; hoe zyne vraag eens door Jesus is beantwoord, 56, 57; is, op aanstoken der *Magi* in *Persie*, gedood, 57; iets wegens zyn Geslachte en nagelaten Brief, 57, 58

Juliaan de *Afvallige*, zoekt de *Christenen* te misleiden, en tracht te vergeefsch de Stad *Jerusalem* en haren Tempel te herbouwen, 120, 121

K.

Kampgevechten, en derzelver uitslag, voor een Godlyk vonnis gehouden, 128

Kaakslag, wat dit was by de *oude Friezen*, . 127

Ketterdooden begint al in de *Nederlanden* in de *Tiende Eeuwe*, . . 131

Keulen (P. van) wordt door zyne Dienstmaagd, in 't lyden gesterkt, 184, 185

Kruisdood des Zaligmakers, welk een soort van straffe, 7; waarom door hem ondergaan 9; hoe in het O. V. voorschaduwd, 10; wat de gedachtenis daar van leeren, en waartoe ze ons opwekken moet, 11

Kruismaarten, derzelver oorsprong, . . 132

Konstantyn de *Groote*, sticht eene Kerk ter eere van de XII *Apostelen*, 60; brengt de pracht in de Kerke, . . 119

Koornhart (D. V.) heeft veel dienst aan onze *Republiek* gedaan, maar ook veel leeds moeten bezuuren, 226

L.

Laurentius, de Aartsdiaken te *Rome*, loopt als van zelve in 't vuur, 112, 113

Lazaren (het *donkeren!*) voorval met het zelve, wordt voor ongegrond verklaard, 190

Lezen (het) van Kettersche Boeken verboden, . 201

Linus, de eerste Bisschop van *Rome*, na Petrus, was van een zeer voorbeeldig leven, . 95

Lipsius (J.) schryft voor het Ketterdooden, doch wordt door Koornhart wederlegd, . 226

Liturgie, op den naam van Petrus, is niet te vertrouwen, . 36 *Aant.*

Loevestein. De wondere ontkoming van eenige Gevangenen aldaar, 241—245

Lucas, de Euangelist, van *Antiochie* in *Syrie*, is bedenklyk daar door Paulus bekeerd, en zou, in *Egypte*, *Macedonie* en elders, 't Euangelie verkondigd en 'er den dood ont bezuurd hebben, 75; zyn *Euangelie* zou hy, met hulpe van Paulus, en zyne *Handelingen* wat later geschreven hebben, 75, 76

Lucina, eene liefdadige *Romeinsche* Dame, . 116

Luthers Leere wint veld te *Amsterdam* en elders, 149, 150

Lyden van Christus, als een dag van vasten gevierd. . . . 2

M.

Marcellus (Paus) in eenen Hoefstal herdrand, 116, 117

Marcion, wat hy leerde, 87 *Aant.*; wordt de Oudste *Zoon van den Satan* geheeten, . 87

Marcus Aurelius, hoe voortreflyk een Keizer, liet ook het vervolgen der *Christenen* toe, . . 99

Marcus, de Euangelist, uit den Stam van Levi, was de Tolkman of Tolk van Petrus, 73; predikte in *Egyp-*

Egypte en *Lybie*, en is te *Alexandrie* in *Egypte* vermoord, 71; zyn Euangelie zou hy van den Apostel PETRUS ontvangen hebben, . . . *ald.*
MARBURG (K. V.) was een Inquisiteur, hier te lande, al in de dertiende Eeuwe. 136
MARTINET, (J. F.) zyne *Geschiedenis der Waldensen*, aangehaald, . 250
MATTHÆUS, de Euangelist, was een Tollenaar, die te *Kapernaum* den Heere J. C. leerde kennen, 70, 71; wanneer en waarom hy zyn *Euangelie* heeft geschreeven, 72; zoude in *Ethiopie* gepredikt, en daar den Marteldood geleden hebben, 73
MATTHIAS, de Apostel, by 't lot verkoren, 76; heeft het Euangelie in *Judaa* en mogelyk ook verder Oostwaards verkondigd, 77
MEINS KORNELIS van *Purmerende*, om zogenaamde Tovery verbrand, 165
MERKEN (L. W. VAN) haare Slotbede van 't Nut der Tegenspoeden, tot een Besluit van dit Werkje gebezigd, . 256, 257
MERULA (P.) tegen de Privilegien ten lande uitgevoerd, en om Kettery veroordeeld, 167; wat hier zonderlings by gebeurde, 168
Minderbroeders (de) te *Amsterdam*, worden met de Regenten der Stad uitgezonden in schuiten, 217, 218
Moord van Parys, en verscheide ysselyke byzonderheden daar van beschreeven, 204—207
MOULIN (*Jeffr.* M. DU) opzieneres over eenige *Fransche* Juffers, wordt te *Haarlem*, door den Staat, met geld ondersteund, 255

N.

Naamlyst van Euangelische Mannen, in de eerste Eeuwe, op onderscheiden plaatsen, genaameld, 82—84
Naamlyst van Ketterfche Boeken, en van wel 62 Ketterfche Drukkers, opgesteld door de *Inquisiteurs*, 202, 203
Nantes, 't *Edict* aldaar gemaakt wordt herroepen, en daar op ontstaat de Vervolging tegen de *Fransche Gereformeerden*, 254, enz.
Noormannen, (de) vallen in *Engeland* en de *Nederlanden*, 126, 130, 131; vestigen zich in *Normandie*, 131

O.

Onroomschen of *Hervormden* prediken zomtyds buiten de Steden, 178; bieden 30 Tonnen Gouds voor de vrye Godsdienst-oefening aan, 179; vlugt derzelven na de komst van ALBA, 180; in *Frankryk* zeer vervolgd, 204, enz.; bedryven vele buitensporigheden, na hunne wederkomst, 215; nemen 't Minderbroeder-Klooster te *Amsterdam* niet geweld in, 218; prediken te *Antwerpen* en elders, . 222
Opkomst der Mahometanen, 124
ORANJE (WILLEM I. *Prins* van) yvert openlyk voor Godsdienst-Vryheid, 171; wil de hand niet leenen aan de strenge Plakaten, 172; doet de Beeldstormers met den dood straffen, 178; verlaat deze Gewesten, 179; wordt, met meer andere Edelen, door den Bloedraad gebannen, 181; zyn ongelukkige togt over de *Maas*, 187; begunstigt de *Doopsgezinden*, vooral in *Zeeland*, en waarom, . 222
Ordal of Proef met gloeijend yzer, hoe en met welke plegtigheden gedaan werdt, 128, 129
ORIGENES, de Kerkvader; bericht wegens zyne Leere, Leven en Lyden, Gevoelens, en Schriften. 105—110
Orde der Dominikanen voert de *Inquisitie* in, 135, 136

P.

Patmos, de Ballingplaats van den H. JOHANNES, 41
PAULUS, eerst SAULUS genaamd, waar geboren, en hoe hy de Kerke vervolgde, 43, 44; hoe hy bekeerd is, en de opregtheid dier Bekeering toonde, 45, 46; na een Apostel zynde, was hy een yveraar voor CHRISTUS, in wiens dienst hy zeer veel leedt, 46, 47; is in de Vervolging onder NERO, onthoofd, 47; heeft veertien Brieven nagelaten, *ald.*; wat zyn leven ons verder leert, . 49, 50
PETRUS, de Apostel; zyne afkomst en geboorteplaats, 29, 30; zyn werk voor zyne Roeping, en by welke gelegenheid hy een Leerling wordt, enz. 30; zyn voorrecht en vrymoedigheid, 31; is echter niet tot *Opperheer der Kerke* aangesteld, *ald.*; zyn val, berouw, en herstel van denzelven, 33, 34; doet geregte en menschlievende wonderen, 34; verkondigt in *Judaa* en *Samaria* en *klein Asie* het *Euangelie* aan de verstrooide Jooden en Godsdienstige Heidenen, 35; zou te *Rome*, onder NERO, den Kruisdood hebben ondergaan, 35, 36; is een getrouwd Man geweest, en heeft twee Troostbrieven nagelaten, 36, 37; wat zyn voorbeeld ons moet leeren, . . 37, 38
PHILIPPUS, de Apostel, en eerste Leerling van CHRISTUS, was een groot geloovige en vervolgens een vrypostig Leeraar van 't Geloove in zynen *Heer*, voor 't welk hy ook den dood onderging, 60—63; wordt wel eens met den *Diaken*, zynen Naamgenoot, verward, 63
PHILIPPUS, de *Diaken*, doopt SIMON den *Toveraar*, en den Moorman van *Candace*, 64; zyne Dochters waren Prophetessen, . *ald.*
PIUS V. (Paus) is een streng Vervolger, 173, 174
PLATINA aangehaald, 93 *Aant.*
PLOVIER (L.) in den Kerker versmoord, 173
POLYCARPUS, Leerling van den H. JOHANNES, en Bisschop van *Smyrna*; tracht Paus ANICETUS over te halen, in een geschil over het Paaschfeest, doch zy scheidden vruchteloos,

loos, maar vriendlyk, 85-87; bestraft MARCION te *Rome*, en bekeert 'er vele Duivelgeesten, 87, 88; ondergaat klockmoedig eenen wreeden dood, 88, 89; zyn Brief aan de *Philippensen* geschetst, . 89, 90
Preeken (lasterlyk en oproerig) van Broêr CORNELIS te *Brugge*, en zyne eerlyke Discipline, misleggen achten aan vele *Roomschen*, 188-191
Printers (vier afgevallen) worden in 's *Hage* ontwyd en voorts verbrand, 192—195
Proeven met koud water, gloeijend yzer, enz. om schuld of onschuld te onderzoeken, genomen, 126, 127

R.

Reederykers bevorderen de Hervorming, . 168
Remonstranten; derzelver Predikanten, die de Acte van stilstand weigeren te teekenen, worden gebannen, 238, 239, verscheide van dezen raken gevangen, en eenigen weten zich uit den Kerker te redden, 240, 241; sommigen wyken naar *Holstein*, 241; zeven derzelver ontkomen uit de gevangenis van 't Slot *Loevestein*, 243, 244
Ringen van *Yzer* uitgedacht, om 'er de tong der Veroordeelden tusschen te knellen, en te doen schroeijen en zwellen, . 187, 188
ROBERT, de Inquisiteur, zyne wreedheid, . 176
Roomschgezinden (de) maken, dat men hen niet vertrouwen kan, 223; kunnen zich niet beklagen over 't schenden van de verdragen der *Satisfactie* en waarom, 221, enz. berokkenen het *Buspoeder* verraad in *Engeland*, 235
RUYTER (M. A. DE) verlost eenige ter Galeije veroordeelde Predikanten, 251, 252

S.

Saracenen in *Spanje*, 125
SCHINKEL (H.) een geleerd Boekdrukker te *Delft*, maakte in den Kerker schoone Latynsche vaarzen, 183
SERVEET (M.) te *Geneve* verbrand, . 155
SIMON CLEOPHAS gemarteld, . . 83
SIMON, de Apostel, ook CANANITES en ZELOTES geheeten, was een Zoon van ALPHÆUS, en een Broeder van JACOBUS den *kleinen*, en van JUDAS THADDÆUS, 54, 55; predikte vervolgens in *Egypte* en *Persie*, daar hy zou gemarteld zyn, . 56
SIMON de *Toverncar*, en de *Gnostyken* verwekken vele twisten in de Kerke, ten tyde van PAULUS, 48, 49
SMIT (JAN) wordt, om 't weigeren van Krygsdienst, opgehangen, . 220
SOCRATES, de Kerkvader, aangehaald, . 59
SONOY'S wreede handel tegen eenige Huisluiden in *Noord-Holland*, 209—211
SOPHRONIA, eene kloekhartige edele Dame te *Rome*, offert haar leven voor hare eere op, . . 117
STAERENBERG (de Heer VAN) Nederlandsche Gezant, klaagt in *Frankryk* te vergeefsch over de Vervolging om 't Geloof, . 234
Steeniging was de straffe der *Godlasteraars* en *Afgodsdienaars*, . . 20
STEPHANUS, de eerste *Christen Martelaar*, gesteenigd, 16—20; zyne Kenschets en bediening, 17; verdedigt zich tegen eene valsche beschuldiging, 18, 19; doet eene aanspraak tessens, 19, 20; zyn dood, 20, 21
Storm (felle) en *Watervloed* in deze Gewesten geleden, 197; hoe een Priester te *Hoorn*, door het *Vagevuur*, 't water zocht te keeren, 198
STUART (Koning JACOB) verklaart zich, als een Voorstander der *Protestanten*, 235
SUEUR (LE) aangehaald, 116
Synode te *Wezel* gehouden, 203

T.

TANCHELYN, zyne vreemde Leer, hier te lande, . . 134, 135
TAPPER (R.) een wreed *Inquisiteur*, 159; bevordert de veroordeeling van ENG. MEZULA, 167; zyn verschriklyk gezeg, 168
Tarsus, de Geboorteplaats van PAULUS, beroemd door hare Geleerdheidsschoolen, 41
TAVART (G.) in een vat met water verfmoord, 126
Tempeliers in *Frankryk*, en ook te *Zierikzee* in *Zeeland*, allen op eenen nacht overvallen en gedood, 138, 139
THOMAS, de Apostel, ook DIDYMUS genaamd, wilde met zynen Meester in den dood gaan, 64; wilde niet dan op het zien van CHRISTUS, aan zyne Opstanding gelooven, 65, 66; leerde het Euangelie in *Ethiopie*, en, zegt men, vooral aan de *Indianen* op de *Kust* van *Malabar*, daar hy ook zou gemarteld zyn, . . 66, 67
Thomas (*St.*) *Christenen*: eenige byzonderheden wegens dezelven, . 66, 67
TIELT of TIL (THOM. VAN) Abt van *St. Bernards* predikte de Hervorming 176; ook aan den *Anthonis Dyk* in May 1578, 217
TITELMAN (P.) *Inquisiteur* in *Vlaanderen*, handelt willekeurig en streng, 175
Troost (*Dichtkundige*) voor de Lyders van 't Marteldom, door Juffr. L. W. VAN MERKEN, 101, 102

V.

VALENS of VALENTYN zyne byzondere gevoelens wegens CHRISTUS, 90 *Aant.*
Verantwoording van verscheide voorname Mannen, voor de zaak der *Christenen*, 100
Verdraagzaamheid in 't Godsdienstige, in den tegenwoordigen Keizer, en in den Koning van *Frankryk*, duidelyk uitblinkende, 252, 256
Vergeeflykheid jegens de Vyanden, en 't bidden voor dezelven, zyn moeilyke, doch noodwendige, pligten, 21, 22
Verwaardheid van den *Waan* of het *Zelfsvertrouwen*, hoe te voor-

voorkomen en te genezen, 37—39
Vervolgingen in de vierde Eeuwe onder DIOCLETIAAN, 113, 114; in *Italie* zeer scherp, 115, 116; in *Perse* en *Arabie*, 122, 123; (woedende) tegen de *Albigensen* en *Waldensen*, 131—135; en tegen de *Stadingers* en anderen, 137, 138; te *Amsterdam* en in 's *Gravenhage* tegen de *Lutherschen* en de Aanhangers van JAN VAN LEYDEN, ja ook tegen vredelievende *Doopsgezinden*, 152, 153; te *Amsterdam* tegen verscheide *Mennoniten*, 155—157; te *Amsterdam* tegen zoogenaamde Toveressen, 165, 166; doen de Wollewevers van hier naar elders wyken, 187; in *Holland* en *Braband* tegen *Doopsgezinden* en anderen, 193—201; in *Frankryk* tegen de *Hugenooten*, 204, enz. in *Engeland* tegen *Doopsgezinden* en *Gereformeerden*, 209; te *Antwerpen* tegens de *Doopsgezinden*, 211—213; (vreesselyke) tegen de *Protestanten* in 't *Valtelin*, 235, 236; en tegens dezelven in *Ierland*, 245; tegens de *Waldensen* in de zeventiende Eeuwe, 248, enz.; in *Hongarye* tegen de *Lutherschen*, 251; tegen de *Hervormden* in *Frankryk*, 252, 253; in *Saltzburg* en elders in *Duitschland* en in *Frankryk* in deze Eeuwe, zyn gering by de voorgaanden te rekenen, . . 255, 256
VICTOR, was de eerste Paus die in de derde Eeuwe zich een gezag over de andere Bisschoppen aanmatigde, 97 *Aant.*
VIGLIUS raakt in den haat, om het Plakaat op de *Inquisitie*, 160; krygt een berouwte, uit onderkennis over de vrye taal van *Oranje* in den Raad, . . . 172
VOGELZANG (G.) te *Amsterdam* gevat, om zeker geschrift en dwaalleer, daar in vervat, 227, 228; herroept zyn gevoelen en toont berouw, . . 230, 231
VOSSIUS (IS.) aangehaald, 93 *Aant.*
Vriendschaps-pligt, hoe door JESUS zelven geheiligd, 40
Vrydag (goede) waarom als nog van alle *Christenen* te eerbiedigen, . 3, 5
Vyanden, die berouw hebben, hoe te behandelen, en hoe over hunne boetvaerdigheid te oordeelen, . 23

U.

Uitlegging der *Talen* was eene byzondere *Gave* des *Geestes*, . . 73
Universiteit te *Leiden* gesticht, heeft de Geleerdheid zeer bevorderd, . 203, 204
USSERIUS aangehaald, 93 *Aant.*
Utrecht (die van) worden, om hunne stapheid tegen de *Onroomschen*, van alle hunne voorrechten, door ALBA beroofd, . 196, 197
UYTENBOGAERD (JOH.) eerst uit het Land gebannen, predikt, en sterft daar na, in 's *Hage*, 242

W.

WALDUS (P.) Stichter der *Waldensen*, . 133
WARBURTON aangehaald, 121
Week (de Heilige) gepaselyk in de eerste Kerke onderhouden, 3; en hoe, 4; by wie, en waar als nog, 4, 5
WICKLEFF (JOHN), een *Engelschman*, verbreidt zyne gevoelens in *Boheme* en *Duitschland*, en vaart uit tegen de *Transsubstantiatie* enz. 139, 140
WILLEBLORD, WILFRID en anderen, prediken het eerst het *Evangelie* in *Zeeland*, *Friesland* en elders, 124
WILLEM I; zie *Oranje*.
WILLEMZEN (R.) lydt te *Asperen* eenen bitteren en langzamen dood, 188
Woonplaats van THOMAS den *Apostel* te *Jerusalem*, wat men daar van beuzelt, 27 *Aant.*
Wreedheden tegen de *Waldensen* in *Piemont* en *Duitschland* gepleegd, 140. 141; zie ook bl. 248, 249

X.

XIMENES (de Aartsbisschop) ontkent de Reize van den Apostel JACOBUS in *Spanje*, . 27 *Aant.*

Z.

Zedebederf vooral te *Rome*, in de tiende Eeuwe, 129, 130
Zeloten, wie zy waren, en waar zy voor yverden, 55
Ziels- en *Lichaams-Lyden* des HEILANDS beschreven, 6—8
ZWINGLIUS bewerkt den dood van sommige *Herdooperen*, . 154, 155

By den DRUKKER dezes, is onlangs van de Pers gekomen:

De HERVORMING VAN AMSTERDAM; in den Jare 1578, in de *Kerke* en den *Burgerstaat*, ingevoerd, in hare *voornaamste Omstandigheden*, beschreven; als eene *stoffe* tot *blyde viering* van het TWEEDE EEUWFEEST dezer *gedenkwaardige Gebeurtenis*. Voorzien van een fraaije *Tytelplaat*. In groot 8vo. De Prys is . f -:18:-

Nog wordt by denzelven uitgegeven:

De *tweede Druk* der bekende BEKNOPTE HISTORIE VAN 'T VADERLAND; waar in de voornaamste zaken, ons Land betreffende, van de vroegste tyden af tot aan het Jaar 1767, beschreven worden. In IV Deelen, in groot 8vo. De Prys is . f 4:-:-

Een *Stel van Vier nieuw geïnventeerde* KONSTPLAATEN, door den Heer REINIER VINKELES, behoorende by de gem. *Beknopte Historie van 't Vaderland*. De Prys is, op ordinair Papier f 3:12:-
Op groot Papier, . . . f 4: 6:-
——— ——— Proefdrukken, . f 5: -:-

LEVENSBESCHRYVING *van eenige* VOORNAAME, *meest* NEDERLANDSCHE, MANNEN EN VROUWEN. In IV Deelen, in groot 8vo. De Prys is . . . . . f 7: 4:-

Het LEVEN VAN MICHIEL DE RUITER, *Lt. Admiraal Generaal van Holland en West-Friesland*; opgesteld door een Lid van het Genootschap der Autheuren van gemelde Levensbeschryvingen. In groot 8vo. De Prys is . . . f 2: 4:-

Beknopte en zakelyke Beschryving der ENGELSCHE VOLKPLANTINGEN *in* NOORD-AMERIKA; nevsfens *Aanmerkingen* over den *Oorsprong* en *Voortgang* der tegenwoordige Geschillen, en des Oorlogs, tusschen GROOT-BRITTANNIE en deszelfs KOLONISTEN. II. Stukken, in groot 8vo, à f 2:10:-

Het ZOMER-BUITENLEVEN, *in* XVIII *Zedekundige Vertoogen*, beschreven door den geleerden Heer HIRSCHFELD. In kl. 8vo. De Prys is f -:16:-